XX GLOBAL SCIENCE

AND INNOVATIONS 2023: CENTRAL ASIA

INTERNATIONAL SCIENTIFIC PRACTICAL JOURNAL

Astana, Kazakhstan

ОБЪЕДИНЕНИЕ ЮРИДИЧЕСКИХ ЛИЦ В ФОРМЕ АССОЦИАЦИИ «ОБЩЕНАЦИОНАЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ «БОБЕК» КОНГРЕСС УЧЕНЫХ КАЗАХСТАНА

ISSN 2664-2271

«ГЛОБАЛЬНАЯ НАУКА И ИННОВАЦИЯ 2023: ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ»

№ 2(20). СЕНТЯБРЬ 2023
СЕРИЯ « ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ»
Журнал основан в 2018 г.

VII ТОМ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Е. Абиев, PhD (Казахстан)
Ж.Малибек, профессор (Казахстан)
Ж.Н.Калиев к.п.н. (Казахстан)
Лю Дэмин (Китай),
Е.Л. Стычева, Т.Г. Борисов (Россия)
Чембарисов Э.И. д.г.н., профессор (Узбекистан)
Салимова Б.Д. к.т.н., доцент (Узбекистан)
Худайкулов Р.М. PhD, доцент (Узбекистан)
Заместители главного редактора: Е. Ешім (Казахстан)

АСТАНА – 2023

© ОЮЛ в форме ассоциации
«Общенациональное движение «Бобек», 2023

CONSOLIDATION OF LEGAL ENTITIES IN THE FORM OF AN ASSOCIATION «NATIONAL MOVEMENT «BOBEK» CONGRESS OF SCIENTISTS OF KAZAKHSTAN

ISSN 2664-2271

«GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2023: CENTRAL ASIA»

No. 2(20). SEPTEMBER 2023
SERIES «PEDAGOGICAL SCIENCES»
The journal was founded in 2018.

VII VOLUME

CHIEF EDITOR:
E. Abiev, PhD (Kazakhstan)
J. Malibek, professor (Kazakhstan)
Zh.N. Kaliev, candidate of pedagogical sciences (Kazakhstan)
Liu Deming (China),
E.L. Stycheva, T.G. Borisov (Russia)
Chembarisov E.I. Doctor of Geographical Sciences, Professor (Uzbekistan)
Salimova B.D. Ph.D., associate professor (Uzbekistan)
Khudaykulov R.M. PhD, associate professor (Uzbekistan)
Deputy chief editors: Y. Yeshim (Kazakhstan)

ASTANA – 2023

Consolidation of legal entities in the form of an association «National Movement «Bobek», 2023

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕ БИОЛОГИЯ ПӘНІ БОЙЫНША ҮШТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҚОЛДАНУ ОҚУШЫНЫҢ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Әлиқанова Мәдина Рустамқызы
Магистрант IT және жаратылыстану ғылымдары жоғары мектебі
С. Аманжолов ат. ШҚУ,
Ғылыми жетекші: Садыканова Гульназ Есимбековна
б.ғ.к., қауымдастырылған профессор,
Өскемен, Қазақстан

Аңдатпа: *Қазіргі таңда Европа, Азия және Америка елдерінің мектептерінде әр түрлі пәндерді шет тілдік коммуникативті орта арқылы оқыту тәжірбиесі қолданылады. Осы мақсатта «Content and Language Integrated Learning» – «Арнайы пәндердің шет тілімен кіріктіріле оқытылуы» және тағы да басқа халықаралық жобалар (CBI, EMI) қолданылады.*

CLIL технологиясының бастысы мәселесі қазіргі таңда оқушылардың арнайы пән тақырыптарына сәйкес тек қана ана тілінде емес, сонымен қоса өзге де шет тілдерінде ой қозғай алу болып табылады. Ал аталмыш жобаның перспективалық мақсаты – жалпығылыми сауатты, көптілді меңгерген тұлға қалыптастыру. Бұл жобаны біздің елімізде қолдана жатқанына қарамастан, жаратылыстану пәндерін, соның ішінде биологияны орыс және ағылшын тілдерін кіріктіре оқыту әлі күнге дейін өзекті мәселелердің бірі болып табылады.

Тірек сөздер: *үштілділік, кіріктіре оқыту, мотивация, Content and Language Integrated Learning (CLIL), көптілділік.*

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында қазіргі заман талабына сай оқыту тілін, формасын, әдістері мен технологияларын таңдау жолында алуан нұсқалық қағидасы бекітілген, бұл білім беру мекемелерінің ұстаздарына өзіне ыңғайлы нұсқаны қолдануға, педагогикалық үрдістерді кез-келген үлгімен, тіпті өзіндік авторлық үлгіде сабақ өткізуге мүмкіндік береді. Оқытудың жаңа технологияларының принциптері – оқытудың ізгілендіру, өздігінен дамитын, дұрыс шешім қабылдай алатын, өзін-өзі жетілдіріп, өсіруші, тәрбиелеуші жеке тұлға қалыптастыру болып табылады.

Қазіргі таңда мектептердің білім беру бағдарламасы ұлттық және халықаралық тәжірибелердің ең үздік үлгілерін кіріктіруді көздейді. Осы мақсатта кіріктірілген білім беру бағдарламасы қолданысқа енді. Кіріктірілген білім бағдарламасының алға қойған мақсаты – сана әлеуеті жоғары дамыған, сын тұрғысынан және жаңашыл ойлай білетін, рухы мықты, өз білімін қоғамның алға басуына жұмсай алатын адамды тәрбиелеу. Кіріктірілген білім беру бағдарламасында тәрбие мен оқыту ажырамас байланыста болады. Кіріктірілген білім беру бағдарламасы – үш тілде білім беруді іске асырудың негізгі құралы. Үштілділік республикамыздың білім беруді стратегиялық дамытудың басым бағыты ретінде тек академиялық қана емес, сонымен қатар қалың жұртшылықтың талқылау тақырыбы болып табылады. Бұл 2015 жылдан бастап Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мекемелердің барлық түрлерінде үштілді білім беруді кезең-кезеңімен енгізуімен байланысты [1].

Елімізде бұл бағытта үштілді білім беруді кіріктіре оқыту бойынша ғылыми-әдіснамалық қамтамасыз ету мәселелеріне Б.А. Жетпісбаевтың, Б.М. Айтбаевтың [2] және т.б. еңбектерін атай аламыз.

Биология пәні – бұл орта буында алғаш қосылатын пән. Жалпы білім беретін мектептегі биология пәнінің бастауыш білім беру сатысындағы дүниетану пәні негізінде құралады.

Пәнді меңгеру барысында оқушылар қоршаған ортаның 3 құрамдас бөлігі: адам, қоғам және табиғат саласынан білім алады. Осы тұста көп мектеп оқушыларында пәннің аталмыш салалары бойынша қызығушылық туындайды да, ары қарай перспективалық тұрғыда қарастырылмайды. Бұл дегеніміз көптеген оқушыларда пәнді жетік меңгеру мен қызығушылықтың туындауы мамандық таңдау барысындағы қажеттіліктің туындауынан пайда болады. Он бір жылдық білім алу нәтижесінде биология пәнін мектеп қабырғасында аяқтағаннан кейінгі оқушыда қалыптасқан оқыту нәтижелері – тек қана пәндік, яғни оқушы таңдаған мамандығы бойынша білім алу үшін меңгерген теориялық мәліметтер қоры [3]. Шындығында, жалпы білім беретін мектептерде биология пәнін оқытуда қазіргі таңда заман талабына сай жаңартылған білім беру бойынша әдіс-тәсілдер, технологиялар қолданылғанымен, үштілділікке қажетті деңгейде назар аударылмауда. Егер қазіргі заман талабын ескерсек, биология пәнін оқытуда үштілді кіріктіре отыра оқытудың тиімді тұстарын қарастырып көрсек:

- жалпы білім беретін мекемелерде биология пәнін оқыту барысында үштілді кіріктіру нәтижесінде өзінің ана тілінен басқа, ағылшын және орыс тілдерінде мәлімет қорларын қолдану мен тіл еркіндігінің қалыптасуы;
- оқушыларға саналы түрде және емін-еркін тілдік бөгеттерді жойып, кез-келген салада шет тілінде сойлеуге мүмкіндік туғызу,
- қазақ, ағылшын және орыс тілдерінде еркін сөйлейтін алатын және бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу мүмкіншілігі;
- мектеп қабырғасымен қоштасқан оқушылар үшін келешекке деген инвестиция. Бүгінде ағылшын тілі бүкіл әлемдік қолданыстағы тіл екенін ескерсек, таңдаған мамандығы бойынша жоғары оқу орындарында (ЖОО) білім алу мен академиялық ұтқырлық, мемлекеттік грант иегері атану мен жоғары білімнен кейінгі (магистратура, докторантура) оқу түрлерінде білім алуда ескерілетін басты қағидаттардың бірі, әрі бірегейі екендігінде естен шығарманымыз жөн.

Кіріктірілген білім беру бағдарламасы – үш тілде білім беруді іске асырудың негізгі құралы. Үштілділік біздің қоғам үшін Елбасының «Үш тұғырлы тіл» тұжырымдамасынан бастау алады. Тәуелсіз елімізде негізгі үш тілді дамытуға басымдық беріле отырып, мемлекетімізде өмір сүріп жатқан басқа халықтардың тілдері де назардан тыс қалмайды. Кіріктірілген білім беру бағдарламасын табысты жүзеге асыру барысында белсенді оқыту, командалық оқыту, пәндіктілдік кіріктірілген оқыту (CLIL) әдістерін қолдану тиімді болады [3].

Пән мен тілді кіріктіріп оқыту CLIL – ағылшын тілінде (шет тілінде) оқытылатын пәндерді оқыту әдістемесін сипаттайтын термин. CLIL – Content and Language Integrated Learning – пән мен тілді кіріктіріп оқыту әдістемесі, яғни пәндерді екінші не үшінші тілде оқыту [4].

Бұл әдістің Қазақстанның білім беру саласында қолданылуының болашағы бар. Себебі, ол оқушылардың сөздік қорын кеңейтеді және дербес жұмыс жасай алу қабілетін нығайтады, сондай-ақ жергілікті мұғалімдердің ағылшын тілі білімін дамытады.

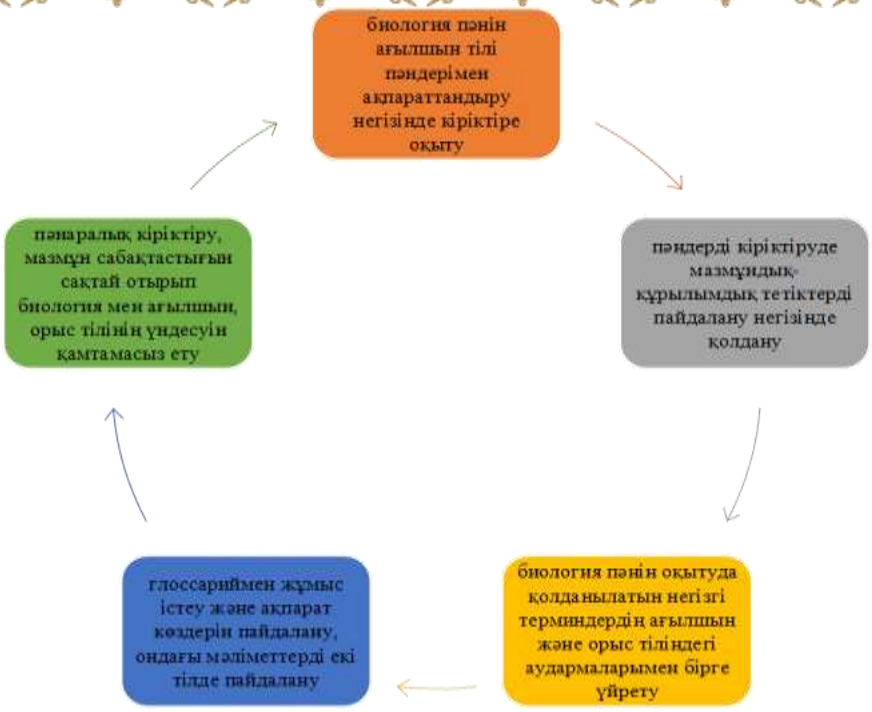

Сурет 1– Биология пәнін оқытуда үштілді кіріктіру үрдісі

Білім – теңіз, оның тереңіне сипатын жетік білетін, сырын меңгерген, құпиясын ашатындар ғана бойлай алмақ. Жоғарыда айтып кеткендей тұлғаларды қалыптастырушы ол – мұғалім. Ал мұғалім білімді оқушы санасына сабақ арқылы жеткізеді. Ол мұғалімнің бір-біріне ұқсамайтын жан-жақты өткізген сабақтары. Сонымен қатар, қазіргі таңда бүкіл әлемдік білім беру кеңістігінде, оған сәтті ену бағытын ұстанған біздің елімізде ақпараттандыру білім беруді демократияландыру, іздендіру, гуманитарландыру, оқу мазмұнын саралау мен кіріктіру секілді басты білім беру үрдісі болып табылады. Биология пәнін кіріктіре оқыту барысында тақырып бойынша тиісті бөлімдерді игеруі жақсарады, олардың кіріктірілген пәнді меңгеруге деген мотивациясы туындап не артып, сонымен қатар олардың ақпараттық, қатынастық және проблемаларды шешу білік-дағдылары шыңдалады: ақпарат көздерін тиімді пайдалану әдістерін игереді, оны жасауға дағдыланады, теориялық материалды іс-тәжірибеде қолдану шеберлігін арттырады.

Қорыта айтсақ, XXI ғасыр – ақпарат заманы. Кім ақпаратқа бай болса, сол – күшті. Сөйтіп, білім алушы дәстүрге айналған «Менің жанұям», «Менің күн тәртібім» секілді қалыптасқан «үйреншікті тар тақырыптар шеңберін» бұзып, ойлау өрісін болашақ кәсібіне қажет біліми тілдік қормен толықтырады. «Жаңартылған білім бағдарламасын» жүзеге асыруда осы басымдықтарды толығымен қолдану қажеттігі туындап отыр. Яғни, CLIL әдісін қолдану арқылы оқу жоспарындағы «шет тілін» оқытудың сағаттар санын арттырмай-ақ шет тілін үйрену мүмкіндігі бар екенін көрсетіп отыр. Демек, CLIL – шет тілін үйренемін деген оқытушы мен оқушы үшін зор мүмкіндіктің көзі. Кейбір зиялы қауым өкілдері үрейленетіндей, ғылыми пәндерді әлем сөйлейтін тілде оқыту – қазақты ана тілінен аластатудың амалы емес, керісінше, ол – ертеңгі ұрпақтың, бабадан қалған мұрасы елі мен жерін, абыройы мен атағын қасқая тұрып әлем алдында қорғайтын қорғаныс құралы, ұлы қамалы болмақ. Болашақ мұғалімдердің кәсіби, тілдік құзыреттілігін дамыту – білім сапасын көтеру құралы. Қазіргі ғылым мен техника дамыған заманда білім беру жүйесінде кәсіби құзыреттілігі дамыған, бәсекеге қабілетті мамандарды талап етіп отыр. Білікті де

білімді маман болу үшін әр ұстаз өз білімін үздіксіз жетілдіріп, заман талабына сәйкес кәсіби біліктілігін үнемі үздіксіз жетілдіріп отыруы тиіс. Болашақ педагог оқытудың жаңа әдістерін барынша игеріп қана қоймай, әлем тілдерін жетік меңгеріп, неғұрлым шығармашылығы жоғары болса, оның кәсіби құзыреттілігі соғұрлым кең болмақ. Осы мақсатта болашақ мамандарды заман талабына сай даярлауда оқыту үдерісінде пәндік – кіріктіру қажеттілігі туындап тұр.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. «Үш тілде білім беруді дамытудың 2015-2020 жылдарға арналған жол картасы». Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің м.а. 2015 жылғы 5 қарашадағы № 622, Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрінің 2015 жылғы 9 қарашадағы № 344 және Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрінің 2015 жылғы 13 қарашадағы № 1066 бірлескен бұйрығымен бекітілген.
2. Жетписбаева Б. А. Полиязычное образование: теория и методология: монография. – Алматы: Білім, 2008. – 328 с.
3. Руководство для слушателя курса повышения квалификации педагогических работников и приравненных к ним лиц организаций технического и профессионального образования Республики Казахстан по программе «Методика CLIL: предметно-языковое интегрированное обучение в процессе преподавания специальных дисциплин на английском языке» : Центр профессионально образования НАО «Холдинг Кәсіпқор». - А., 2017. - 286 с.
4. Marsh D. CLIL/EMILE – The European Dimension: Actions, Trends and Foresights Potential. Jyväskylä: University of Jyväskylä, Finland, 2002.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КІТАПТЫҢ ЖӘНЕ ОНЫ ТЫҢДАУҒА ҮЙРЕТУДІҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ

С.Н.Жиенбаева
п.ғ.д., профессор
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана, Қазақстан

Андатпа. *Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың құндылықтары мен құндылық бағдарлары жүйесін қалыптастыру мәселесінің маңыздылығы қарастырылады. Осы мәселе бойынша әртүрлі зерттеушілердің психологиялық-педагогикалық әдебиеттерін талдау негізінде мектеп жасына дейінгі балаларда балалар кітаптары арқылы құндылық бағдарларын қалыптастыру мүмкіндіктері дәлелденді.*

Тірек сөздер*: құндылық, құндылық бағдар, мектепке дейінгі тәрбие, мектепке дейінгі бала, балалар кітаптары*

Қазіргі жаһандану, космополитизм, ұлттық бірегейліктің тозуы, еуропалық елдердің «әлем азаматтарын» тәрбиелеуге қайта бағдарлануы жағдайында мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың мазмұнын ұлттық құндылық тұрғысынан толықтыру, сабақтастық тұрғыда қарастыру өте маңызды болып отыр. Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған

тұжырымдамасында «МТО негізгі ұлттық құндылықтарға негізделген қоғамды қалыптастыруда аса қуатты әлеуетке ие. Ерте жастан бастап балалар әдебиеті мен халық ауыз әдебиеті арқылы қазақ халқының мәдениетін сақтау және мұра ету – бұл баланы қазақ халқының мәдени-тарихи кодына сәйкес баулудың және балада өзіндік сана-сезімді тәрбиелеудің әмбебап тәсілі» делінген[1]. Сонымен қатар, мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытудың моделінде «ұлттық құндылықтарды балаларды ерте жастан толыққанды дамытудың заманауи теорияларымен үйлестіруге бағытталады» атап көрсетілгендей, бүгінгі таңдағы басты педагогикалық міндеттердің бірі тұлғалық мәдениеттің негізін қалыптастыру болып табылады[2].

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде оның басты мақсаты жеке тұлғаның гуманистік бағытын қалыптастыруға және баланың адамгершілік мәдениетін қалыптастыруға ықпал ететін құндылықтардың жаңа жүйесін құру болып табылады. Дамып келе жатқан құндылық вакуумы, руханияттың жетіспеушілігі, тұлғаны ұлттық және әлемдік мәдениеттен алшақтату құндылықтарды сақтау, дамыту және жеткізу жолдарының бірі ретінде өскелең ұрпақтың жақсылық пен жамандықты, мейірімділік пен зұлымдықты түсінуінің өзгеруіне қоғамды рухани-адамгершілік деградацияға ұшырату қаупіне әкеледі. Демек, мектеп жасына дейінгі баланың құндылықтар жүйесін қайта қарауды талап ететін бүгінгі шындық жағдайында білім беру мәселелерін зерттеу өзекті бола бастайды.

«Құндылық», «ұлттық құндылықтар», «құндылық бағдардың» мәні неде? деген сұраққа жауап іздейік. Ғылыми әдебиеттерде «құндылықтар» және «құндылық бағдарлар» ұғымдарының көптеген анықтамаларын табуға болады, олардың мазмұны авторлардың нақты теориялық тұжырымдаманы таңдауына байланысты өзгереді[3]. Бұл анықтамаларды мазмұнды талдауға бармай-ақ, біз мәселенің негізі ретінде мынаны анықтаманы негізге атап өтеміз: «құндылықтар» - адамгершілік тәрбиесінің элементтері, тұлғаның ішкі мәдениетінің маңызды құрамдас бөліктері, олар жеке қарым-қатынаста қасиеттері мен сапаларынан көрінеді, қоғамға, табиғатқа, басқа адамдарға, өзіне деген қатынасын анықтайды[3].

Австриялық психологиялық мектепте (И. Крейбиг, А. Майнонг, Х. Эренфельс) құндылықтар тек қана субъективті құбылыс ретінде түсініледі. Х. Эренфельстің ойынша, объектінің құндылығы оның қалаулылығымен анықталады, ол өз кезегінде ләззат алу мүмкіндігімен анықталады. Құндылықтар иерархиясы осылайша заттардың ләззат немесе наразылық әкелу қабілетіне негізделген. А.Майнонг құндылық түсінігін белгілі бір субъективті «құндылық сезімін» сезіну мүмкіндігіне дейін төмендетеді. Оның ойынша, құндылық объектіге «құндылық құнды болып табылатын біреу» болғандықтан жатқызылады. Дәл осы мағынада ол «жеке құндылықтар» ұғымын, яғни «біреу үшін» құндылықтарды қолданады [4].

Э.Фромм бойынша жеке тұлғаның сәйкес құндылықтар жүйесіне бағдарлануы ассимиляция (заттарды меңгеру және тұтыну) және әлеуметтену (басқа адамдармен қарым-қатынас орнату) процестерінің өзара әрекеттесуімен анықталады [5]. Г.Оллпорт жоғарыда айтылғандай, құндылықты белгілі бір жеке мағына ретінде анықтайды. «Маңыздылық категориялары» сырттан алынған «білім категорияларының» мәнін тәуелсіз сезінуден туындайды. Автор құралдардың мақсатқа айналуын, сыртқы құндылықтардың ішкі құндылықтарға айналуын «функционалдық автономия» деп атайды, ол «білім категорияларын» «маңыздылық категорияларына» түрлендіру процесі деп түсінеді [6]. «Құндылық бағдарлары» – тұлғаның қарым-қатынас жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылатын, адамның дүниеге, өзіне деген жалпы көзқарасын анықтайтын, жеке ұстанымдарына, мінез-құлқына және әрекеттеріне мән-мағынасы мен бағытын беретін жеке тұлға қызметінің бағыты мен мазмұнын сипаттайтын күрделі әлеуметтік-психологиялық құбылыс» [7].

Мектепке дейінгі кезеңдері құндылық бағдар қалыптастырудың педагогикалық технологиясы, құралдары мен әдістері, оның әсер ету мүмкіндігі анықталмаған. Бұл

көбінесе ғалымдар арасында құндылық бағдарларды қалыптастыру процесі мектепке дейінгі жастан әлдеқайда кеш қалыптасуы жеке тұлғаның интеллектуалдық дамуының белгілі бір деңгейіне жетуіне негізделеді деген пікірдің болуымен байланысты түсіндіріледі [7]. Зерттеу барысында құндылық бағдарлар – бұл қажеттіліктер, мотивтер, бағдарлар, қарым-қатынастар, жеке көзқарастар жұмысын біріктіретін, өзара байланысты және бір-біріне әсер ететін күрделі құрылым екендігі анықталды.

А.А.Бейсенбаева[8], Г.К.Нургалиеваның[9] пікірінше, баланың адамдармен қарым-қатынасы, іс-әрекетіндегі адамгершілік сана-сезімі, дағдысы, өзіндік «Мен» бейнесі арқылы ұлттық және жалпыадамзаттық құндылық қасиеттерімен ықпалдасып, субъекті ретінде танылады. А.Нуровтың ойынша, әрбір тарихи кезеңде олар ұран, үндеу, жарғы, нұсқау және заң қызметін атқарады, тәртібі мен сақталуы барлығына міндетті[10[. К.Қабыкееваның айтуынша, бұл белгілі бір ұлттық, ұлыстың тарихында көрініс тапқан, бүкіл халықтың ортақ мүддесі бағытында халықпен мәнді және құнды болып табылатын ата-балалардың ғасырлар бойы жинақталған тәжірибесі болып табылады. Соңғы психологиялық, педагогикалық зерттеулердегі ұлттық құндылық туралы анықтамаларға талдау жасай келе мынандай тұжырымға келдік: ұлттық құндылықтар – әрбір ұлттың болмысында ғасырлар бойы атадан балаға мирас болып келе жатқан адамгершілік қағидаттары.

Ғасырдан-ғасырға жеткен халықтың қазынасы – тілі, ділі, салт-дәстүрі, әдебиеті мен өнері ұлтымыздың рухани байлығы. Балалық шақ –бала әлемді өзінің жас ерекшелігіне сәйкес танып білетін кезең, ереспек адамның, әлем, онда оның басқа адамдармен әрекеттессу процесінде ашқан құпиялары, мағыналары және интерпретациялары пайда болады. (Л.И. Божович). Мектепке дейінгі балалық шақта, жас ерекшеліктерінің ыңғайына қарай 5 жастан 7 жасқа дейін қалыптасатын құндылықтар тұрақты жеке тәрбие болады. (Я.Г. Абдуллин). Мектепке дейінгі кезеңде алғашқы адамгершілік түсініктер, сезімдер, жеке тұлғаның әлеуметтік және мәдени дағдылары одан әрі дамытуды анықтайтын әдеттер, құндылық қатынастары қалыптастады (А.К. Меңжанова). Зерттеулерді негізге ала отырып, мектеп жасына дейінгі балалардың ұлттық құндылықтар қалыптастыру кезеңдерін көрсеттік. Олар дайындық кезең, базалық кезеңі, көркемдік-танымдық кезең, эмоциональдық-әрекеттік- кезең негізге алынуы қажет.

Құндылық бағдар отбасына басталатын болғандықтан 1 жасында өзі туралы, жақын адамдары, отбасы мүшелері туралы қарапайым түсініктерін қалыптастыру, 2 жасында мәдени-әлеуметтік нормалар және өзіне-өзі қызмет ету дағдыларын игерту, туған елі және жері, отаны, елдіктің нышандары туралы алғашқы түсініктерін ұғындыру. 4 жасында туған ОТАНЫМЫЗ ҚАЗАҚСТАН туралы түсініктерін мәдениетіміздің қайнар көздері арқылы кеңейту.

Балаға адами қарым-қатынас құндылықтарын жүзеге асыруға көмектесу; білімнің мінез-құлыққа айналуына;мінез-құлық реакцияларының «өзін-өзі реттеу» формаларының пайда болуына ықпал етеді. Балаға кітап оқу бесік жырынан басталады жіне кітап педагог қызмет атқарады. Кітап ұлттық құндылықты жеткізу құралы. Әр жас кезеңдегі балалардың көркем шығарманы қабылдау ерекшелігі әртүрлі. 2-3 жаста сөз бен әсерді қабылдайды. 3-4 жаста кейіпкерлер мен олардың іс-әрекетін қабылдайды, 4-5 жаста оқиғалардың ретін, кейіпкерлердің мінезін, олардың қарым-қатынасын қабылдайды. 5-6 жаста күрделі сюжетті, ертегі шығармасының бөліктерін (басталуы, шарықтау шегі, шешілуі), оның неғұрлым нәзік ерекшеліктерін қабылдайды. 6-7жаста шығарманың мәнін, бейнелеу құралдарын, кейіпкерлердің тереңдігін, сезімдерін суреттеуді қабылдайды. Осындай мектеп жасына дейінгі балалардың ерекшелігін ескере отырып, нәресте кезеңінен (күтім жасап жатқанда (жуыну, тамақтандыру және т.б.) тақпақтар мен ертегілер айтылады. Нәресте кезінен кітап оқудың құндылығы зор, бала интонацияны және дыбыстарды

түсінеді, қабылдайды. Атап айтсақ, балаға арналған әдебиеттен жақсылық пен зұлымдықты, сұлулық пен ұсқынсыздықты ажыратады.

Көркем шығарма балалар үшін қоғамдық өмірге бағдарланудың эталоныжәне ұлттық құндылықтарды сіңіру құралы. Ата - ана – бала - педагогтың қарым-қатынас және ана тілінің құндылығын түсіну құралы. Сондықтан мектепке дейінгі ұйымда кітап бұрышын ұйымдастырудың қажеттілігі осында. Кітап бұрышында балаларға кітапты дауыстап оқып беру, кітаптармен толықтыруға ата-аналарды тарту, кітапты уақытша пайдалануға үйге беру қажет. Кітаптың кітап бұрышында тұру мерзімі орташа есеппен 2-2,5 апта, кітап бұрышын ата-аналардың балалармен бірге қолдануына жағдай жасау, балалардың талғамына және жас ерекшелігіне қарай ең кемінде 10-12 кітап болуы керек. Сіздердің назарларыңызға, елімздегі және шетел тәжірибелерінен баланы кітапты қарауға тыңдауға қызығушылығын тудырудағы тиімді әдістерді ұсынып отырмыз. Еліміздегі Қызылорда қаласындағы «Бегім ана» балабақшасына мультфильм құрастыру бойынша итальяндық ғалым Джанни Родари В. Я. Пропптың әдістемесін қолданады[11]. Бұл әдістеменің ерекшелігі түрлі-түсті иллюстрация немесе сызба түрінде бөлек карталарда сюжеттер бейнеленеді *(мысалы, «...Баяғы бір заманда», «ерте, ерте ертеде.....» т.б.).* Алдымен, ол балаларға таныс ертегіні талдап, қайталап айтып беруге көмектеседі. Келесіде педагог балалармен бірге ертегі функцияларының иллюстрацияларын немесе сызбаларын бірге ойластырып, мультфильм түсіретін нұсқалар дайындай алады. Уақыт өте келе ол таңдалған карталардың көмегімен олардың құрылымын құра отырып, өзіңіздің ертегілеріңізді ойлап табуға мүмкіндік береді.

Келесі АҚШ елінде қалыптасқан «Буктрейлер» әдісі кітапқа деген қызығушылығының, мотивациясын оятуда мүмкіндігі жоғары. Буктрейлер - кез келген еркін немесе көркем формадағы кітап туралы баяндайтын қысқа бейне. Әдістеме 4 кезеңнен тұрады. *Бірінші кезеңінде,* кітап туралы қысқаша бейне роликті қарау, одан әрі қабылдауға бағытталған буктрейлердің мазмұны бойынша әңгімелесу, көркем шығарманы қабылдайды. *Келесі кезекте* әдеби шығарманы тікелей қабылдау (тыңдау) жүзеге асырылды.Оқу үрдісіне буктрейлерлердің осылай эпизодтық енгізілуі балалардың реакциясын көруге, олардың қызығушылық деңгейін бағалауға мүмкіндік берді. Ұйымдастырылған іс-әрекеттің бөлігі ретінде қолданылады [12]. Әдеби кештерді өткізу барысында тәрбиеші автордың өмірбаянын айтып берді, оның шығармасы бойынша буктрейлер көрсетілді, оны көргеннен кейін балалар қай шығарманы ұнатқанын, қай шығарманы оқуға құштарлығын білдіретінін айта алды. Жазушының шығармасы бойынша әдеби ойын немесе шығарма бойынша драматизациялық ойын ұйымдастырылады. Сонымен қатар, топтың кітап бұрышында көрме ұйымдастырылып, балалар кітаптар мен иллюстрацияларды тамашалады. *Үшінші кезеңде б*ірте-бірте балалар буктрейлерге қызығушылық таныта бастады, буктрейлер қалай жасалатыны туралы сұрақтар қоя бастады, сондықтан балалар буктрейлерді жасауға шақырылады. Балалар үшін таңдау жағдайы жасалды – шығарма жанрын таңдау, біз бірлескен немесе жеке буктрейлер жасаймыз, иллюстрацияларды жинаймыз немесе бейненің қалай дубляждалатынын өз сызбаларымызды саламыз. *Жұмыстың төртінші кезеңі* – көркем әдебиетке деген қызығушылықты тудыру үшін буктрейлер жасау бойынша ата-аналармен бірлесіп жұмыс жасау (кітап бойынша қысқаша бейнеролик; кітапқа бейне аннотация; кітаптың ең жарқын және ең танымал сәттерін қамтитын, оның мазмұнын визуалды түрде көрсететін миниатюралық бейне (тизер) қызықтырылады. Сондықтан мәтінді көрнекі түрде бейнелеуде буктрейлерлердің келесі түрлерін қолдану: ойын түрінде (кітапқа негізделген шағын фильмдер, онда бейнені түсіру немесе кітаптың фильмге бейімделуінен үзінділерді пайдалану); көркем әдебиет (цитаталар, иллюстрациялар, кітап беттері, фотосуреттер және т.б. бар слайдтар жиынтығы); анимация (кітап бойынша мультфильм). Мектеп жасына дейінгі балалардың кітапқа қызығушылығын қалыптастыруда Финляндия тәжірибесін де

ұсынамыз. Мектепке дейінгі кезеңнен кітапқа қызығушылығын туғанан кейін 2 айдан бастайды. Ата-аналары 1 жастан кітапханаға апарады.Кітапханаға коляскаларымен кіреді. Жас ерекшелігіне қарай кітаптар топтастырылған. Кітапханада 100 кв балаларға арналған оқу залы бар. Веб камера арқылы көркем шығарманы оқу арқылы тыңдауы қалыптастырған. Аталаған тәжірибелерді біз Қызылорда қаласында «Бегім ана» балабқшасына енгізіп отырмыз. Оны секция жұмысында тыңдаған болатынсыздар. Сонымен, баяндамамызды төмендегідей қорытындылаймыз.

- Мектепке дейінгі ұйымдарда балалардың кітапқа қызығушылығын дамытуға жеткілікті мән беру.
- Жайлы, тартымды жабдықталған балалар кітапханаларын көбейту.
- Жұмыс істеп тұрған кітапханаларда балаларға арналған оқу залдарын ұйымдастыру.
- Балалардың жас ерекшелігіне қарай кітаптар қорын толықтырып жаңартып отыру.
- Баланың бойында ұлттық құндылықтарды қалыптастыру үшін отбасымен ықпалдастықты күшейту.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1.Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасы. https://view.officeapps.live.com/op/view.aspx?src=https%3A%2F%2Fspecial-edu.kz%2FEDU_LFSI%2FB

2.Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуды дамыту моделі P_137_150321_kaz.docx (live.com)

3.Широких О.Б., Космачева Н.В. К вопросу о формировании нравственных ценностных ориентаций [Текст] / О.Б. Широких, Н.В. Космачева // Дошкольное воспитание. – 2008. – № 4. – С. 42–46.

4. Meinong A.Über Gegenstände höherer Ordnung und deren Verhältis zur inneren Wahrnemung // Meinong A. Gesamtausgabe. Akademische Druck-u. Verlagsanstalt. Graz. Austria. 1969. Bd. 2.

5. https://24smi.org/celebrity/47893-erikh-fromm.html

6.Allport G.W. Pattern and growth in personality. N.Y.: Holt, Rinehart and Winston, 1961.

7 Яницкий М.С. Ценностные ориентации личности как динамическая система. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2000. – 204 с.

8 Бейсенбаева А.А. Гуманизация образования старшеклассников на основе межпредметных связей: дис ... д.п.н. – Алматы, 1996. – С. 9.Нургалиева Г.К. Ценностные ориентации личности: методология, теория, практика формирования. – Алматы, 1994. – С. 380.

10 Нуров А Национальные и общечеловеческие ценности и их роль в нравственном воспитании подрастающего поколения. дисс.... док. пед. .наук: 13.00.01.общая педагогика – Москва. 2004.- 299 с.

11 Пропп В.Я. Морфология «волшебной» сказки. Исторические корни волшебной сказки, Изд. «Лабиринт», М., 1988. Электронный ресурс - Режим доступа http://lib.ru/CULTURE/PROPP/morfologia.txt_with-big-pictures.html#BM004

12 Буктрейлер. Мастер-класс для педагогов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://mdou-4.edu-penza.ru/stranichka-medvedevoy-i-n/мастер-класс%20для%20педагогов..pdf

13 Sahlberg P. Finnish Lessons: What Can the World Learn from Educational Change in Finland? (The Series on School Reform). Teachers College. Columbia University, 2011. – 167 pp

ВОСПИТАНИЕ ОСНОВ ГРАЖДАНСКО-ПАТРИОТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В СТАРШЕМ ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

Ольга Иосифовна Митрош
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры общей и дошкольной педагогики
БГПУ им. М. Танка (Беларусь)
Екатерина Ивановна Козлова
магистр, заместитель заведующего
по основной деятельности
ГУО «Детский сад № 96 г. Минска»,
старший преподаватель кафедры общей
и дошкольной педагогики (Беларусь)

Аннотация. *В статье ведется речь о воспитании основ гражданско-патриотической культуры в старшем дошкольном возрасте. Раскрываются программные задачи учебной программы дошкольного образования Республики Беларусь по приобщению детей к культуре и истории родного края, анализируются формы и методы образовательной работы в данном направлении.*

Ключевые слова: *гражданско-патриотическая культура; национальное самосознание; дети старшего дошкольного возраста.*

Одной из основных задач образования и воспитания в Республике Беларусь является формирование патриотизма, приобщение детей старшего дошкольного возраста к общечеловеческим и национальным ценностям. Национальное воспитание дает возможность воспитанникам приобщиться к самобытной культуре, осознать свою принадлежность к нации, богатой своими традициями и обычаями, достижениями в области культуры, науки, образования [1].

Национальное самосознание является духовным достоянием личности, составляет основу ее жизнедеятельности. Известный белорусский просветитель XVI ст. В. Н. Тяпинский отмечал, что патриотизм является средством сохранения духовного наследия народа и призван возродить его славу и национальное достоинство.

Старший дошкольный возраст является наиболее благоприятным периодом для овладения детьми элементами белорусской народной культуры, ведь именно в этот промежуток жизни у ребенка формируется интерес к окружающему миру, потребность познать его во всем многообразии.

Сказанное актуализирует необходимость организации и проведении в учреждениях дошкольного образования работы по следующим направлениям: формирование у детей осознания их этнической принадлежности к определенной культуре, народа через ознакомление с природой родного края; воспитание уважительного отношения к родителям, к предкам, расширение и углубление представлений о Родине; приобщение воспитанников ко всем видам национального искусства (архитектуре, живописи, танцу, музыке, литературе и т.д.) и воспитание на их основе духовности, нравственности, этических чувств; обогащение речи детей среднего дошкольного возраста на основе произведений белорусского фольклора [2, с. 3–8].

Планирование образовательного процесса по формированию основ гражданско-патриотической культуры у воспитанников старшего дошкольного возраста предполагает разнообразие форм образовательной деятельности: специально организованную деятельность (занятия), нерегламентированную деятельность (познавательные беседы, тематические прогулки и экскурсии, наблюдения в природе, совместную деятельность

педагогического работника и воспитанника, игры, праздники, развлечения и др.).

На наш взгляд, наиболее удачными и эффективными средствами организации деятельности детей являются: общение на родном языке, традиции, обычаи, обряды, праздники; фольклор во всех его проявлениях; предметы и объекты материальной культуры.

Исходным и необходимым утверждением будет то, что воспитывать патриотические чувства способен только тот педагог, который сам хорошо владеет родным языком, досконально знает традиции и обычаи, историю своего народа, чувствует гордость за белорусскую культуру и способен передать это ощущение детям.

Процесс формирования гражданско-патриотической культуры сложный и долгий. Начинать его (согласимся с Л. Н. Воронецкой, Д. Н. Дубининой, С. А. Козловой, Т. Г. Кобзевой, Л. Е. Никоновой, Т. В. Поздеевой и др.), прежде всего, нужно с ознакомления с родным краем, через использование средств устного народного творчества. Для этого нужно создать такие условия, чтобы каждый ребенок мог чувствовать себя частью своей страны. С этой целью в групповых комнатах учреждения ГУО «Детский сад № 96 г. Минска» оформлены тематические уголки: «Моя родина – Беларусь», «Беларуская хатка», где разместились макет карты Республики Беларусь, куклы в национальной одежде, альбомы животных и растений Беларуси, белорусская детская литература, альбомы с песнями, загадками и рисунками к ним, аудиозаписи фольклорных произведений, дидактические игры («Апранём ляльку», «Назови по-белорусски», «Найди улицу», «Мінск сёння», «Прогулка по городу Минску», «Поедем в край родной», «Белорусская игрушка. Найди половинку», «Сложи соломенный домик», «Родная мова», «Назва вырабу») и др.

При ознакомлении с родной природой воспитатель дошкольного образования пробуждает интерес воспитанников к красоте того места, где они родились и живут, развивает умения наблюдать за природой, восхищаться ее красотой, воспитывает желание беречь ее. При этом подкрепляет свои слова чтением литературных и фольклорных произведений (стихов, забавок, загадок). Обязательным требованием является выражение педагогом своего отношения к красоте окружающего мира, природы, поскольку искренние слова значимого взрослого имеют большое воспитательное воздействие. С помощью выполнения творческих заданий ребенком вместе с законными представителями (подобрать материал для газеты, коллажа «Я люблю свой город (деревню)», «Свободный отдых в парке»), закрепляются представления, полученные на занятиях.

Целесообразно планирование экскурсий, прогулок по улицам города Минска, паркам, во время которых формируются представления воспитанников о сезонных изменениях в природе, умение видеть красоту родных мест, хорошее благоустройство столицы. Педагог акцентирует внимание воспитанников на том, что все это сделано нашими земляками.

Детям старшего дошкольного возраста интереснее знакомиться с народной культурой, если к участию в занятиях приобщаются их законные представители (родители).

Формированию основ гражданско-патриотической культуры воспитанников старшей группы способствует организация элементарной трудовой деятельности (оформление альбомов «Моя семья», «Моя малая Родина», «Достопримечательности города Минска» – изготовление игрушек), которую полезно сочетать с использованием малого фольклорного жанра (пословиц, поговорок). Это заинтересовывает детей и позволяет им стремиться к получению хороших результатов, быть честными, трудолюбивыми, ответственными, выносливыми. Знакомство детей старшего дошкольного возраста во время экскурсий с продукцией белорусских производителей, встречи с известными людьми формирует у них более полные представления о своей стране, что, в свою очередь, закладывает основы патриотизма, формирует интерес к богатому историческому и культурному наследию своего народа, желание делать все возможное, чтобы наше Отечество процветало больше и больше с каждым днем.

На занятиях по образовательной области «Ребёнок и общество» (компонент «Основы гражданско-патриотической культуры» образовательной области «Развіццё маўлення і культура маўленчых зносін», «Художественная литература») учебной программы дошкольного образования воспитатели дошкольного образования знакомят детей с этническими признаками жителей нашей республики, языком народа, лучшими произведениями фольклора и белорусской детской литературы, тем самым обогащая словарь детей родными белорусскими словами и образными выражениями, учат правильно употреблять их в речи.

На занятиях по образовательной области «Музыкальное искусство» дети старшего дошкольного возраста знакомятся с особенностями белорусской народной музыки, с народными музыкальными инструментами, разучивают белорусские песенки, танцы, знакомятся с народным театром «Батлейка».

На занятиях по образовательной области «Изобразительное искусство» (компоненты: «Рисование», «Аппликация», «Лепка», «Детский дизайн») воспитанники имеют возможность познакомиться с декоративно-прикладным искусством белорусов (вытинанка, ткачество, вышивка и т.д.). Осознанному стремлению детей к овладению культурными эталонами взаимодействия в коллективе способствует организация с ними игр-драматизаций и инсценировок на основе литературных произведений и фольклорных сказок (например, «Как курочка петушка спасала»).

Большой воспитательный потенциал имеют народные праздники («Купалье», «Масленица», «Рождество») и обряды («Гукание весны»). Важно приобщать детей к участию в них. Народные праздники не только удовлетворяют любознательность детей, их эстетические потребности, тягу к движениям, но и побуждают к сотрудничеству, формируют творческое мышление, учат познавать белорусскую культуру.

Как показывает наш опыт, все вышеперечисленные формы работы предусматривают высокую активность воспитанников. Чтобы работа по формированию у детей старшего дошкольного возраста основ гражданско-патриотической культуры была более успешной, мы выстаиваем ее в тесной связи с законными представителями воспитанников, так как именно в семье формируются жизненные принципы ребенка, их привычки. Поэтому мы проводим соответствующую работу с родителями (советуем им разговаривать с детьми на родном языке, рассказывать о родном крае, его природе, выдающихся людях, истории; обогащать представления детей знакомством с реальными объектами исторического прошлого и настоящего Беларуси в процессе экскурсий, поездок по памятным местам; более широко использовать в воспитании произведения белорусского фольклора и белорусской детской литературы).

Таким образом, если работа педагогического работника и законных представителей по формированию у воспитанников основ гражданско-патриотической культуры будет согласованной, систематической, последовательной, то она обязательно будет способствовать сохранению у детей чувства уважения и гордости за свой народ, его язык, историю, культуру.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Инструктивно-методическое письмо Министерства образования Республики Беларусь «Об организации в 2023/2024 учебном году образовательного процесса в учреждениях образования, реализующих образовательную программу дошкольного образования, образовательную программу специального образования на уровне дошкольного образования, образовательную программу специального образования на уровне дошкольного образования для лиц с интеллектуальной недостаточностью» [Электронный ресурс] // Национальный образовательный портал. – Режим доступа : https://adu.by/images/2022/09/IMP_doshkolniki.docx. – Дата доступа : 25.03.2023.

2. Кодекс Республики Беларусь об образовании : 13 янв. 2011 г., № 243-З : принят Палатой представителей 2 дек. 2010 г. : одобр. Советом Респ. 22 дек. 2010 г. : в ред. Закона Респ. Беларусь от 14.01.2022 г., № 154-З : по состоянию на 1 сент. 2022 г. – Минск : Нац. центр правовой информ. Респ. Беларусь, 2022. – 511 с.

3. Концепция непрерывного воспитания детей и учащейся молодежи (постановление Министерства образования Республики Беларусь от 15 июля 2015 г. № 82) [Электронный ресурс] // Национальный центр правовой информации Республики Беларусь. – Режим доступа : https://etalonline.by/document/?regnum=U215e2080. – Дата доступа : 26.03.2023.

4. О Программе патриотического воспитания населения Республики Беларусь на 2022–2025 годы [Электронный ресурс]: постановление Совета Министров Респ. Беларусь, 29 дек. 2021 г., № 773 // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. – Режим доступа : https://pravo.by/document/?guid=12551&p0=C22100773&p1=1&p5=0. – Дата доступа : 05. 09.2023. Репина, Г. А. Математическое развитие дошкольников: современные направления / Г. А. Репина. М. : Сфера, 2008. – 167 с.

5. Учебная программа дошкольного образования / Министерство образования Республики Беларусь. – Минск : Нац. ин-т образования, 2022. – 364 с.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ КІРІКТІРЕ ЖҮРГІЗІЛГЕН БИОЛОГИЯ ПӘНІ

Рахимбердиева Жанар Шерахметовна, Абсаттар Гулзира Абсаттарқызы, Жұматаева Ұлжалғас Таубаевна
М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан Университеті
Шымкент, Қазақстан

Аннотация: *Құндылық негізделген білімде балаға білім берумен қатар мінезін қалыптастыру керек, баланың санасын ояту керек еліміздің құндылықтарын сақтай отырып, дүниежүзілік құндылықтарды қабылдауға үйрету керек. Әр құндылықты дамытуға бағытталған іс-шаралар күнделікті өмірде бойына сіңірген құндылықтарды дұрыс қолданып, өмірлік ситуацияларында пайлалануына жол ашады. Қазіргі уақытта жастар ақпараттық технологияның дамуына байланысты білімалушылар компьютер іспеттес тез ойланып тез шешім қабылдайды сондықтан болашақ педагогикалық мамндықта оқитын студенттерге құндылықтарды кіріктіре жүргізілген биология сабағын өкізуге үйрету керек. Құндылықтарды кіріктіре жүргізілген биология сабағынан оқушының бойында адамгершілік, әдеби кітапқа деген құлшыныс, қазақ тілге бай сонымен қатар сабақты өмірмен құндылыққа ұштастыра өткен сабақты білім алушы тез түсінеді.*

Тірек сөздер*: Құндылық, туған жер, биология пәні, пәнаралық байланыстар, рухани даму.*

Зерттеушілер ғылыми құндылықтардың ерекшелігі неде деп есептейді деген мәселеден бастағанды жөн санап отырмыз. Кеңес философиясында «Ғылым және құндылық» тақырыбы өткен ғасырдың 70 жылдарының басынан бастап анағұрлым қарқынды түрде талқылана бастады. Бұған дейін, алдыңғы бөлімдерде атап өткендей, 60 жылдардың басынан бастап құндылықтар мәселесі, құндылықтар теориясының марксистік ленинистік философиямен сәйкестілігі талқыланған болатын. Бірақ бұл кезеңде де кейбір

авторлар «Ғылым және құндылық» мәселесіне тоқталған болатын. Олардың ішінде О.Г.Дробницкий, О.М.Бакурадзе және И.А.Майзельдер бар[1].

Құндылықтар негізінде білім беру пәндік сабақтарға жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды кіріктіруге көмектеседі. Қазіргі таңда білім беру жүйесінде құндылыққа негізделген білім беру маңызды мәселе болып отыр. Ата-бабамыздан бері келе жатқан рухани құндылықтарды оқушы бойына сіңіру арқылы жас ұрпақты адамгершілікке насихаттау, рухани толысқан тұлға қалыптастыру бүгінгі мектеп қабырғасында қолға алынуда. Сондай-ақ қазіргі ұстаздар мына нәрсені ескергені жөн болар. Атап айтсақ, 21 ғасыр ұрпағының есту, тыңдау, қабылдау, түсіну ұғымдарының да өзгеше екенін білуі керек. Оқушыларды тұлға ретінде өзімен тең көріп, көзқарастарына құлақ асып, ойларымен санасып, пікірлеріне құрмет көрсетудің өзі де құндылыққа жатады. «Оқытушы әлеуметтік әділеттіліктің, адамгершіліктің жаршысы болуға тиіс» деген педагог-жазушы Спандияр Көбеев. Сондықтан әр ұстаздың ісі мен сөзі оқушыға айна тәріздес болады, демек, сабақ беріп тұрған мұғалім де оқушыға үлгі бола отырып, дұрыс бағыт-бағдар беріп, өзінің де бойынан рухани құндылықтың лебі есіп тұруы керек.

Білімді тәрбиемен ұштастыра үйрету оқушының көңіліне жол таба білуден басталады. Ал бала жүрегіне жол тапқанда, оның пәнге деген қызығушылығы арта түспек. Сонымен қатар құндылықтарға негізделген білім беруде ата-ана, мектеп, оқушы-үштік одақ бірлесе жұмылғанда ғана атқарылатын іс нәтижелі болады[2-3].

«Құндылыққа негізделген білім беру» курсынан өтіп, өз тәжірибемізде қолдана бастадық. Курстан алған теориялық біліміміздi сабақ үрдісінде, ата-аналар жиналысында, қоғамдық іс-шараларда қолданып, өзіміздің де және өзгелердің де өзгеріске бет алғанын байқадық. Мектеп әкімшілігінің ұйымдастыруымен әр айды құндылық атауымен атап, мектеп іші де соған сәйкес безендіріліп жатыр. Бұл жердегі мақсат оқушының бойына бір дағды, бір әдет қалыптастыруды көздейді. Жоспарға сай әр құндылыққа жеке-жеке анықтама беріліп, тақырыптар кеңінен ашылды. Сондай-ақ құндылықтың қалыптасуына кедергі болған тұстары да анықталып, қай бағытта қалай жұмыс істеу керектігі жөнінде тренерлер тарапынан ұсыныстар да болды. Оқу жыл барысында тренерлер тарапынан бағыт – бағдар беріп, әдістемелік көмек көрсетіп отыр. Тренерлер гимназия ұжымымен тығыз қарым-қатынаста, сабақтарға қатысып, дөңгелек үстел ұйымдастыру арқылы кемшіліктерді түзету жолдарын ұсынды. Әр мұғалімге басшылыққа алатын әдістемелік құралдар таратып, дидактикалық материалдарды ұсыну арқылы көмек көрсетуде[4].

Құндылыққа негізделген білім беру бойынша көптеген іс-шаралар жасауға болады мысалы студенттерге ынтымақтастыққа байланысты «Студенттің оқытушы мен ата-ананың тәрбиесіндегі ынтымақтастығы» тақырыбында семинар-тренинг өткізуге болады. Жастар ұлтымыздың бүгіні де, болашағы да тәрбиелі ұрпаққа байланысты екенін аша түсіп, өз ата-аналарының алдында өнерлерін көрсетіп, түрлі тақырыпта ойындар ұйымдастырып, ауызбіршіліктерін танытты. Мектеп құндылықтарға негізделген тәрбиелік іс-шараларында ата-ананың да үлесі болуын көздейді. Ата-аналарға арнайы құндылықтарға қатысты ақпаратты беру арқылы отбасы құндылығының артуына себепші болады. Бұл жұмыстан байқағанымыз: ата-ана да, бала да ерекше белсенділік танытып, қызығушылығы артып, баласының кейбір білмейтін қыр-сырын танып, өзінің бойындағы қасиетті баласынан да көріп, таңғалып, көздерінен ұшқын шашқанын көрдік. Бұл отырыстан кейін ата-аналар осындай жиналыстардың жиі болып тұруына ұсыныс жасады[5-6].

Әр құндылықты дамытуға бағытталған іс-шаралар күнделікті өмірде бойына сіңірген құндылықтарды дұрыс қолданып, өмірлік ситуацияларында пайлалануына жол ашады.

Биология сабақ барысында құндылықты қалай жүзеге асырамыз. «Жусанның құрылысы, морфологиялық ерекшеліктері» тақырыбындағы сабаққа, Сайын Мұратбаевтың «Жусан иісі» повесть әңгімелей отырып студенттердің отанға деген патриоттық сезімдерін

туған жердің табиғатын сағынатындай Отанын сүю, елін, жерін, тілін қастерлеудің маңызын түсінді, белсенді азаматтық ұстаным, жоғары патриоттық сезімдер қалыптысты. Отанға қызмет етуге, оның тарихи тұлғаларын құрметтеп, оның мүдделерін қорғауға ұмтылды. Сабақты Қ.Аманжоловтың «Туған жер» атты өлеңімен әңгімелеп сабақ жүргізуге болады. Абай Құнанбаевтың «Сенде бір кірпіш дүниеге кетігін тапта бар қалан» сөзін сабақ өту барысында айтып, сабақты мұқият тыңдап жақсы оқысаң өз орныңды табасың жақсы маман боласың дегендей сөздермен биология сабағына мамандыққа қызығушылығын арту қажет. Мұқағали Мақатаевтың «Өлмесін деп бергенгой тауды маған. Мен күрсінсем, күңіреніп тау жылаған» деп жазған өлеңін оқып «Қазақстанның таулы аймақтары» деген тақырыпты өтуге болады. «Мәңгілік Ел» идеясымен сабақтастырып, өз көзқарасыңды білдіріңіз» деген топтық жұмыс жасауға болады. Әр тапсырманы орындағанда студенттер құндылықтармен байланыстырып, өз ойларын жүйелі де сауатты жеткізе біліп, кейіпкерлер жүйесін жинақтап, даралау арқылы өмір шындығын көрсетті және ұлттық құндылықтардың маңыздылығын аша білді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорытындылай келе, бүгінгі күні жастарды әдепті де саналы етіп тәрбиелеу үшін ең алдымен тәрбие ережелеріне сүйене отырып, ұлттық құндылықтарды оқушылардың бойына сіңіре білуіміз қажет. Білім мен тәрбие құстың қос қанатындай десек, сол қос қанатты қатар алып ұшса ғана биікке самғайды. адамгершілік, адалдық, әділдік, намысты болу,әдептілік, ұят деген қасиеттерді үйретіп, тәрбиелеген. Қазіргі таңда отбасындағы ұл мен қыздың бойындағы адами құндылықтар болып табылатын адалдық, ар-намыс, қадір-қасиет, ұят, жомарттық, әдептілік сияқты асыл қасиеттердің барлығы тәрбие түсінігімен байланысып келеді. Тәрбие беруде ұлттық құндылықтарымыз арқылы жол көрсетер болсақ, жастарымыз қазақстан қоғамының әлеуметтік-мәдени өзгерістеріне жоғары мәдениетті деңгейде бейімделе алады деп айта аламыз. Адами құндылықтарды оқу-тәрбие процесіне енгізу арқылы ұлттың тұнып тұрған асыл мұралық рухани байлығынан болашақта ел билейтін ұрпақтарды сусындатып, ұлтшылдық пен отаншылдыққа баулып, өз халқын, өз мемлекетін көздің қарашығындай қорғайтын, бойында ұлттық санасы қалыптасқан тұлғаларды тәрбиелеп шығару – мектеп ұстаздарының алдында тұрған ұлы міндет.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. М.Н. Мусабеков. Ғылыми құндылықтың ерекшелігі \\интернет желісі\\Алматы 2021
2. Дробницкий О.Г. Проблемы ценности и марксистская философия \\ Вопросы философии. 1966. № 7. 39-44 б.
3.Бакурадзе О.М. Истина и ценность \\ Вопросы философии 1966. № 7. 45-48 б
4.Майзель И.А. Наука и проблема ценностей \\ Проблема ценностей в философии.М.; Л.: Наука, 1966. 50-64 б.
5.Энгельгардт В.А. ...Естествознание и этика\\Вопросы философии 1973. № 6. 41-42 б
6.Мамардашвили М.К. ... Наука и ценности – бесконечное и конечное\\ Вопросы философии 1973. № 8. 98-100 б

УДК 911.3

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША ГЕОГРАФИЯНЫ ОҚЫТУДАҒЫ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ

Абуова Болғанай Бактыгереевна
Орал қаласындағы физика-математика бағытындағы Назарбаев
Зияткерлік мектебінің география пәні мұғалімі,
Орал, Қазақстан

Аннотация. *Соңғы жылдары Қазақстан Республикасының Білім беру жүйесінде сапалы жаңа өзгерістер орын алуда. Жалпы білім беретін мектептерде жаңартылған оқу бағдарламасын кеңінен енгізу жалпы білім беру институтын қайта құру жолындағы алғашқы қадам болып табылады. Білім беру бағдарламасын жаңарту - бұл уақыт талабына сай қажеттілік. Оқу бағдарламасының жаңартылған мазмұны оқушыларға да, мұғалімдерге де өз білімдері мен дағдыларын дамытуға және жетілдіруге мүмкіндік береді.*

Кілт сөздер: *географияны оқыту әдістемесі, жаңартылған білім беру жүйесі, интегративті әдіс, графикалық органайзер.*

Географияны оқытудың жалпы әдістемесі жалпы географияны оқыту процесін зерттейді, оқу процесінің заңдылықтарын белгілейді, мақсаттары мен міндеттерін анықтайды, мазмұнын әзірлейді, оқыту формаларын, әдістерін, құралдарын анықтайды. Географияны оқытудың жеке әдістері жалпы оқыту әдістемесінің заңдылықтары мен тұжырымдарына негізделген мектеп географиясының жеке курстарын оқытудың ерекшеліктерін және әдістеменің жеке мәселелерін зерттейді (Дағдылар мен қабілеттерді дамыту әдістемесі және т.б.). Қазіргі уақытта технология ойға келмейтін жылдамдықпен дамып келе жатқандықтан, адам кез-келген жағдайға бейімделе білуі керек. Жаңа технологияларды үнемі жетік меңгеруіміз керек, өйткені білім әр 4-5 жыл сайын жаңарып отырады, сондықтан ұстаздар да, оқушылар да өзін-өзі дамыту қажет. Осыған сәйкес, оқушылардың өмірде пайдалы болуы екіталай көлемді ақпаратпен толтырудың орнына, оған нақты өмірде көмектесетін дағдылар мен қабілеттерді дамыту қажет. Интеллектуалды, көптілді, өмір бойы оқуға дайын, тез өзгеретін ұрпақ әлемінің жағдайына бейімделе алатын ұрпақты тәрбиелеу - қазіргі білім беру жүйесінің міндеті. Осыған байланысты білім беру жүйесі тек білімге және ақпаратты есте сақтауға бағытталмауы керек. Тиісінше, мұғалімнің қызметі де кейбір өзгерістерге бейім болуы тиіс. Осы мақсатқа жету үшін қазақстандық мектептерде барлық жерде жаңартылған оқу бағдарламасы енгізілуде. География бойынша оқу бағдарламасының жаңартылған мазмұны мен құрылымы пәннің ерекшеліктеріне байланысты. Егер бұрын география жаңа жерлерді, елдерді, оларды зерттеуді сипаттайтын ғылым болса, қазір ғылымның қызметі адамның қоршаған ортаға, экожүйенің тұтастығына, адамның табиғатқа зиянды әсерін болдырмауға әсерін анықтауға, пайдалы қазбаларды сақтау жолдарын іздеуге, табиғатта болатын себеп-салдарлық байланыстарды анықтауға, әлемде болып жатқан саяси, демографиялық, экономикалық процестерді зерттеуге бағытталған. Сонымен, география бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі неде? Біріншіден, бұл география пәнінің мазмұнын өзгерту. Мысалы, егер 7-сыныпқа арналған дәстүрлі географиялық білім беру бағдарламасы 6-сынып бөлімдерін және материктер мен мұхиттардың географиясын қамтыса, қазіргі таңда ол келесі бөлімдерден тұрады:

- Географиялық зерттеу әдістері;
- Картография және географиялық білім базасы;
- физикалық география;

- әлеуметтік география;
- экономикалық география;
- Елтану және саяси географияның негіздері.

Екіншіден, бұл бөлімдерге сәйкес келетін бағалау мақсаттары. Әрбір мақсат белгілі бір дағдыларды дамытуға бағытталған. Дағдылар Блум таксономиясы (1 сурет) бойынша жіктеледі, яғни:

1-сурет. Блум таксономиясы

Мысалы, географиялық білімнің әртүрлі көздерімен жұмыс істеу; саяхатшылар мен зерттеушілердің география ғылымын дамытуға қосқан үлесін сипаттау, бағалау және т.б. бағалау мақсаттарына жету оқушылардың әртүрлі практикалық дағдыларын дамытады, алған білімдерін өмірде пайдалану жолдарын көрсетеді. Сонымен қатар, ұсынылған бағалау мақсаттары мен дағдылары оқушылардың жасына сәйкес келеді. Үшіншіден, оқу бағдарламасының спиральдылығы. Егер бұрын әр сыныпта (6-дан 11-сыныпқа дейін) географияның белгілі бір саласы зерттелген болса (6-сынып -физикалық география; 7-сынып - материктер мен мұхиттардың географиясы; 8-сынып - Қазақстанның физикалық географиясы; 9-сынып - Қазақстанның экономикалық және әлеуметтік географиясы; 10-сынып - әлемнің экономикалық және әлеуметтік географиясы; 11-сынып - әлем елдерінің аймақтық шолуы), қазір жаңартылған оқу бағдарламасы бойынша географияның сыныптан сыныпқа негізгі бөлімдері қайталанады, бағалау мақсаттары күрделене түседі, ал сабақтың мазмұны кеңейеді. Осылайша, бағдарламаның спиральдылығы сыныпқа бұрын алған білімдерін пайдалануға мүмкіндік береді, бұл оқу материалын жақсы түсінуге ықпал етеді. Білім беру стандартының талаптарына сәйкес қазіргі мектептегі білім беру процесі оқытудың инновациялық әдістері мен технологияларын қолдана отырып құрылуы керек. Айта кету керек, оқу процесіне инновациялық көзқарас оқушылардың шығармашылық және сыни ойлауды, оқу-зерттеу қызметінің тәжірибесі мен құралдарын, рөлдік және имитациялық модельдеуді мақсатты қалыптастыру негізінде жаңа тәжірибені игеру мүмкіндіктерін дамытумен ерекшеленеді. Дәстүрлі оқытуда берілген үлгілерді игеруге, нақты белгіленген стандарттарға қол жеткізуге басымдық беріледі. Осылайша, географияны оқытудың инновациялық тәсілімен ғана мұғалім пәндік білімді игеруге ғана емес, сонымен қатар білім алушылардың ақпараттық географиялық ұтқырлығын қалыптастыруға қол жеткізе алады.

Бүгінгі таңда география сабақтарында белсенді қолданылатын *жаңартылған оқытудың инновациялық әдістері мен технологияларына* мыналар жатады:

1. Ойын әдісі
1. Карталарды қолдану
2. Бейнелі карта әдісі
3. Постер қорғау (топтық, жұптық т.б)

4. Картосхема түсіру
5. Инфографикамен жұмыс
6. Learning-App
7. Триз технологиясы (салыстыру, сәйкестендіру т.б)
8. Стратегиялық талдау әдістері (SWOT, PEST, GAP, Форсайт, т.б)

Осының ішінде, қашықтықтан білім беру жүйесінде кеңінен қолданылған және жаңартылған білім берудің ерекше моделі ретінде Learning-App қосымшасын айта аламыз. *Learningapps.org* - бұл интерактивті модульдер арқылы оқыту процесін немесе өзін-өзі оқытуды қолдауға арналған ақысыз қызмет. Пайдаланушылар қол жетімді модульдерді қолдана алады, оларды өзгерте алады және ұсынылған конструктор мен шаблондарды қолдана отырып жаңа модульдер жасай алады. Интерактивті тапсырмалар пәндік санаттар бойынша құрастырылған. Сайттың орыс, ағылшын, неміс, француз, испан, итальян және басқа тілдердегі нұсқалары мен тапсырмалары (модульдері) бар. Learning Apps қызметі қолданбаларды құруға мүмкіндік береді, тақырыпты бір блокқа біріктіретін барлық жаттығуларды жинайды, бұл ұстаз үшін де, оқушы үшін де өте ыңғайлы. Мұғалімдер материалды бекіту, үй тапсырмасы, қосымша сабақтар, бақылау үшін бұл қоысмшаны кеңінен қолданады. Жаттығуды онлайн режимінде орындау арқылы оқушы бірден өз білімін тексеріп, бағасын ала алады. Бұл қосымшамен тапсырмалар орындаудың әдістемелік мақсаты әртүрлі:

- оқыту;
- ақпараттық-іздестіру;
- демонстрациялық;
- бақылау;
- оқу-ойын және т. б.

Тапсырмаларды орындау кезінде мұғалімнің топ статистикасында жаттығудың дұрыстығы және шешілген тапсырмалар саны көрсетіледі. Жаңартылған білім берудің осы Learning-App әдісін қолдана отырып, география пәнін оқытуға деген ынтаны арттыруға мүмкіндік бар, оқушының қателік жасаудан қорқуын тежеуге және сабақ тақырыбын әр түрлі форматта өткізу арқылы қызығушылықты жоғарылатуға болады.

Географияны оқыту процесінде оқушылардың ойлауын дамытудың ең құнды әдістерінің бірі - *ТРИЗ технологиясының* элементтерін қолдану. ТРИЗ - өнертапқыштық мәселелерді шешудің әмбебап технологиясы. Оның негізі проблемалық-іздеу әдісі болып табылады. ТРИЗ негізінде жатқан проблемалық-іздеу әдісі осы технологияны дамытушылық оқытумен біріктіреді, өйткені онда белсенді тәсіл, теориялық жалпылау, диалог және проблемалық міндеттерді қалыптастыру мүмкіндігі байқалады. Географияны зерттеу барысында ТРИЗ әдістерін қолдану жаңартылған жағдайда білім берудің тиімділігін арттыруға көмектеседі. ТРИЗ әдістері оқушыларды болжауға, қарапайым нәрселердегі қайшылықтарды табуға, өз ойларын білдіру қабілетін дамытуға, оңтайлы шешімдерді табуға үйретеді.

Осындай әдіс-тәсілдердің барына қарамастан, мектеп география мұғалімінің кәсіби қызметінің қажетті шарты білім алушылардың өзекті және жаңартылатын ақпаратты игеру тиімділігін арттыруға мүмкіндік беретін оқытудың жаңа әдістері мен технологияларын үздіксіз іздеу мен әрбір әдістің нәтижелерін салыстыра отырып талдау болып табылады. Осыған байланысты мұғалім білім беру трендтеріне жүгінуі керек және оларды білім беру процесіне біріктіру арқылы олардың тиімділігі мен оқыту жүйесіне енгізудің орындылығын анықтау қажет.

Қазіргі уақытта географияны оқытуда мазмұнды, әдістемелік, кадрлық және мотивациялық мәселелер ерекше рөл ойнайды.

1. Мазмұнды сипаттағы мәселелер

- Географияны зерттеуде кешенді тәсілдің жеткіліксіз іске асырылуы, нәтижесінде география ғылымының екі саласы – физикалық және әлеуметтік-экономикалық география арасында алшақтық байқалады;
- жастарды патриоттық тәрбиелеу құралы ретінде географияға жеткіліксіз көңіл бөлу;
- «туған өлкенің географиясы» курсын 8-9 сынып бағдарламаларынан шығару және жеткіліксіз, экскурсиялар, экспедициялар, жаратылыстану тәжірибелері және т.б. нәтижесінде білім берудің өлкетану компонентіне назар аударудың төмендеуі, бұл білім алушылардың туған өлкенің географиясы саласындағы құзыреттілік деңгейін айтарлықтай төмендетті;
- жалпы орта білім берудің білім беру бағдарламасында географияның жалпылама курсының болмауы, бұл теориялық білімнің әлеуетінің төмендеуіне және түлектердің аумақты зерттеудің практикалық дағдыларының болмауына әкеледі.

2. Әдістемелік мәселелер

- Білім алушылардың жеке тәжірибесін толық ескермейтін және олардың құндылық-мағыналық бағдарларын қозғамайтын дәстүрлі оқыту тәсілінің басым болуы, қазіргі заманғы технологияларды жеткіліксіз пайдалану;
- әмбебап оқу іс-әрекеттеріне бағдарлануды ескере отырып, танымдық, жобалық-зерттеу, ойын, коммуникативтік қызметке негізделген технологияларды мектеп тәжірибесінде жеткіліксіз пайдалану.

3. Мотивациялық сипаттағы мәселелер

- Географиялық білім берудің күнделікті өмір үшін маңыздылығын жете бағаламау;
- практикалық сабақтардың жеткіліксіз көлеміне байланысты, оның ішінде сабақтан тыс іс-шаралар (экскурсиялар, жорықтар, далалық және практикалық зерттеулер, экспедициялар және т.б.) шеңберінде білім алушылардың географияны оқуға деген ынтасын төмендету;
- жоғары білім беру ұйымдарына, оның ішінде бейіндік географиямен оқуға түсу үшін түсу сынақтарының тізбесінде пәннің болмауына байланысты мемлекеттік қорытынды аттестаттаудан өту кезінде емтихан нысанында таңдау бойынша емтихан ретінде географияның талап етілмеуі.

Қорытындылай келе, жоғарыдағы аталған мәселелерді шешу жолдары:

- «Қазақстан географиясы» курсының («туған өлкенің географиясы» модулінің) мазмұнын өзектендіру арқылы патриотизм, азаматтық борыш сезімін, ұлттық және мемлекеттік ерекшеліктерді терең түсінуге тәрбиелеу;
- сабақтан тыс жұмыстардың мүмкіндіктерін пайдалану (мектептегі туристік жорықтар);
- «Графикалық органайзер» әдісін қолдана отырып, Қазақстандық географиялық диктанттарды өткізуге жәрдемдесу және оларға қатысу;
- оқушыларды географияны оқытудағы оқу іс-әрекетінің маңызды түрі практикалық тапсырмалар болып табылады, сондықтан арнайы құзыреттілікке бағытталған тапсырмалар арқылы негізгі құзыреттіліктерді қалыптастырған жөн.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020- 2025 годы. Постановление Правительства РК от 27.12. 2019 г. № 988.
2. Светлов, А. А. Проблемы и перспективы развития системы образования: российский и зарубежный опыт / А. А. Светлов. — Текст : непосредственный // Образование и воспитание. — 2020. — № 1 (27). — С. 1-4.

3. Anderson J. W., Krathwhol D. R., Airasia P. W. A Taxanomy for learning, teaching and assessing: a revision of Bloom's taxonomy of education. New York: Person Education, 2003. 336 p
4. Қанатова, Ж. К. Қазақстандық мектептердегі география бойынша оқу бағдарламасының жаңартылған мазмұнының ерекшеліктері / Ж. К. Қанатова. - Мәтін: тікелей / / Жас ғалым. — 2018. — № 20 (206). — 385-388 бб.
5. Забродина, Е. В. Применение сервиса LearningApps.org при обучении бакалавров педагогического образования / Е. В. Забродина. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2018. — № 18 (204). — С. 182-186.
6. Везеничева Анастасия Андреевна, Суханова Юлия Андреевна, Использование триз технологии на уроке географии, 2021

УДК 621.396

О СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ВЗГЛЯД В БУДУЩЕЕ

КУЛЫМБАЕВА МАРЖАН ШОЛПАНКУЛОВНА
Доцент Казахстанско- Немецкого Университета (КНУ)
Алматы, Казахстан

Аннотация: *Показано, что совершенствование системы непрерывного технического образования в кредитной технологии обучения и повышение качества подготовки специалистов по техническим направлениям в высших учебных заведениях в современных условиях связано непосредственно с дальнейшим совершенствованием самостоятельной работы обучающихся и фундаментальности образования, что является составной частью национальной конкурентоспособности, способствующей достижению инновационного превосходства в любой отрасли науки и техники.*

Ключевые слова: *Кредитная технология обучения. Качество подготовки технических специалистов. Фундаментальность образования. Формирование мышления. Совершенствование самостоятельной работы обучающихся.*

Требования к качеству подготовки специалистов в технической сфере труда в современных условиях по-новому ставят вопрос о совершенствовании системы непрерывного технического образования, которое должно обеспечить высококвалифицированными и широкообразованными кадрами, обладающими профессиональными компетенциями, творческим системным мышлением и способствующими в условиях научно-технического прогресса достижению инновационного превосходства и конкурентоспособности страны в любой отрасли науки и техники. Качества широко образованной личности и общие компетенции можно приобрести, лишь освоив фундаментальные основы выбранной специальности.

При обучении в техническом вузе важно иметь в виду, что современный рынок труда предъявляет все более высокие требования к профессиональной мобильности будущего специалиста. Технологическая революция ведет к тому, что в ближайшие десятилетия половина существующих профессий исчезнет. В таких условиях успешно жить сможет только высокообразованный специалист, который может легко менять профессию именно благодаря высокому уровню образования. Например, по прогнозам выпускник

технического вуза США к 2020 году [1] будет вынужден на протяжении профессиональной карьеры изменять род своей деятельности до пяти раз. В докладе ПРООН за 2017 год «Человеческое развитие для всех и каждого» [2] основное внимание обращается на новых навыках человека, актуальных в XXI веке: «… к 2020 году изменится более одной трети знаний и навыков, важных для трудовой деятельности». Овладение новыми навыками должно стать частью процесса образования и, самое главное, самообразования в течение всей жизни, нацеленного на основные критерии: критическое мышление, креативность и коммуникативность.

Очевидно, что всякая вынужденная перемена рода профессиональной деятельности является весьма трудной проблемой для узкого специалиста. Только для человека, обладающего глубокими фундаментальными знаниями, самостоятельное освоение конкретной специфики новой технической профессии не составит большого труда. Это объясняется общностью фундаментальных основ практически всех технических специальностей.

В течение всего обучения студент технического вуза вынужден изучать порядка полусотни различных курсов. Разумеется, реально никто не способен сохранить в своей памяти содержание такого количества дисциплин, но и не в этом состоит цель образования. Это хорошо понимают как сами педагоги, так и специалисты, эффективно использовавшие плоды образования в своей профессиональной деятельности и в жизни. Например, один из крупнейших немецких ученых прошлого столетия Макс Планк, являющийся основоположником квантовой физики, утверждал, что образование – это то, что остается, когда все изучавшееся забудется. Остается же развитое инженерное (техническое) мышление, позволяющее адаптироваться ко всем переменам в науке и технике и эффективно участвовать в научно-техническом прогрессе.

Понятие «инженерное (техническое) мышление» очень многогранно. Однако его основные характерные признаки можно свести к трем: критичность, творчество, системность. Высокая критичность помогает раньше конкурентов вскрыть потребность в новации, инженерное творчество позволяет ее своевременно предложить, а системность мышления обеспечивает учет всех значимых внутренних и внешних взаимосвязей предложенного, что гарантирует надежность и конкурентноспособность новой разработки.

Крупнейший американский инженер-изобретатель Томас Эдисон указывал на то, что величайшая задача цивилизации – научить человека мыслить. И самый быстрый путь решения этой задачи – ознакомить обучающуюся моложежь с наиболее эффективными методами мыслительной деятельности человека, опирающимися на фундаментальные основы тех естественнонаучных дисциплин, которые он изучает в вузе на технических специальностях. Особенно это ярко можно продемонстрировать при изучения курса общей физики. При этом студенты убеждаются, что в процессе разрешения противоречий в физике создаются новые теории современной физики, и что в современной физике понятия и теории классической физики не утрачивают своего значения, а получают дальнейшее развитие, обобщение и критическую оценку с точки зрения пределов применимости, а также прямого и опосредованного использования в технике. Ясная физическая и мировоззренческая интерпретация представлений классической физики в современной позволяет формировать у них способность перестраивать свое мышление к восприятию неизбежных трансформаций старых научных и технических представлений в принципиально новые.

Приобретая фундаментальные знания, можно наиболее результативно развить мышление и интегрировать в своем сознании естественнонаучные основы дисциплин технического направления. А это как раз та база, на основе которой формируется широкообразованная личность и высококвалифицированный специалист, способный не только успевать за научно-техническим прогрессом, но и участвовать в его развитии, а

также легко изменять при необходимости сферу своей профессиональной деятельности. Именно поэтому в последнее время увеличивается число фирм, предпочитающих принимать на работу специалистов с широким фундаментальным образованием.

Следует также иметь в виду, что в современных условиях успешность специалиста обеспечивается в конечном итоге не только его квалификацией, удостоверенной дипломом, но и особым качеством личности, который называют компетентностью. Компетентность это ярко выраженная способность специалиста проявлять знания, умения и навыки в своей будущей профессиональной деятельности, в том числе при решении принципиально новых задач, к решению которых вуз не готовит. В вузе студент имеет дело с десятками учебных дисциплин, каждая из которых содержит примеры решений творчески ориентированными специалистами и таких проблем, которые ранее считались неразрешимыми. Подобные примеры студент должен использовать для приобретения собственных профессиональных знаний.

Внедренная в Казахстане кредитная технология обучения и также предоставленная всем высшим учебным заведениям возможность самостоятельного построения образовательных программ по всем специальностям, ориентированы на совершенствование системы непрерывного технического образования и существенную перестройку организационной структуры всего учебного процесса. При этом бакалаврам и магистрам предоставляется право выбора образовательной траектории с усилением роли самостоятельной работы в процессе обучения. При разработке новых учебных планов одним из оснований, среди многих других причин, являлась попытка заставить студентов самостоятельно добывать необходимые знания по дисциплине, научить их работать с первоисточниками и технической литературой, а также пользоваться Интернетом и электронной библиотекой. Основная задача обучающихся - научиться выделять из различных дисциплин фундаментальные знания, интегрировать и обобщать их в своем сознании и, далее, на основе этих фундаментальных знаний приобретать новые знания в процессе самообразования для дальнейшего развития и самореализации личности. Кроме того, самостоятельная работа имеет воспитательное значение - она формирует самостоятельность не только как совокупность умений и навыков, но и как черту характера, играющую существенную роль в структуре личности [3] современного специалиста высшей квалификации по техническим направлениям.

Самостоятельная работа обучающихся является важной составной частью учебно-воспитательного процесса, направленного на повышение качества, глубины и прочности получаемых знаний при изучении конкретной дисциплины учебного плана. Она формирует определенные личностные качества, как способность самостоятельно приобретать и непрерывно обновлять знания, способность эффективно действовать в условиях неопределенности и риска, умение решать реальные задачи с недостающими (и избыточными) данными, умение творчески и ответственно подходить к разрешению возникающих проблем. Все эти качества необходимы техническим специалистам высшей квалификации в их будущей профессиональной деятельности.

Совершенствование системы непрерывного технического образования в кредитной технологии обучения и повышение качества подготовки специалистов по техническим направлениям в высших учебных заведениях в современных условиях непосредственно связано с дальнейшим совершенствованием самостоятельной работы обучающихся и фундаментальности образования.

Для этого, прежде всего, необходимы следующие условия:

- наличие современных учебно-исследовательских лабораторий, оснащенных передовой техникой;
- высокого уровня учебно-методического обеспечения;

- наличия квалифицированного профессорско-преподавательского состава, владеющего информационными и инновационными технологиями и ответственно относящегося к обучению;
- достаточно высокого уровня образованности абитуриентов и заинтересованного участия студентов и магистрантов в образовательном процессе;
- участия работодателей и других социальных партнеров в формировании образовательных программ и повышении практической подготовленности выпускников.

Решение большинства ключевых проблем в области модернизации национальной экономики невозможно без наличия квалифицированных трудовых ресурсов, поэтому важнейшим приоритетом должно быть повышение качества человеческого капитала и, прежде всего, в области уровня технического образования. Новые навыки и компетенции человеческого капитала напрямую связаны с развитием современного общества. Глобальный Интернет и электронные библиотеки, информационные базы данных и автоматизация рабочих мест требуют IT-компетенций населения, что также является составной частью национальной конкурентоспособности. Актуальным трендом стало также знание нескольких иностранных языков, особенно английского языка, который является не только языком межнационального общения, но и языком профессиональной коммуникации. Массовое изучение английского языка позволит казахстанцам влиться в мировое образовательное пространство, которое будет способствовать не только повышению конкурентоспособности, но и открытости их сознания, являющегося важным фактором модернизации общественного сознания.

В заключении следует отметить, что в быстро меняющемся мире стратегические преимущества, очевидно, будут только у тех государств, которые смогут эффективно развивать человеческий капитал [2], потенциал которого в большей степени сосредоточен в студенческой молодежи. Современная студенческая молодежь Казахстана в достаточной степени прагматична и конкурентоспособна, отличается видением перспектив собственного будущего, стремлением к получению качественного образования, знанию иностранных языков и использованию цифровых технологий в повседневной жизни. Студенты понимают, что стремление к знанию, его культ, становятся ключевым фактором конкурентоспособности нации, залогом ее успеха. Каждый казахстанец должен понимать, что образование является самым фундаментальным фактором успеха в будущем.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Кобаяси Н. Введение в нанотехнологию / Наоя Кобаяси; Пер. с японского. - М.: Бином. Лаборатория знаний, 2008. – 134 с.
2. Человеческое развитие для всех и каждого / Доклад ПРООН за 2016 год. Пер. с англ. М.: Весь мир, 2017. - 284 с.
3. Долженко О.В., Шатуновский В.Л. Современные методы и технология обучения в техническом вузе. М.: Высшая школа, 1990.-191 с.

УДК 574: 001. 895

ПРИНЦИП СИТУАТИВНОСТИ КАК ОСНОВА КОММУНИКАТИВНОЙ МОДЕЛИ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ

Уразбакова Улбала Темировна
Магистр, ст. преподаватель ЮКУ им. М. Ауэзова
Байтенова Раушан Мылтыкбаевна
Старший преподаватель ЮКУ им. М. Ауэзова
Туребекова Бахыткул Аскаровна
Магистр, старший преподаватель ЮКУ им. М. Ауэзова
Шымкент, Казахстан

Аннотация: *В статье рассматриваются вопросы коммуникативной модели обучения языку. Принцип ситуативности в рамках прагмалингвистики определяется как основной способ продуктивной речевой стимуляции обучающихся. Данный подход в обучении языку означает выбор тех или иных разноуровневых языковых средств, соотнесенных с определенной коммуникативной интенцией с учетом ситуации общения. Делается вывод о том, что принцип ситуативности в коммуникативном подходе в обучении языку означает знакомство обучаемых с потенциальными коммуникативными ситуациями и языковыми средствами репрезентации этих функций и ситуаций.*

Ключевые слова: *ситуативность, коммуникативная модель, интенции, речевые умения, компетенция.*

Обучение русскому языку студентов национальных групп предполагает в первую очередь развитие коммуникативной компетенции. Понятие «*коммуникативность в обучении языкам»*, согласно мнению экспертов Совета Европы, означает «изучать общение» [1]. Теоретической базой для разработки коммуникативного подхода с учетом принципа ситуативности является «признание языка как средства общения», что дает основание «рассматривать язык в его единственной функции коммуникации» [2]. В современном обучении, которое посредством планомерно организованного общения на изучаемом языке обеспечивает оптимальные условия для качественного его усвоения, уточнение коммуникативных целей сопровождается установлением требуемого уровня владения коммуникативной и языковой компетенциями. Эти понятия, развитые в теории речевых актов и в прагмалингвистике, – своеобразные реакции на проблему соотношения языковых знаний и речевых (коммуникативных) умений в процессе овладения и владения языком.

Термин «*коммуникативная компетенция*», введенный в оборот американским социолингвистом Д. Хаймсом, означает способность осуществлять речевую деятельность средствами изучаемого языкам в соответствии с целями и ситуацией общения в различных сферах коммуникации. В самом общем определении коммуникативную компетенцию осмысляют как «знания, умения и навыки, необходимые для понимания чужих и порождения собственных программ речевого поведения» [3]. Отсюда следует, что коммуникативная компетенция представляет собой совокупность ряда компетенций, которые обеспечивают общение. Содержание коммуникативной компетенции, которые аутентично отражают картину, природу общения, представляет собой методически, психологически и лингвистически согласованное единство всех компонентов, образующих ситуации общения: социальные и коммуникативные роли; ситуации, в которых происходит общение; темы и планы их раскрытия; функции языка и интенциональный план высказывания.

Следует отметить, что эти разные аспекты использования языка в сбалансированное целое объединяет именно коммуникативная компетенция. Это означает, что коммуникативная модель представляет собой процесс обмена информацией с учетом конкретной ситуации общения. Усвоение знаний и коммуникативных умений тесно связано с их применением в различных ситуациях. Ситуативность необходима также и как способ речевой стимуляции, и как условие развития речевых умений с присущими им целенаправленностью, продуктивностью. Действительно, при порождении высказывания его адекватность обусловливается не только лингвистическим контекстом, но и умением говорящего оценить ситуацию, умением сориентироваться в данной ситуации. Характер ситуации (место, время, отношения собеседников и др.) определяет цель высказывания, выбор языковых средств, эмоциональную окраску, форму и тип речи, содействует развитию содержательного общения.

Как следует из вышеизложенного, формирование коммуникативных умений предполагает умение слушать и вести диалог, активно участвовать в обсуждении проблем, учитывать позиции собеседников, строить продуктивное взаимодействие и сотрудничество в соответствии с ситуацией общения.

Коммуникативный подход подразумевает обучение студентов лексике, грамматическим структурам и функциям, точно также, как и коммуникативным стратегиям, для того, чтобы они могли успешно решать стоящие перед ними задачи в процессе общения [4].

Коммуникативно-семантический подход к развитию речевой деятельности обучающихся строится на учете значимости языковых единиц, языковых явлений для реализации акта коммуникации, коммуникативной интенции. Данный подход в обучении языку означает выбор тех или иных разноуровневых языковых средств, соотнесенных с определенной коммуникативной интенцией с учетом ситуации общения. Это в свою очередь позволяет значительно расширить рамки традиционно понимаемой грамматики за счет обращения к коммуникативному, речедеятельностному и прагматическому аспектам высказывания.

Вместе с тем следует отметить, что помимо коммуникативной и языковой компетенций актуальны также психолого-педагогическая и методическая компетенции, которые обеспечивают конструктивную, организаторскую и коммуникативную деятельность преподавателя русского языка в процессе педагогического взаимодействия с обучающимися. Современная педагогическая ситуация требует взглянуть на факты изучаемого языка через призму другого языкового сознания. В данном аспекте коммуникативно ориентированная организация обучения опирается не только на лингвистические, но и на функционально психологические основы с превалированием личностно-деятельностных ориентаций обучающихся. В то же время личностно-деятельностная ориентация влияет на интерпретацию результатов сопоставительного анализа фактов изучаемого (русского) языка и родного языка обучающихся.

Средствами, которые побуждают к личностной деятельности, в условиях модернизации всей системы образования, в том числе и вузовской, являются инновационные технологии обучения: ролевые, деловые игры, кейс-стади, этюды, работа в парах, работа в командах, проектная деятельность, поисковые задания, синквейн и др., направленные на раскрытие резервных возможностей обучающихся, развитие их творческого потенциала, критического мышления и самостоятельности. В ходе выполнения продуктивных заданий поискового характера обучающиеся как субъекты учебного процесса активно включаются в процесс поиска убедительных, доказательных решений новых для них коммуникативных и проблемных задач, благодаря чему учатся самостоятельно добывать знания, применять ранее усвоенные и овладевают опытом или способом творческой деятельности. Все это, в свою очередь, позволяет поддержать у

обучающихся мотивационную готовность изучать язык, усилить их исследовательскую деятельность при постижении языковых фактов.

Рассмотрим принципы, по которым должно строиться коммуникативное обучение. К ним относятся принцип ситуативности, принцип речевой направленности, принцип функциональности. Принцип речевой направленности является базовым принципом коммуникативного обучения. Согласно данному принципу, русский язык в национальной аудитории изучается посредством общения. Другими словами, занятия целеориентированы не на теорию, а на практику. Познание языка происходит через коммуникацию на русском языке. Поэтому упражнения в данном методе обучения максимально схожи на ситуации реального общения, что приводит к быстрому и качественному увеличению активного словарного запаса и развивают умения и навыки корректного использования грамматических правил. Принцип функциональности предполагает, что все обучающиеся должны иметь представление о том, что же им может дать овладение изучаемым языком. То есть главным объектом усвоения в данной системе являются не правила, как таковые, а возможность применения этих правил; не средства языка, а те функции, которые эти средства выполняют. Согласно таксономии Блума, охватывающей когнитивную область, данный принцип соответствует категории «применение», цель которой - научиться использовать полученные знания в конкретных ситуациях.

Основой коммуникативного обучения является принцип ситуативности. Речевая ситуация представляет собой совокупность таких факторов предречевой ориентировки, которые являются константными в различных конкретных условиях ориентировки. От ситуации зависит программа, операционная структура речевого действия: изменение ситуации влечет за собой изменение структуры, содержания акта коммуникации.

Принцип ситуативности диктует необходимость обучения языку на реальных ситуациях, на примере которых обучающиеся могут понять, как грамотно использовать те или иные языковые единицы, языковые средства. Так, согласно Типовой учебной программе общеобразовательной дисциплины «Русский язык» для организаций высшего и (или) послевузовского образования (Алматы, 2023), построенный с учетом уровневого обучения языку, уровень В2 предлагает различные коммуникативные (речевые) ситуации профессионального общения: участие в конференции, семинаре, совместной работе, выставке профессиональных изделий, достижений, личный контакт двух специалистов. Задача обучающихся - запросить интересующую информацию, уточнить, переспросить, прослушать и понять профессиональную информацию в коммуникативных ситуациях профессионального общения, правильно используя языковые средства.

Отметим, что в методической литературе определяются различные классификации ситуаций: реальные стандартные и нестандартные ситуации, воображаемые стандартные и нестандартные, обслуживающие учебный процесс. Чтобы качественно освоить язык, нужно фокусироваться не на изучении языка, а на понимании окружающей действительности посредством этого языка. Факторы предречевой ориентировки должны быть заданы и сформулированы достаточно полно и конкретно, чтобы вызвать у обучающихся коммуникативные интенции. Коммуникативные интенции могут быть представлены различными контактоустанавливающими, регулирующими, информативными, а также оценочными интенциями. Так, на начальных уровнях А1, А2 в соответствии с ТУП дисциплины «Русский язык» (Алматы, 2023) представлены такие контактоустанавливающие интенции, как:

- вступать в коммуникацию, представляться, здороваться, благодарить, отвечать на благодарность (уровень А1);
- выражать намерение, желание; вступать в коммуникацию и поддерживать ее: представлять свой университет в разных коммуникативных ситуациях (уровень А 2);
- вступать в коммуникацию в профессиональной сфере общения (уровень В1)

- вступать в научную коммуникацию, поддерживать беседу, привлекать внимание, представлять кого-либо (уровень В2).

Информативные интенции:

- информировать слушателя о предмете и цели сообщения, запросить интересующую информацию, уточнить, переспросить, прослушать и понять профессиональную информацию в коммуникативных ситуациях профессионального общения: участие в конференции, семинаре, совместной работе в лаборатории, выставке профессиональных изделий, достижений, личный контакт двух специалистов (уровень А2);
- сообщать о факте, времени и месте действия, выражать свое отношение в соответствии с требованиями профессиональной культуры речи: использовать терминологию, обсуждать профессиональные темы (уровень В1);
- выяснять, уточнять, расспрашивать, объяснять (уровень В2).

Регулирующие интенции:

- инициировать, поддерживать тему беседы, аргументировать, сообщать о возможности, необходимости, вероятности действия, поддерживать. изменять тему беседы (уровень В1).
- выражать просьбу, пожелание, заверять, обнадеживать, возражать; побуждать собеседника к высказыванию позиции, выражать согласие/несогласие, сомневаться (уровень В2).

Оценочные интенции:

- Выражать свое отношение: давать оценку, лицу, предмету, факту, событию (уровень А2);
- давать оценку, выражать удивление, предпочтение, сожаление (уровень В1).
- высказывать мнение, предположение, выражать рациональную оценку, целесообразность, эффективность, одобрять, осуждать (уровень В2).
- выражать и выяснять рациональную оценку: сравнивать со стандартом, нормой, оценивать целесообразность, эффективность, возможность/невозможность, истинность, вероятность/маловероятность (уровень С) [5].

Вербальная реализация всех вышеуказанных видов интенций обучающимися с использованием соответствующего языкового материала согласно ситуации полностью отвечает коммуникативному, ситуативному подходу в обучении языку.

Таким образом, принцип ситуативности в коммуникативном подходе в обучении языку означает знакомство обучаемых с основными коммуникативными функциями языка, потенциальными коммуникативными ситуациями и языковыми средствами репрезентации этих функций и ситуаций. Коммуникативная модель обучения языку обеспечивает условия для сознательного, а не формального усвоения знаний, способствует более тесной связи учебного предмета и жизни, поскольку выполнение учебных заданий на коммуникативном уровне требует, чтобы обучающийся учитывал ситуацию общения - характеристику адресата, адресанта, условия и цели общения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Coste Daniel. Communicative Methodologies // Modern Languages Programme (1971-1981). - Strasbourg: Council of Europe, 1981. - P. 34-44.
2. Колшанский Г.В. Коммуникативная функция и структура языка. – 3-е изд. М., 2007.
3. Митрофанова О. Д., Костомаров В. Г. и др. Методика преподавания русского языка как иностранного. Русский язык и литература в общении народов мира: проблемы функционирования и преподавания: (VII конгресс МАПРЯЛ). - М.: Русский язык, 1990.
4. Захарова Е. А. Коммуникативное обучение иностранному языку и его практическая значимость / Е. А. Захарова // Молодой ученый, 2016. — № 5 (109). — С. 676-679. — URL: https://moluch.ru/archive/109/26246/.
5. Типовая учебная программа общеобразовательной дисциплины «Русский язык» для организаций высшего и (или) послевузовского образования.- Алматы, 2023.

УДК 316.647

МНЕНИЕ ЭКСПЕРТОВ О ФОРМИРОВАНИИ ТОЛЕРАНТНОСТИ В СТУДЕНЧЕСКОЙ СРЕДЕ: СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Иргалиева Эльвира Конасовна
Аспирант Оренбургского государственного педагогического университета,
Научный руководитель – Пак Любовь Геннадьевна
Оренбург, Российская Федерация

Аннотация. Введение. *Исследовательский интерес к феномену толерантности объясняется социальными изменениями, происходящими в современном обществе. Как российское, так и казахстанское общество нуждается в человеке новой формации, обладающим глубоким чувством патриотизма, толерантностью, креативностью, подготовлен к современным реалиям. Всё это ставит перед системой образования новые задачи. В статье представлены результаты экспертного опроса по вопросам формирования толерантности у современных студентов, в качестве которых выступили руководители этнокультурных объединений, специалисты управления внутренней политики, специалисты «Қоғамдық келісім». Целью исследования явилось выяснение мнений и оценочных суждений экспертов в области межнациональных отношений, а также выработка практических рекомендаций по формированию толерантности в молодёжной среде. Инструментарием исследования выступил экспертный опрос в форме онлайн-анкетирования с помощью инструментов Google. Несмотря на то, что в целом эксперты достаточно высоко оценили уровень толерантных отношений в современном обществе, содержание ответов экспертов на открытые вопросы свидетельствуют о наличии в межэтнических отношениях ряда проблем и соответственно определённого конфликтного потенциала, который при некоторых обстоятельствах может быть активирован. На основе полученных результатов сформированы общие рекомендации для выработки и принятия, конкретных мер по формированию толерантности в молодёжной среде.*

Ключевые слова: *экспертный опрос, формирование толерантности, студенты, этнокультурные объединения, Ассамблея народа Казахстана, Дом дружбы.*

У стран на постсоветском пространстве своё понимание и восприятие «толерантности», и оно в корне отличается от западного толкования этого термина. Для нас «толерантность – это черта национального характера, элемент менталитета, выражающий терпимость к образу жизни других этносов, их поведению, традициям, обычаям, чувствам, мнениям, идеям, верованиям» [4], «мы разделяем точку зрения А.Г. Асмолова, по мнению которого понятие "толерантность" войдёт в русский язык так же как понятия "мультикультурализм", "полиэтничность", "межкультурный диалог", которые всё чаще используются для характеристики нашей социальной жизни» [7].

Абай Кунанбаев в «Словах назидания» отметил: «Знание чужого языка и культуры делает человека равноправным с этим народом, он чувствует себя вольно, и если заботы и борьба этого народа ему по сердцу, то он никогда не сможет остаться в стороне. Такова природа человека» [1].

Толерантность в Казахстане является во многом заслугой государства. Так, на сайте Ассамблеи народа Казахстана [2] отмечено, что формированию казахстанского патриотизма, развитию государственного языка и других языков народа Казахстана, поддержку общественного согласия и общенационального единства в стране способствуют Дома Дружбы, которые действуют по всему Казахстану.

По мнению Л.Г. Пак [5] образование, являясь деятельностью стратегического значения, использует неограниченные человеческие ресурсы. Развитие таких личностных качеств как, освоение социокультурных ценностей, культурной идентификации как основы социального взаимодействия.

Ещё в статье «Мониторинг межэтнических отношений как фактор формирования толерантности в студенческой среде» нами было отмечено [3], что научное обеспечение воспитательного процесса в образовательном учреждении во многом способствует укреплению и развитию гражданской культуры, формированию патриотизма, национальной идентичности, межэтнического и межконфессионального согласия.

Формирование толерантности студентов вуза является одной из важных задач высшего образования. Особенно это важно для студентов, обучающихся по педагогическим образовательным программам, поскольку они будут профессионально заниматься педагогической деятельностью, им работать с учениками, формировать среди учащихся такое важное качество как толерантность.

Так нами был организован и проведён экспертный опрос руководителей этнокультурных объединений, в котором приняли участие 31 эксперт в области межнациональных отношений.

Целью исследования явилось выяснение мнений и оценочных суждений экспертов в области межнациональных отношений, а также выработка практических рекомендаций по формированию толерантности в молодёжной среде.

Для достижения поставленной цели необходимо было решить следующие задачи: определить, как эксперты оценивают в целом уровень толерантных установок в современном обществе; выявить, мнение экспертов о значении слова «толерантность» в их понимании; определить, как эксперты оценивают состояние отношений между представителями различных национальностей; выяснить, как они оценивают вероятность конфликтов в казахстанском социуме между различными этническими или языковыми группами, какие проблемы в сфере межэтнических отношений они считают наиболее актуальными; получить от экспертов практические рекомендации по предупреждению и разрешению межэтнических конфликтов.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Оценка экспертами уровня толерантных установок в современном обществе

В первую очередь выяснялось, как эксперты оценивают уровень толерантных установок в современном обществе.

В общей сложности 75% опрошенных экспертов достаточно высоко оценили уровень толерантных установок в современном обществе, тогда как низкую оценку ему дали 15% респондентов, затруднились с оценкой – 10%.

Мнение экспертов о значение понятия «толерантность».

Проанализировав мнения экспертов о значении понятия «толерантность» в современных реалиях можно свести к 3-м определениям: 1) положительное отношение к культуре обычаям другого этноса, к людям другого вероисповедания 2) положительное реагирование на выпады людей, не понимающих и не разделяющих взгляды присущие тебе 3) рассмотрение путей разрешения конфликтов посредством взаимного диалога и согласия, не прибегать к насилию, не применять грубых, либо некультурных приемов, быть прощающими и сострадательными.

Состояние межэтнических отношений в современном социуме глазами экспертов.

Относительное большинство опрошенных экспертов оценили состояние межэтнических отношений в современном обществе как очень хорошее: в современном обществе -30%; в городе - 40%; в молодёжной среде – 47%. Оценили состояние этой сферы как хорошее: в современном обществе - 50%; в городе -40%; в молодёжной среде – 35%. Удовлетворительную оценку дали: в современном обществе - 20%; в городе -13%; в

молодёжной среде – 12%. Состояние межэтнических отношений оценили как плохое: в городе -7%; в молодёжной среде – 2%. Всего лишь 1% оценил состояние межэтнических отношений в молодёжной среде как очень плохое.

Итак, подавляющее большинство экспертов высоко оценили состояние межэтнических отношений в стране (83% респондентов), в городе (83,5% респондентов) и в молодежной среде (82% респондентов).

Экспертам было предложено указать те проблемы в сфере межнациональных отношений, которые они считают наиболее актуальными.

По мнению пятерых ответивших на данный вопрос респондентов, считают самой актуальной проблемой в сфере межнациональных отношений «языковая проблема». В единичных случаях были названы такие ответы как «однобокое, искажённое исполнение законов, искажённое преподнесение истории, отсутствие поощрений и карьерного роста для людей не титульной национальности, и не владеющих государственным языком, хотя при это они могу быть прекрасными специалистами и управленцами»; «Ущемление прав приёма на работу не титульной нации в высшие образовательные учреждения, государственные органы, политику».

25% респондентов высказали мнение, что межэтнический конфликт совершенно невозможен; 35% опрошенных посчитали, что конфликт скорее невозможен; по 15 % заявили, что «скорее возможен» и «да возможен». 10% респондентов затруднились ответить.

Таким образом, в общей сложности, 30% опрошенных экспертов считаю, что межэтнический конфликт, так или иначе, возможен.

С тем, чтобы получить о состоянии межэтнических отношений более точные представления, опрашиваемым экспертам было предложено обозначить этнические и языковые группы, между которыми вероятен конфликт. Эксперты посчитали, что такие конфликты могут произойти между казахами и русскими; казахоязычными и русскоязычными; «В настоящее время активно проводится провокационная работа по разжиганию розни между русскими и казахами»; «Разлад внутри казахской нации на основе разных взглядов на политические события». Некоторые эксперты выказали мнение о том, что само общество не должно допустить такого рода конфликты и гасить предпосылки конфликта «в зародыше».

Содержание ответов экспертов на открытые вопросы свидетельствуют о наличии в межэтнических отношениях ряда проблем и соответственно определённого конфликтного потенциала, который при некоторых обстоятельствах может быть активирован.

Практические рекомендации по предупреждению и разрешению межэтнических конфликтов (искоренение причин межэтнического конфликта)

В результатам анализа открытых вопросов, считаем возможным, дать некоторые общие рекомендации для выработки и принятия, конкретных мер как на уровне университета в целом, так и на уровне тех или иных факультетов и кафедр: «вести больше просветительской деятельности в школах и вузах, перестать преподносить вхождение Казахстана в состав СССР как колониальную политику русских, перестать давить на людей, не владеющих государственным языком»; проводить беседы с воспитателями садиков, школ, колледжей и вузов; усилить работу со студентами; усилить работу Ассамблеи народа Казахстана; обеспечить равные возможности для представителей всех этносов в политической сфере; усилить патриотическое воспитание; правильно решать существующие в обществе межэтнические проблем, недопущение эскалации; предотвратить межнациональный конфликт, который может произойти, обеспечив пути развития языка.

Восприятие экспертами деятельности Ассамблеи народа Казахстана

Абсолютное большинство опрошенных экспертов, в общей сложности 95%, высоко оценивают деятельность Ассамблеи народа Казахстана

Важным условием эффективности текущей и перспективной политики, проводимой государством в сфере межнациональных отношений, является её поддержка институтами гражданского общества – общественными организациями, в первую очередь структурами Ассамблеи народа Казахстана.

Отношение экспертов к структурам АНК положительное. Причём наибольшее количество опрошенных экспертов, высоко оценило работу Советов матерей (в общей сложности, 83,5%) и Домов дружбы (100%).

Оценка экспертами деятельности образовательных учреждений по формированию толерантности среди студентов вуза.

По мнению Каировой Б.Е. [6] укрепление современного общества, устранение или минимизация риска социального конфликта, развития межкультурного и межконфессионального согласия, это малая часть того, что входит в широкий спектр задач системы образования.

Показателем эффективности образовательного процесса вуза является наличие в нём необходимых учебно-воспитательных мероприятий по формированию толерантности студенческой молодежи.

В общей сложности 78,5% опрошенных экспертов, высоко оценили деятельность образовательных учреждений по формированию толерантности в молодёжной среде, и всё же в общей сложности 10% респондентов оценили их деятельность как неэффективную.

Оценка эффективности мер педагогического сопровождения повышению уровня толерантности в студенческой среде.

Абсолютное большинство опрошенных экспертов – 100% – оценили меру повышения качества воспитательных мероприятий направленных на формирование толерантности у студентов как очень эффективную; 95% – оценила как очень эффективную меру демонстрацию фильмов и социальных роликов, использование рекламных плакатов транслирующие идеи толерантности, в том числе через социальные сети; 90% опрошенных оценили как очень эффективную - проведение мероприятий по гражданскому образованию обучающихся с совместным участием студентов разных национальностей и языков обучения; пропагандировать деятельность Ассамблеи народа Казахстана, преподавание дисциплины «Этнология» и регулярное проведение социологических опросов оценки межэтнических и межконфессиональных отношений оценили равное количество экспертов по 84,5%.

Произведения, транслирующие идеи толерантности

Ответы экспертов свелись к следующим рекомендациям: казахская и русская классика; фильмы о Великой Отечественной войне», которые пронизаны чувством патриотизма и любовью к Родине; фильм «Волоколамское шоссе»; фильм "По соображениям совести"; фильм "1+1"; произведения Абая Кунанбаева, которые несут идеи толерантного отношения друг к другу, дружбы; фильм «Лучшие враги, 2029 г.»; посещать побольше культурных мероприятий по формированию толерантности; «Путь Абая», «Поднятая целина»; фильм "Хижина"; фильм «Зеленая книга»; необходимо читать слова трёх биев (Төле би, Қазыбек би и Әйтеке би); читать произведения, слушать песни, воспитывающие в молодёжи чувство патриотизма.

Обобщая всё вышеизложенное, представляется возможным сделать следующий вывод: педагогический процесс в вузе — это не только получения знаний, умений и навыков, но и ценностные ориентации, которые включают в себя такое важное качество как толерантность. Полученные нами данные могут быть полезными в воспитательной работе со студентами, а также заинтересован в поддержании и развитии в нашем обществе

межнационального и межконфессионального согласия, высокого уровня этнической и религиозной толерантности.

В связи со всем вышеизложенным, считаем возможным, дать некоторые общие рекомендации для выработки и принятия, конкретных мер по формированию толерантности в молодёжной среде:

1. Образовательным учреждениям при проведении воспитательной работы с молодёжью следует целенаправленно формировать и развивать у них высокую культуру межэтнического общения. При этом следует обращать особое внимание на усвоение ими правил корректного поведения, особенно при взаимодействии с представителями других этнических групп, исключения конфликтов, ссор, обидных высказываний и прочих проявлений девиантного поведения, связанных с межэтническими отношениями.
2. Проводимые со студентами мероприятия должны иметь просветительский (образовательный) и воспитательный характер, нести достоверную и убедительную информацию о содержании и значении системной модернизации казахстанского социума, исключительной важности укрепления и развития казахстанской идентичности, ценности гражданских прав и свобод, опасности различных форм экстремизма, тоталитарных сект и культов, казахстанском историческом опыте в сфере межэтнических и межконфессиональных отношений.
3. Проводимые со студентами мероприятия должны быть направлены на пропаганду и развитие государственного языка, а также взаимодействие с другими государственными учреждениями по данному вопросу.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Абай Құнанбаев Қара сөз=книга слов / Абай Құнанбаев– Семей: Халықаралық Абай клубы, 2001.– 259, [5] б.– (Аманат журналының кітапханасы). URL:https://elibrary.kaznu.kz/ru/node/3848
2. Дом дружбы. URL: https://assembly.kz/ru/region/karaganda/pages/dom-druzhby/ (дата обращения: 04.04.2023).
3. Иргалиева Э.К. Мониторинг межэтнических отношений как фактор формирования толерантности в студенческой среде // Большая Евразия: развитие, безопасность, сотрудничество. 2023. №6-1. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/monitoring-mezhetnicheskih-otnosheniy-kak-faktor-formirovaniya-tolerantnosti-v-studencheskoy-srede (ДАТА ОБРАЩЕНИЯ: 24.04.2023).
4. Казахская толерантность - это черта национального характера URL: https://www.inform.kz/ru/kazahskaya-tolerantnost-eto-cherta-nacional-nogoharaktera_a2912456 (дата обращения: 04.04.2023).
5. Пак Л. Г., Основные направления социализации студенческой молодежи в системе образования // социально-гуманитарные знания. 2009. №6. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-napravleniya-sotsializatsii-studencheskoy-molodezhi-v-sisteme-obrazovaniya (дата обращения: 24.03.2023).
6. Проблемы воспитания толерантности в системе образования URL: https://articlekz.com/article/12249
7. Сергиенко Н. Л., Муха В. Н., Государственные меры формирования толерантности в молодежной среде: оценка эффективности // теория и практика общественного развития. 2013. №10. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/gosudarstvennye-mery-formirovaniya-tolerantnosti-v-molodezhnoy-srede-otsenka-effektivnosti (дата обращения: 24.03.2023).

УДК 372.857

USING ICT IN THE CLASSROOM AS A TOOL FOR DEVELOPING FUNCTIONAL LITERACY OF STUDENTS

Moskalenko Yevgeniya Nikolayevna[1*]
[1] master's student of group MB-11, Pavlodar Pedagogical University named after A.Margulan
Scientific supervisor – Korogod Natalya Petrovna
Zhengulova Daniya Akylbekovna[2*]
[2*]English teacher at Pavlodar school named after Amanzhol Shamkenov,
Pavlodar, Kazakhstan

Annotation. *The article presents a selection of web resources that enable the development of functional literacy and the increase in motivation to study school subjects. The authors provide resources tested by their own experience that are suitable for students of the new generation Z.*

Keywords: *functional literacy, web resources.*

The term "functional literacy" was introduced in 1957 by UNESCO, along with the concepts of "literacy" and "minimum literacy". Literacy is the skills of reading, writing, numeracy and document management. Minimum literacy is the ability to read and write simple messages. The formation of functional literacy is a complex, multifaceted, lengthy process. The desired results can be achieved only through skillfully and competently combining various modern educational pedagogical technologies. [1, p.3].

Successful learning depends on many factors; one of them is motivation. Students ask questions: “Why should I learn this?” and “Will this knowledge be useful to me in life?”. We can find answers to these questions in statistical data. According to the Ministry of Labor and Social Protection of the Population of Kazakhstan, the list of the most popular specialties includes: medical workers, teachers of the natural sciences, farmers, cooks and other specialists with developed natural science competencies. This indicates that the knowledge acquired in the subjects of the natural-mathematical sciences (including biology) is in demand in society.

A unique Generation Z is currently studying in schools around the world. According to data presented in the book “Generation Z at Work” by David and Jonah Stillman, this generation has a number of features that distinguish it from previous generations. One of these features is constant interaction with the Internet. When teaching, one cannot ignore these features. In 1995, when Gen Z was born, only 14% of American teens had Internet access, according to Pew Research. By 2014, this figure reached 87%. “This generation cannot imagine their life without constant access to the Internet. They are different, and now these young people are entering adulthood,” Andrey Ryzhakov, director of health insurance at AlfaStrakhovanie OJSC, writes in the introduction to the book. [2, p.36].

In this article, web resources are presented that will make teaching subjects at school the most interesting for both students and the teacher. These resources have been tested by the authors in practice and arouse genuine interest among students.

The Quizlet resource is most popular among teachers, introducing trilingualism. The advantage of this resource lies in the possibility of working out the conceptual apparatus (see Figure 1).

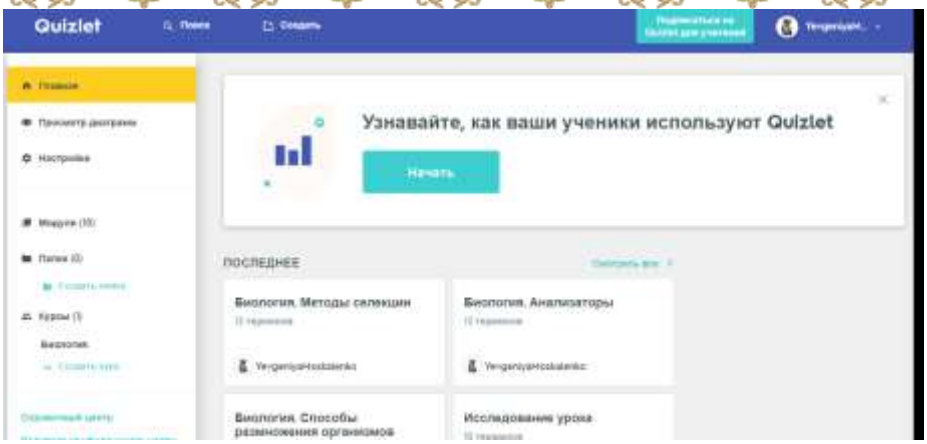

Figure 1 Quizlet page with educational modules

It is convenient for memorizing terms, including in English, as it has the ability to listen to the pronunciation of words. In addition, you can conduct a team game, Quizlet live, aimed at checking the studied material.

The following resource can be used both to check the studied material, and to study it. The Learnis.ru service allows you to create quests of the “escape the room” genre (see Figure 2).

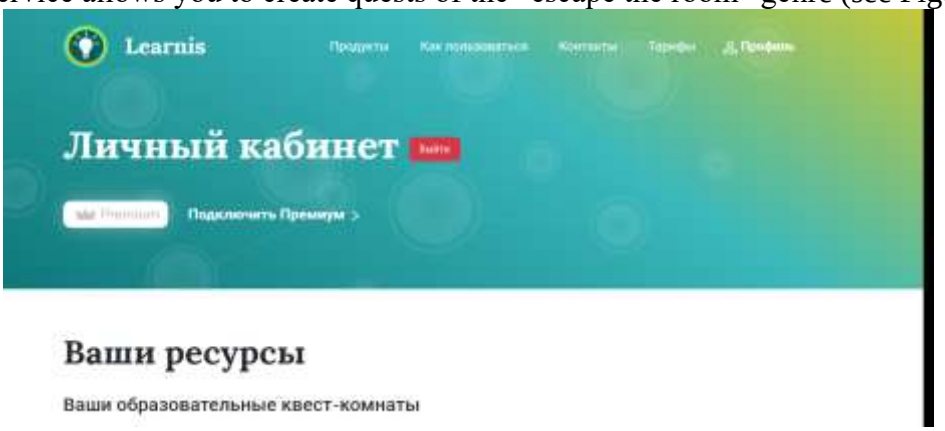

Figure 2. Learnis user account

In such quests, players are tasked with getting out of a room using various objects, finding clues and solving logic problems (see Figure 3).

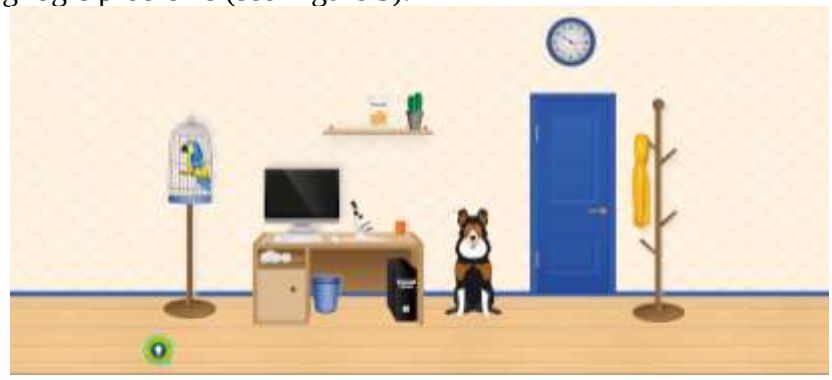

Figure 3. Example of an assignment room in Learnis

To create an educational quest, hints can be answers to problems that need to be solved to advance through the plot of the quest. Thus, the teacher, adding the content of his or her discipline, makes the quest educational and exciting [3].

The educational web resource Socrative.com is convenient for individual testing of the material covered (Figure 4).

Figure 4. Educational modules on Socrative.com

Students completing tasks using a smartphone can immediately see the correctness of the chosen answer. The advantage of this resource is the ability to enter the correct answer, so the teacher can check the mastery of the grammar of writing terms.

Another favorite resource for innovative teachers is Kahoot. The competitive spirit of the game increases students' motivation to study any subject. And the ability to create a variety of tasks using photos and video materials allows the teacher to check the depth of understanding of the material and the degree of mastery of terms.

Figure 5. Educational modules on Kahoot

Formative assessment plays an important role in teaching, which can be organized using the Plickers resource (see Figure 6).

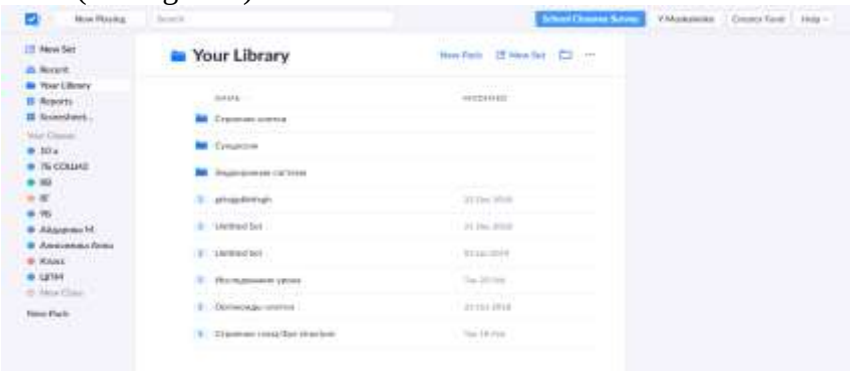

Figure 6. Plickers user account

This resource is an excellent alternative to classic paper testing, which is not at all interesting for generation Z. Special cards and a teacher's smartphone are used for testing, which, in the eyes of students, raises the status of the teacher as a person close to their generation. Plickers processes test results instantly, and builds a table, after looking at which, students can recognize their mistakes.

The next resource that has shown its best performance in distance learning is Google Classroom (see Figure 7). It is a free service for schools, non-profits, and educators who want to take student learning to the next level beyond the classroom. The Google Classroom platform was introduced into teaching practice in various disciplines in 2014.

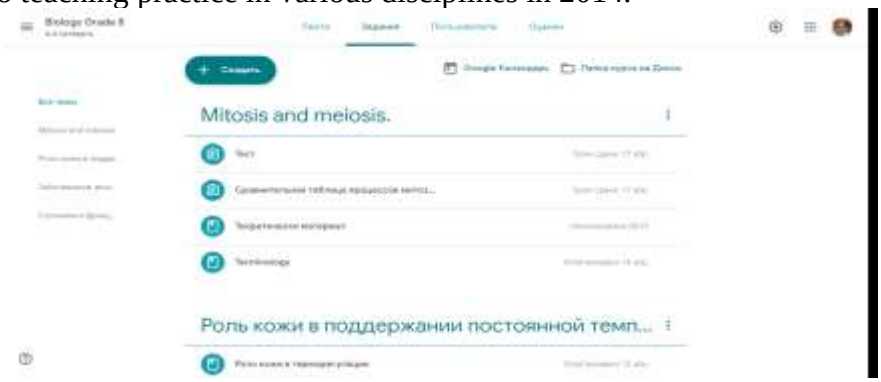

Figure 7. “Biology grade 8” course page on the Google Classroom platform

Independent work with the proposed material allows the student to realize his skills in mastering technical skills, thereby increasing motivation to study the discipline. This is confirmed by 100% completion of assignments on course topics (see Figure 8). And as a result, the quality of learning the material improves.

Figure 8. Student performance report card

All proposed web resources are perfect for teaching general education subjects. The attractiveness of this application in the eyes of representatives of Generation Z makes learning lively and more interesting. Generation Z was born in and is growing up in the digital age; the computer and smartphone are a part of their life, as important to them as, for example, clothes are important. The teacher’s task is not to resist the use of technology, but to actively implement it. The resources presented in this article have been tested by the authors in practice and are applicable in the educational environment.

LIST OF SOURCES USED:

1. Features of the formation of functional literacy of high school students in natural science subjects. Toolkit. – Astana: National Academy of Education named after. I. Altynsarina, 2013. – 48 p.
2. D. Stillman, I. Stillman Generation Z at work. How to understand him and find a common language with him; lane from English Y. Kondukova. - M.: Mann, Ivanov and Ferber, 2018. - 269 p.
3. Lernis – Educational services: quests, quizzes, games URL: https://www.learnis.ru/howto.html

ӘОЖ 378.147.34

КОЛЛЕДЖ БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНА ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІНІҢ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

аға оқытушы, магистр **Ахметжанова Г.А.**
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
аға оқытушы, магистр **Мусина В.Т.**
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Қарағанды, Қазақстан

Аннотация: *Білім алушыларға, әдістердің қай-қайсысы болса да, біріншіден, оқытушы баяндап берген даяр білімді игеруге; екіншіден, оқытушының басшылығымен өздігінен жұмыс жасауға көмектеседі. Белгілі бір әдіс сабақтың мақсатына, оқу материалының мазмұнына және танымдық іс-әрекеттің сипатына байланысты әртүрлі бағыт, түрліше күрделілік дәрежесіне ие болады. Колледж сабақтарында бір ғана әдіс қолдану сирек пайдаланылады, керісінше бір әдіс екінші әдіспен үйлестіріліп отырылуы шарт.*

Білім беру мақсаттарына нәтижелі қол жеткізу үшін әдістердің қайсысы неғұрлым тиімді екенін анықтап алу қажет. Берілген мақалада оқыту әдістерін жіктеп, негізгі дидактикалық белгілері анықталынады.

Білім беру саласын реформалау адам факторының сапасын арттыруға жағдай жасайды. Елімізде колледждерде білім берудің жаңаша үйлестірілген стандарттарын әзірлеу және бекіту бойынша жұмыстар жүргізу қажеттігін үнемі айқындалып отырады. Бүгінде білім саласында, алға қойған мақсаттарын жүзеге асыруда еліміздің іргелі оқу орындарының тәлімі мол, тәжірибесі зор оқытушылары жүйелі жұмыстар жүргізіп келе жатқаны белгілі. Олар дамыған өркениетті елдердегі секілді Қазақстанның да білім беру жүйесіндегі жаңа әдістер мен стандарттарды үдемелі үдеріске қосып үлгерген. Қазір де, сондай оқу процесінде түрлі оқыту тәсілдері бар.

Соның бірі – XX ғасырдың 60-70 жылдары АҚШ-тың көптеген білім беру мекемелері кеңінен қолданған Блум тұжырымдамасы немесе Блум таксономиясы. Ұстаздың заман талабына сай ілесе отырып, оқыту процесінде көрсеткен сабақтарынан аңғарғанымыздай, Блум таксономиясының жүйесі білім беру саласында ғана емес, өмір сүру қағидаларында да тиімді пайдалануға болатынын ұғасыз. Ал, келесі деңгейінде білім алушылар мазмұндау, түсіну, суреттеу, жаңа сөз тіркестерін жасау сияқты сатылардан өтеді.

Онда жаңа білімді тәжірибеде, жаңа жағдайда шеше алу үшін болжам жасалады. Алған білімнің жіктелуі, негізгі түйінді аңғару, бүгінмен байланыстыра отырып бөліктерге бөлу, айқындау сияқты кәсіби талдауға нық қадамдар жасала бастайды. Сондай-ақ, білім алушыға топтық жұмыс арқылы игерілген білім жинақы әрі түсінікті болады. Сабақтың соңғы күрделі кезеңі – жинақтау және бағалау кезеңі. Жинақтау деңгейінде білім алушы дара болжамдардың тұтас бір ұғым тудыруын анықтайтын дәрежеге жетеді. Ал соңғы бағалау деңгейінде білім алушылар өз жұмыстарын өздерінше бағалап, шешім қабылдап, ой қорытындысын шығарады [1].

Қазіргі таңда, «Қарағанды көлік-технологиялық колледжі» МКҚК-нда өндірістік-тәжірибені өту барысында біз практикалық оқыту әдісін қолдану ерекшеліктерін айқындау үшін бірнеше сабақтар жүргіздік.

Соның ішінде «Көлік құралдары» тақырыбына әзірленген сабаққа тоқталамыз. Оқыту барысында, түсіндіру, кітаппен жұмыс жасауда сөздік әдістер, сондай-ақ, Блум таксономиясы әдісі, практикалық әдістер қолданылды. Осы әдістерді пайдалана отырып, сабақ жоспары құрылды.

Оқыту әдістемесі – білім алушыларға білім беру, танымын арттыру және дамыту, дағдыландыру мақсатында білім алушылардың қолданатын тәсіл-амалдары мен құралдарының жиынтығы.

Бұл ұғымның анықтамасы мен әдістерін жіктеу турасында педагог ғалымдар арасында ортақ пікір қалыптасып отыр.

Мәселен, И.Ф. Харламов оқыту әдістемесіне оқу материалын игеруге бағытталған түрлі дидактикалық міндетті шешу мақсатындағы оқытушы жұмысының және білім алушылардың оқу-танымдық әрекетін ұйымдастыру тәсілдерінің жүйесі деген анықтама береді.

Ю.К. Бабанскийдің пікірінше, ол оқу міндеттерін орындауға бағытталған оқытушы мен білім алушылардың тәртіпке келтірілген өзара байланысты қызметі деп көрсеткен.

Т.А. Ильина оқыту әдістемесін білім алушылардың танымдық қызметін ұйымдастыру жолдары деп біледі.

Осы тәрізді басқа да пікірлерді саралай келе, бәріне ортақ белгілерінің негізінде оқыту әдістемесінің анықтамасын беріп, жалпы әдістерін топтастыруға болады.

Оқыту барысында түсіндіру, әңгімелесу, лекция, практикалық жұмыспен қатар, иллюстрация және демонстрация сияқты көрнекі, сондай-ақ өзіндік, зертханалық, графикалық, жаттығу жұмыстары бойынша тәжірибелік әдістер қолданылады.

Педагогикалық ғылыми зерттеулерде әдістердің елуден астам түрі көрсетіледі. Оқыту әдістері оқу құралдарының көмегімен іске асады.

Оқу құралдарына оқу кітаптары (оқулық, анықтама, есептер жинағы, сөздіктер), көрнекі құралдар (кесте, сызба, сурет, альбом, фотосурет, карталар) және техникалық құралдар (үнтаспа, бейне дәріс) жатады. Бүгіндері оқыту әдістемесі атауын оқыту технологиясы атауы ығыстырып келеді.

Оқыту әдісі - дидактиканың негізгі бір құрамды бөлігі. Себебі, оқыту процесі оның мақсаты, мазмұны, әдістері және ұйымдастыру формаларының біртұтастығы болып табылады.

Біз сабақ барысында келесі әдістерді кеңінен қолдандық:

1) «ЖИГСО» әдісін қолдану арқылы:

- ЖИГСО әдіс тәсілін тиімді ұйымдастыруға бағыттау;
- Қатысушыларға тапсырмалар беру арқылы ой қозғау;

2) Практикалық әдісі:

Практикалық әдістер бұл әдістер оқытушының ұйымдастыруы мен бағыттауының нәтижесінде білім алушылардың ойлау қабілетін дамытатын сөздік көрнекілік және практикалық жұмыстардың күрделі байланысы болып табылады. Практикалық әдістемелерді қолдану білім алушылардың рецепторлары мен анализаторларын белсендіреді, еңбекке баулыйды. Оқу тәрбиелеу жұмысын іске асыруға практикалық жұмыстарды орындау өте құнды.

Білім алушылар бұрыңғы алған білімдерін іс-жүзінде практикалық тапсырманы орындау нәтижесінде жүзеге асырады және дағдылары қалыптасады. Осындай жағдай ғана практикалық жұмыстар білім көзі болып табылады.

Практикалық жұмыстардың түрлері:

- Белгілі нысандарды танып білу және анықтау.
- Нысанды бақылап есепке алу.
- Эксперимент жасау.

Практикалық жұмыстың басында қойылған мәселе мен сұрақты практикалық жұмыстың көрсеткіші ретінде білім алушылар дәлелдеулері керек. Көрнекілік әдіс пен практикалық әдіс кезіндегі білім алушыларының бақылауының айырмашылығы жер мен көктей.

Практикалық бақылау кезінде білім алушылар өз бетінше жұмыс жүргізеді, өлшейді, есептейді т.б. Осындай есептемелердің нәтижесінде білім алушылар жұмысты дәлелдейтін материалдар жинайды.

3) Көрнекілік әдісі:

Көрнекілік әдісін педагогиканың көрнекілік принциптерімен шатастырмау керек. Бұл екі түрлі түсінік, бірақ бір-бірімен тығыз байланыста. Көрнекілік – педагогикадағы дидактикалық тәсіл. Ол ақпараттың, дәрістің танымдылығы мен пәрменділігін арттыру жолы болып табылады [2].

Адам қоршаған ортаны, дүниені, құбылыстарды бес сезім мүшесі арқылы түйсінеді. Оның ішінде ақпаратты ең көп қабылдайтын сезім мүшесі – көру түйсігі. Адам жадында терең таңбаланатыны да осы көру түйсігі арқылы қабылданған ақпараттар. Бірақ, түйсік өздігінен құбылыстардың ішкі байланысын, олардың заңдылығын бейнелей алмайды.

Көрнекілік құралдары білім алушыларға бейнелі түсінік беру үшін ғана емес, білім алушылардың ұғымын қалыптастырумен бірге, абстрактілі байланыстар мен тәуелділікті түсіндіру үшін қолданылады.

Қазіргі дәуірде ғылым, техника, көркемөнер салаларында мол дамыған шынайы деректерді, т.б. едәуір күрделі бейнелеу мүмкіндіктерін пайдалану үшін түрлі аудиториялар, арнайы жұмыс орындары – шеберханаларда ұйымдастырылды. Осыған орай, оқу барысында кинопроекторлар, кинофильмдер, теледидар, оптик аспаптар, түрлі механизмдер, дәлдік өлшеу-есептеу машиналары, т.б. көрнекі құралдар қолданылады [3].

Оқыту – оқу процесінде оқытушы мен білім алушылардың үнемі өзара іс-қимылы арқылы жүреді. Қазіргі таңда әрбір оқытушының алдына қойылған басты міндеттерінің бірі – оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және жаңа педагогикалық технологияларды меңгеру. Мұндай жағдайда қоғамның әр мүшесінің шығармашылық әлеуетін жүзеге асыру қажеттілігі айтарлықтай артады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Жүсіпова Ж.А. Педагогикалық шеберлік: оқулық - Алматы: Экономика баспасы, 2011. - 316 б.

2. Айтбаева А.Б. Білім берудегі жаңа технологиялар: оқу құралы /Әл-Фараби атын. Қазақ ұлттық ун-ті. - Алматы : Қазақ университеті, 2011. - 161 б.

3. Терентьев Н. «Котлован» синквейні (орыс). Әдебиет. Журнал «Бірінші қыркүйек».

MODERN METHODS AND APPROACHES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING

Seksembayeva Aliya Asylzhankyzy
Senior – lecturer " Aviation English Department "
Civil Aviation Academy
Almaty, Kazakhstan

Annotation: *This article talks about the use of modern educational technologies in English classes. At the heart of my concept of using modern educational technologies in English lessons and after study hours, I use the principles and methods of competence-based education, student-centered and developmental learning technologies, actively use strategies and techniques for teaching semantic reading and working with text.*

Key words: *modern education, new technologies, intellect, abilities*

The growing interest in many parts of the world in Modern Methods of Teaching English brings with it the question of how it should be done – how curriculum, subject, matter, and methodology should differ from the familiar norms developed in the past. A lot has been written on traditional teaching English, and until recently, the demand for the information on Modern Methods of Teaching English has been limited. Nowadays many books and articles are written to attract attention to this point. In planning curricular and methods it has been suggested that an understanding of Students and their needs, interest, abilities, likes, dislikes, and developmental status should take precedence over other considerations. By using modern pedagogical and technological methods, and by the way introducing leading styles of teaching, teach growing generations, the system of speaking easily in these languages can be developed fully. As well as opportunities in foreign partnership helps to develop it. Known to us, using innovations and new pedagogical technologies are resulting well. Sometimes using same styles in teaching language may let go down interests of student to language. We advise some types of teaching in use, not to go down interest to foreign language.

For instance: 1. Dialogical speech- in this way students have a talk each other by creative approach. "Modern Methodology of Teaching English puts Speaking in Dialogues in the first place for developing speaking skills. These skills can be trained with various teaching aids, including texts of fiction. Such dialogues give an opportunity to avoid traditional rendering of the texts and turn them into living English speech". More than that, all the vocabulary is remembered much better. In dialogues, students train in fluency, quick reaction, acting skills and, of course, grammatical correctness.

2. Student reads the text himself and tells the meaning. Reading is interactive. Reading short stories, novels and other literary works written by famous Uzbek, English and American writers is very important in language learning. As a teacher of English you may apply a variety of reading strategies, analyze literary elements use a variety of strategies to read unfamiliar words and build vocabulary, prepare, organize, and present literary interpretations.

3. Understanding by listening - by these way students can improve speech skills. Listening is a receptive form of speech activity. Comprehension of speech while listening mainly based on auditory feelings. By perceiving, reproduce what we hear, in the form of inwardly speech. Listening comprehension is impossible without working of speech motor analyzer. Of course internal speaking requires ability to speak in this language. Understanding of sounding speech, in the moment of comprehension, is accompanied by intellectual activity, which includes recognizing of speech means and interpretation of the content.

4. Learning English through the watching movies. Nowadays, teachers take into consideration students' demands for watching real movie stories together with reading books,

magazines and newspapers. Because, as it is known not only printed materials can serve as a great source of teaching but also songs and movies play a key role in learning foreign languages.

5. The importance of teaching Vocabulary. Vocabulary is one of the aspects of the language to be taught in the institutes. In addition to learn new vocabulary, learner need to able to use strategies to cope with unknown vocabulary met in listening or reading text, to make up for gaps in productive vocabulary in speaking and writing to gain fluency in using known vocabulary and to learn new words in isolation. Vocabulary learning is not on end in itself. A rich vocabulary makes to perform the skills of listening, speaking, reading and writing easier. By the type of teaching in traditional style is divided into several aspects such as speaking, analytic reading, reading at home, practice grammar, practical phonetics. As a result 3-4 teachers teach students in variety styles and as a result the connection of aspects is not provided.

Some students learn grammar well, but in speech they meet difficulties to pronounce words. On this way we meet some questions. May be it is right, but in the course all aspects of teaching by new style are carrying out parallel. The theory is given, strengthens with different exercises, games, discussions in one class.We've spoken about groups which are got good results in following methods: the level of knowledge of students and assimilating possibilities are learned and then tasks are given by this way. attracting students' attentions is put into practice fully and none student is never stayed out of attention. students speak mainly in foreign language during the lesson, translation of unclear words aren't told instantly, but they try to realize them with mimics. students are divided into small groups and they use these methods: "work out discussions", "speak own opinion", "realize together". make opportunities to students to think and speak minds freely, and their mistakes aren't corrected instantly, but after student speaking they are discussed together. different grammar, phonetic and other types of games are organized. In this way roles are shared with students due to their knowledge. retell the text, variety pictures and watching short films and discussing them together, listening to news about theme and trying to realize them. Moreover there are some methods to improve learning foreign language.

Lessons are fully taught in English language based on all experiences, which are needed for lessons. That is to say students begin to understand by reading, by listening, practice of writing, improve speech and others. Students are become focal point of lessons, not teachers. The teacher only helps student to get knowledge. In this way the possibility of self studying is got well. When lessons aren't traditional, tasks are divided into couple or small group of students due to the type of it, students work in groups or individually. For instance, at the beginning of lesson teacher makes planand shares news with students. Each student participates in this planand shares news with each others. As a result mutual exchanging of knowledge is appeared and all students get to know the theme. Some exercises are done by couple or group of students. For working in the group students are given such tasks: organize debates, debate the theme with playing roles, work with high techs. To work in couple they are given dialogues, grammar materials, and also reading. By these methods we can make all students to participate in lesson and teacher can help every student due to his or her demands. We wanted to speak that the main thing in learning language is attracting students, that is to say they need motivation. It is necessary to keep activeness of student during and after lessons.

The teachers around the world are always in searching about how to teach foreign languages successfully to students. There are a lot of effective methods of teaching. Among the major differences between the traditional methods and the modern one's is that the modern teaching refers to "Students Centered is teaching", raising the process of teaching on such a scale that it would be not only beneficial but also interesting for learners. Good doses of such activities as Project Work, Development of Dialogues, Speech skills, Group\Pair work, Whole –Class Activities, Motivating Learners, Different Games, Role-play and Physical Activities become essential in Modern Teaching. Today teachers are facing to the following fact: The language teachers need both models and tools. In addition to the essential theory, aims and goals – the vision

or pattern of what is to be created – they must gain through study, reflection, trial and error, and experience, the necessary expertise in using the tools essential to success in their craft. They must give serious thought to how they may lift their work to higher levels of usefulness and joy. Teachers who study and use Modern Methods of Teaching English are those who care about their own value – to self, to family, to society, to a larger community of the world. Finally, these individuals are doers – practical achievers in their chosen profession. That's why we are sure that our work will be of a great value and help the teachers who want to become modern and up – to date professionals. Modern Methods of Teaching English can be both challenging and demanding for teachers and students; they can also be very stimulating and rewarding.

The degree to which we can adopt these approaches in our institute may well depend on willingness of our students, the proficiency of our teachers and their willingness to accept these Modern Methods, and the availability of resources within our environment. Moreover, the necessity to improve the level of education at high institutional levels is obvious nowadays. We are deeply convinced that creating collaborative atmosphere in the classroom, intellectual and informational approaches in teaching, teaching students to derive generalizations, deductive conclusion as well as developing debating abilities and individual study. It's important to provide every opportunity to expand and enhance the range of activities throughout life. Good teaching strategies and techniques include the planning and stating of carefully balances, varied learning sequences with clear achievable objectives, so that students know what is expected from them.

They also include project work (class magazines, group wall displays) involving students in deciding together what they to do themselves, cooperation, Students self assessment, Role – play, Group work, Pair work, Dialogues. All these will help to develop students' ability to work more effectively. "Modern Methodology of Teaching English puts Speaking in Dialogues in the first place for developing speaking skills. These skills can be trained with various teaching aids, including texts of fiction. Such dialogues give and opportunity to avoid traditional rendering of the texts and turn them into living English speech". More than that, all the vocabulary is remembered much better. In dialogues, students train in fluency, quick reaction, acting skills and, of course, grammatical correctness. Group and Pair work are so much a part of our everyday teaching routine that we can hardly pause to think before partitioning the class to tackle some particular communicative task. Group work made it possible for the teacher to devote more time to the students' oral production, which perhaps before had not been a priority of the foreign language classroom. Another great point is Motivation. It is widely agreed that motivation has a great effect on a student's capacity to learn. Motivation can be broken down into extrinsic and intrinsic forms. An intrinsic form comes from within the learner, who wants to learn for the sake of learning. The good news for teachers is that there are many things we can do in the classroom to increase the levels of extrinsic motivation. Circle games are very useful activities that involve the whole class, sitting in a circle. Many of the games recycle vocabulary and involve an element of fun. Nowadays pair work and work in small groups is very much in fashion.

The communicative approach encourages teachers to use a lot of pair work and therefore increase "student talking time". We believe for a group to gel and for a good group dynamic to prevail there times when the class should work together as a whole. Circle games are good opportunity to bring the group together. It is generally recognized today that individual learners have different learning styles, strategies and preferences. It is also generally accepted that to be effective lessons need a change of pace and focus to maintain the concentration of the learners. For both these reasons it is important that we teachers have as wide and flexible repertoire.

To conclude the key strategies for teaching English classes are probably developing a positive and collaborative working atmosphere and providing a variety of work suitable for different levels. We have to say, that practically it is impossible to use one method or approach solely when aiming to teach a second language successfully. Lessons should be designed with effective methods of teaching. In this way we'll get our goals in teaching successfully.

REFERENCES:

1. http://teachingenglish.org.us/think/methodology/internet.
2. Richard J.C, Rogers T.S. Approaches and Methods in language Teaching/Cambridge university press,- 2010.
3. Djalolov J. Teaching English Methods. Tashkent, 2010.
4. Brougter G. Teaching English as a foreign language. 2012.
5. Dj. Yuldashev. New pedagogical technology. Primary Education,2016.
6. Rogova G.V. ‘’Methods of teaching English ‘’. Leningrad, ‘’Просвешение’’, 1975 г, page-195-198.
7. Larsen-Freeman D. "Techniques and Principles in language teaching ". 2nd edition -Oxford : PUP, 2015.
8. Makhamova G.T., Alimov Sh.S., Ziyayev A.I. ‘’Innovative pedagogical technologies in the English language teaching’’. Tashkent 2017, ‘’Fan va texnologiya’’publishing house, page -230-232.

ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ МОДЕЛІ

ЕЛЮБАЙ Д.С.
Химия мұғалімі
Физика математика бағытындағы Назарбаев Зияткерлік мектебі,
Көкшетау, Қазақстан

“Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз сауаттылығы жоғары елге айналуымыз керек. Сондай-ақ балаларымыздың, жалпы барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет. Балаларымыз қазіргі заманға бейімделген болуы үшін бұл аса маңызды.”
Н.Ә.Назарбаевтың халыққа жолдауы”Қазақстан - 2050”стратегиясы

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың ”Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты” халыққа Жолдауында 2012-2016 жылдарға арналған білім алушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту бойынша Ұлттық жоспарды жасау жүктелгені баршамызға аян. Бұл Ұлттық жоспардың мақсаты – еліміздегі барлық оқушылардың функционалдық сауаттылығының дамуы үшін жағдай туғызу болып табылады. Яғни, оқушылардың функционалдық сауаттылықтарын дамыту барысында атқарылатын іс-шаралардың жүйелілігі мен тұтастығын қамтамасыз ету болып табылады. Оқушылардың алған білімдерін практикалық жағдайларда тиімді және әлеуметтік бейімделу үрдісінде сәтті пайдалануға мүмкіндік беретін негізгі құзыреттіліктер жүйесін меңгеруі – олардың функционалдық сауаттылығы дамуының нәтижесін береді. Функционалдық сауатты адам қоғамның құндылықтарына сәйкес, қоғамдық ахуалдың қалыптасқан мүдделеріне қарай әрекет етеді.[1]

Қазіргі заманда еліміздің болашағы – жастар деп айтып жатамыз. Алдағы жылдарда елді дамытатын да, сол дамыған дәуірдің жемісін көретін де – жастар. Жастарымыздың білімді, денсаулықтары мықты болып өсулері үшін ғана емес, сонымен қатар, олардың өз елінің шынайы патриоттары болып ержетуі жолында тер төгу бүгінгі аға буынның өкілдері үшін

зор міндет деп білемін. Сондықтан, әрбір білім нәрімен сусындататын ұстаздың міндеті болғандықтан, оқушылардың пәндік білімдеріне, ептіліктеріне және дағдыларына сүйене отырып, оқу пәндері арқылы функционалдық сауаттылықты дамыту бағытында білім, білік - дағдыларын қалыптастыру негізінде жүзеге асады.[2]

Осыған орай, химия пәнінің қызығы мен ғажайыбын көрсету мақсатында әр сабақты оқушылардың функционалды сауаттылығын арттыру мақсатында үнемі байланыстырып тәрбиелеу бағытында өткізіп отырамын. Химия сабағында алған білімдерін оқушылар күнделікті өмірдегі байланыстармен қамтамасыз ету менің бірінші міндетім болып саналады. Химия пәні күрделі пән екендігі бәрімізге де аян. Оны жаттап алу мүмкін емес, түсіну керек. Міне, осындай әр түрлі ойлардан кейін бала жүрегіне жол тауып, білімге жетелеу үшін мұғалім әр түрлі әдіс-тәсілдерді қолдануы тиіс. “Ғылымды күшті меңгерген және оны сүйетін мұғалім ғана өз шәкіртінің бәріне жемісті ықпал жасайтын болады” деп Д.И. Менделеев айтқандай, оқушының терең білімді болуының басты шарттарының бірі мұғалімнен оқушыға берілетін білімнің көлемі жеткілікті, толық әрі нақты болуы керек және де білім оқушының ішкі жан дүниесінде қалыптасып, керек кезде белгілі бір дамитын күш ретінде қажетке жарау керек деп ойлаймын. Мысалы, барлық басқа пәндер сияқты химия пәнін мектепте оқытудың алдында қойған өз мақсаты бар. Оқушы өзі білетін химиялық ұғымдарды өз ойынша қорыта отырып, кейбір түсініксіз жағдайларды қарапайым химиялық фактілермен салыстыра отырып қорытынды жасай алса немесе өзіне қажет, ойландыратын сұрақ туралы қорытынды жасай алатын деңгейге жетсе, пәнді оқыту өзінің мақсатына жетті деп айтуға болады. Сол себепті, мен өз сабақ жоспарымның әр бөлімінде оқушылардың пәнге деген сауаттылықтарын анықтап отырамын. Оқушының танымдық белсенділігін арттыру үшін сапалы тапсырмаларды қолданамын. [5]

Химия пәнінде шығармашылық есептер оқушының шығармашылығын шыңдайтын есептер болып табылады. Шығармашылық есептерді пәнге деген қызығушылығы жоғары оқушылар орындайды. Химия сабағында сандық есептерді шығару – ойды, зейінді қызықтыратын тартымды есептер болып табылады.Әсіресе 8-сыныптарда химияны бастағанда сандық есептерді көбірек шығарса, оқушылардың пәнге деген қызығушылықтары артады. Сондықтан, сандық есептер оқушыларды әртүрлі ой әрекетіне: салыстыруға, жалпылауға, талдауға үйренеді. Сонымен қатар, сандық есептер оқушылардың есте сақтауын қалыптастырады, танымдық мүмкіншіліктерін кеңейтеді, химиялық білім деңгейінің жоғарлауына, мектеп курсын саналы қабылдауына жетелейді. Оқушылардың осындай танымдық белсенділігін дамыту барысында төмендегідей нақты жұмыстар атқарып жүрмін: “Жас химик” атты үйірме сағатында және “Химия және экология” тақырыбында факультативтік курсты жоспарлы түрде ұйымдастырып, оқушылардың шығармашылығын дамыту мақсатында жұмыстар жүргізіп келемін. Сабақта оқушылар қиын деңгейлі есептерді шығаруға әр түрлі әдісті қолдана отырып, тиімді, ықшамды жолмен шығаруға қалыптасуда. Әр түрлі қиындықтағы тапсырмаларды орындау барысында, өз бетімен оқып, қосымша анықтамалық материалдарды қолдануды меңгергендіктерін байқатып келеді. [4]

Ұлттық жоспардың негізіндегі функционалдық сауаттылықтың механизмі - ата-аналардың балаларды оқыту мен тәрбиелеуге белсене қатысуын қамтамасыз ету. Ата-аналармен тығыз байланыс жасаймын. Химия пәнінен функционалдық сауаттылықты арттыру-бүгінгі басты міндет. Қай елде болсын, балаға білім беру ісі елеулі орын алып, ұрпағының білімділігі мен біліктілігін шыңдауға бет бұрады. Сонымен қатар, оқушылардың жалпы білімін көтеру үлкен мәселе екені сөзсіз. Еліміздің мәртебесінің биік болуы қоғам мүшелерінің келешек ел болашағы – жас ұрпақтың белсенділігі мен іскерлігіне тікелей байланысты болмақ. Қазіргі таңда еліміздің келешегін, өз елін сүйетін, әдет-ғұрпын, салт-санасын қастерлейтін ұрпақты тәрбиелеу маңызды орын алып отыр. Сондықтан осыны негізге ала отырып, күнделікті тұрмыста қолданылатын химиялық заттардың қасиеттерін

сипаттап, түсіндіру бір бөлек. Бұл заттардың адам өміріндегі маңыздылығын, пайдасы мен зияны бірге айтылады.[7]

Мысалы, ас тұзы, ас содасы, темір, судың кермектігі, металдар мен бейметалдардың қасиеттері, олардың қолданылуы немесе синтетикалық жуғыш заттар, барлығыныңда күнделікті өмірде пайдаланғанымен, олардың ұлттық педагогикалық тәрбиедегі алатын орны ерекше. Мысалы, “Заттар және олардың физикалық қасиеттері. Таза заттар және қоспалар. Заттарды тазарту әдістері.” тақырыбында бізді қоршаған заттардың көптеген қосылыстардан тұратынын, олардың бір-біріне айналып, түрін, түсін, дәмін өзгертіп отыратынын күнделікті тұрмыстан білуге болады. Сонымен қатар, заттардың түсіне келетін болсам, көк түс аспанның “Көк аспанның”, қызыл түс – оттың, күннің көзі десек, қара түсті жел мен жер, күштің белгісі, ал жасыл түсті өмірдің көктемгі символы деп есептеп, оларға тәрбиелік бағытында үлкен мән беремін. Сонымен қатар, “Табиғаттағы су. Судың құрамы, қасиеттері және қолданылуы.” тақырыбында судың пайдасы туралы, соның ішінде халқымыздың “Су – тіршілік көзі ” дегенді негізге ала отырып, “Су ішкен құдығыңа түкірме”, “Жылай-жылай арық қазсаң, кліп жүріп суын ішерсің” деген мақалдары оқушыларды еңбеңсүйгіштікке, адамгершілікке тәрбиелейді. Химиялық реакция теңдеуін құрып, оны теңеструдің өзі де оқушыға берілген тапсырма деп, оларды сауатты түрде орындатуға тырысамын. [6]

Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» Заңында: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, оқытудың жаңа технологиясы мен инновациялық әдіс-тәсілдерді енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу», – деп, білім беру жүйесін одан ары дамыту міндеттері негізделген. Осыған орай, оқытудың жаңа әдіс – тәсілдерін меңгеріп қана қоймай, оқушыға спалы білім мен саналы тәрбие беру негізінде жаңа инновациялық оқуларды барынша қолданып келемін. Оқушыларға химиядан жүйелі білім беруде сабақ басты орын алады. Қазіргі кезде химия пәні бойынша білім мен іскерлікті қалыптастыру, дүниетанымдық көзқарастарды түсініп, қорытындылар жасай білуге үйрету мақсатының ортақтығы негізінде іске асырылады.Сабақта оқытудың барлық формасында жақсы нәтижеге жету үшін бір формадан екінші формаға ауысып отыру оң нәтиже береді. Жаңа сабақтың материалын оқуда ұжымды жүргізіледі. Оқытудың түрлі формаларын қолдану оқушылардың белсенділігін, өз бетінше жұмыс істеу және таным қабілетін арттырады.Қазіргі сабақ оқушылардың өзіндік жұмыстарынсыз болмайды. Ол- оқушылардың алдына қойған мақсаттарын орындау қызметі.[3]

Химия сабағындағы оқушылардың өзіндік жұмыстары сан алуан сарамандық тәжірибелерді орындаулары, есептерді шығаруы, формулалар бойынша реакциялардың теңдеуін құрастыру, жаттығуларды орындау, бақылау және тексеру жұмыстарын орындау, оқулықпен жұмыс, анықтамалар және әр түрлі қосымша әдебиеттермен жұмыс т.б. Оқушылар ұжымы бір тақырыпты немесе бір жоспар бойынша бірнеше топқа бөлініп жұмыс жасайды. Сарамандық жұмыстарды бірлесіп орындап, есептерді бірлесіп шешеді, зерттеу жұмыстарын жүргізеді. Осы бағытта 9-сыныптар арасында “Ойлан. Топтас. Талқыла.” тақырыбында танымдық сайысы өтті. Бұл сайыстың мақсаты – пән бойынша алған білімдерін жүйелеп, бекіту, тексеру және шығармашылық қабілеттерін шыңдаумен қатар, логикалық ойлау қабілеттерін дамыту болды. Мұнда “Химия тұрмыста”, “ Химия медицинада” “Химия айналамызда” “Химия техникада” тақырыбында оқушылар постер қорғап, өз ойларын ортаға салды.

Химияға деген қабілеттіліктерді дамыту үшін мүмкіндігінше оқушылардың өзіне тапсырмаларды көбірек етіп беріп, оларға химиялық проблемаларды шығармашылықпен шешу тәсілдерін біртіндеп түсіндіру қажет. “Адам қоғамдық, мемлекеттік барша мүдделері

үшін және бүкіл адамзат үшін пайдалырақ болса, соғұрлым кемелдене түседі” деген Д.И. Менделеев. Олай болса, сапалы білім табысты оқуға қол жеткізу басты талап екендігін ескере отырып, бүгінгі таңда оқушыларымызға білім берілуімен маңызды емес, маңыздысы – білім беру сапасын көтеру және олардың білімі терең, ойы ұшқыр, функционалдық сауаттылығы жоғары адам болып қалыптасуына ықпал жасау біздің міндетіміз деп ойлаймын. Және де Абай Құнанбаевтың “Бұлақ көрсең көзін аш” деген ұлағатты сөзді негізге ала отырып, бар мүмкіндікті пайдаланып, өзім тәрбиелеп жатқан оқушыларымның қабілеттерін, сауаттылықтарын дамытуды парызым деп санаймын.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1.ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаев “Қазақстан - 2050” стратегиясы
2.ҚР ПРезиденті Н.Ә.Назарбаевтың “Қазақстан жаңа жаһандық нақты ахуалда: Өсу, реформалар, даму” Жолдауы 2015-2016 ж
3. Қазақстан Республикасының “Білім туралы” Заңы
4.”Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары” 2012 ж-6б
5. И.Нұғыманов “Химияны оқыту әдістемесі” Алматы Print-S.2005
6.Қазақстан мектебі. 2006 ж. №4 “Инновациялық педагогикалық технологияларды қолдану тетіктері”
7. “Функционалды сауаттылықты дамытуда критериалды бағалау рөлі “ “Химия мектепте” журналы2016 №1 56-б

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ОҚЫТПАЙТЫН МЕКТЕПТЕРДЕГІ ТІЛ ДАМЫТУ ЖҰМЫСТАРЫ

Сагандыкова Макпал Аргынбековна,
Имамбаева Жадыра Ержановна
Шығыс Қазақстан облысы білім басқармасы Өскемен қаласы бойынша білім бөлімінің
«№30 жалпы білім беретін мектеп» КММ
Өскемен, Қазақстан

Аннотация: *Мақалада қазақ тілінде оқытпайтын мектептердегі қазақ тілі сабағындағы тіл дамыту жұмыстары сөз етіледі. Тіл үйретудің, тіл дамытудың теориясы және әдістемесі қарастырылып, тиімді жолдары көрсетіледі. Мектептегі тіл дамыту жұмыстарының ең тиімді жолдары қазақ тілі мен әдебиетін пәнаралық байланыста оқыту екенін авторлар дәлелдеп, әдістемесін ұсынады.*

Тірек сөздер: *тіл үйрету, қазақ тілі, тіл дамыту, сөйлеу әрекеті, шығармашылық жұмыстар.*

Тіл үйретуде ең басты міндет – оқушылырадың сөйлеу тілін жетілдіру. Оқушылар тілдің грамматикасын білу арқылы бір-бірімен сөйлесуді, сұрақ қоюды үйренеді. Олардың сөйлеу тілін дамыту үшін өздерін қоршаған айналадағы заттар мен құбылыстар жайлы сұрақтарға жауап беретіндей жағдай туғызу қажет. Ауызекі сөздің жалпы міндеті – сөздің мағынасына түсініпі, оны өз сөзіне дұрыс қолдану. Ол үшін сөз қорын молайту қажет, әр сыныптың бағдарламасына қарай оқушылар жаңа сөздер меңгереді.

Тіл дамытудың 7 міндеті (сөздікті дамыту, сөйлеу тілінің грамматикасын қалыптастыру, ерекше дыбыстарды дұрыс айту, диалогтік сөздің дұрыс қалыптасуы, түсінгенін айта білу, көркем шығармамен танысу, сауатты жазуға дағдылану).

Тілді үйрету әдістері төмендегідей:

- Мұғалімнің сөзі
- Әңгімелесу
- Салыстыру
- Кітап бойынша білімді меңгеру
- Оқу арқылы
- Грамматикалық талдау
- Жаттығулар орындау
- Көрнекілік
- Экскурсиялар
- Техникалық құралдарды пайдалану.

Сөйлеу әрекетінің жан-жақты ғылыми тұрғыдан зерттелуі тіл білімінде XX ғасырдан бастау алады. Тіл білімі үшін сөйлеу әрекетін зерттеу үлкен мәселелердің бірі екендігін швед лингвисі Фердинанд де Соссюр алғаш болып көрсеткен. Қазақстандық ғалымдар: Т.А.Аяпова, Э.Д.Сүлейменова, Ф.Ш.Оразбаева т.б. Л.Щерба: «Сөйлеу әрекеті дегеніміз-үзіксіз үрдіс және ол сөйлеу үрдісі мен тыңдаудан тұрады», деген, ал Т.Аяпова «Адам баласының сөйлеуі-баланың алғашқы сөйлеуі және тілдік ортада түсінуі, белгілі бір жағдаятқа байланысты, мақсатты, қажетті болып табылатындығын айқындайды», - деді.

Тілдің қарым-қатынас қызметі жеке бірліктер түрінде емес, өзара хабар алысатын саналы әрекет түрінде жүзеге асатыны белгілі. Сондықтан тілдің әртүрлі деңгейіндегі тілдік бірліктердің ерекшеліктері, сөйлеудің коммуникативті түрлері, сөйлесімдер мен мәтіндердің коммуникативтілігіне негіз болып отыр. Қоғам талабына сай қазақ тілін оқытуда берілетін білім мазмұны мен оқыту әдістерін жаңалау қажет ететіндігі айқындалды. Ондағы мақсат оқушыларды қарапайым болса да өз ойларын еркін жеткізіп қана қоймай, өзара тіл табысып, пікір алысуға үйрету, себебі жалпыға білім беретін орта мектеп білімнің негізгі мақсаты оқушының қазақ тілінде сөйлеу қабілетін жетілдіру. Соңғы жылдардағы тілші, әдіскер ғалымдардың зерттеу жұмыстарының нәтижесіне сүйенсек, мектеп оқушыларының көпшілігінің сөздік қоры жұтаң, сөз тіркестерін, сөйлем және мәтін (топик) құрауда дәрменсіздік танытатындығын, ойын жүйелі түрде жеткізе алмайтындығын, ауызша сөйлеу дағдысының төмендігін байқауға болады деген пікірді тілге тиек етіп отыр. Қазіргі кезде оқушылардың ауызша сөйлеу әрекетін қалыптастыру - бүгінгі күннің өзекті мәселесі болып табылады.

Ғұлама ғалым А.Байтұрсынұлы: «Адам ана тілін жасынан естуінше үлкендерден үйренеді. Сонан соң тіл танытқыш кітаптардан таниды. Онан кейін үлгілі жазушылардың шығарған сөздерін оқып, өзі іс жүзінде ия ауызша айтып, ия жазып қолданумен біледі.

Біз қазақ тіліндегі сөздің бәрін білгеніміз қазақ тілін қолдана білу болып табылмайды. Тілді қолдана білу деп айтатын ойға сәйкес келетін сөздерді таңдап ала білуді және сол сөздерді сөйлем ішінде орны-орнына дұрыстап қоя білуді айтамыз», - дейді. Ғалымның бұл пікірі тіл дамытудағы көркем әдебиеттің орнын дәлелдейді. Тілі жетілмеген, дамымаған бала ойын жеткізуде қиыншылыққа кезігеді. Әрине, әр пәннің өз тілі, ғылым саласына сай өзіндік ерекшелігі болады. Бірақ, қазақ тіліндегі тіл дамыту тек қарым-қатынас құралы ғана емес, бүкіл ғылыми тілдің де бастау көзі болып табылады.

«Дамыту» сөзі бір нәрсені жетілдіру, ұштау, жалғастыру деген ұғымды береді. Тіл дамыту оқушының тіл ғылымынан алған білімінің негізінде, шамасына қарай қалыптасқан сөздік қорын дамыту үрдісін жүзеге асыру болып табылады.

Орта буын сыныптарында оқушының сөздік қоры әдеби, көркем, терең ұлттық-мәдени мәні бар сөздермен толыға түсуі қажет. Оқушы өзі қолданатын әрбір сөздің

байыбына барып, мәнін түсініп, орынды жерде қолдана білуге үйренеді. Ежелден-ақ, оқушының сөйлеу тіліне қойылатын басты талаптар төмендегідей болған: тереңдік, ұтқырлық, дәлдік, нақтылық, жинақылық, көркемдік. Тіл дамыту жұмыстары бүгінгі таңда да осы мәселелерді дамытудың ең негізгі ұстанымы етеді.

Тіл дамыту қазақ тілін оқыту тарихымен тығыз байланыста жүріп келеді. Оқу бағдарламаларындағы әр сыныпқа сай бөлінетін арнайы сағаттар, әдіскер-ғалымдар, тәжірибелі ұстаздар ізденісі баршылық. Дәстүрлі оқыту үрдісінде білім мен тәрбие беру мақсаттарын жүзеге асыруда біршама тәжірибе жинақталған. Оқу бағдарламаларында, әсіресе 1967 жылдан бастап, «Тіл дамыту», «Тіл ұстарту», «Байланыстыра сөйлеуді дамыту» деген тақырыптармен арнайы сағаттар беріліп, оны жүргізу әдістемесі сөз болып келеді. Белгілі әдіскер-ғалымдар Б.Құлмағамбетованың «6-класта қазақ тілі сабақтарына байланысты тіл дамыту жұмыстарын ұйымдастыру (1965 ж.), «5-класта қазақ тілі сабақтарына байланысты тіл дамыту» (1966 ж.), «4-9-кластарға арналған тіл ұстарту» (1978 ж.) тәрізді әдістемелік нұсқаулары шықса, Ш.Кәтенбаеваның «5-9-кластардағы тіл ұстарту» (1990) атты еңбегі жарық көрген. 1984 жылдан бастап, оқу бағдарламаларына тіл ұстарту, тіл мәдениетіне арнайы сағаттар бөлінді. С.Тілешова, Ж.Адамбаева, Ф.Ш.Оразбаева, К.Сариева, Ә.Жүнісбеков, С.Рахметова тәрізді әдіскер ғалымдар еңбектері тіл дамыту әдістемесінің негізін анықтап, оның өзекті жүйелі түрде дамытып келеді.

Мектептегі тіл дамыту жұмыстараның ең тиімді жолдары қазақ тілі мен әдебиетін пәнаралық байланыста оқытып, тіл дамыту жұмыстарын жеке дара қарастырмай, үнемі бірлікте бір мақсатта жүргізген дұрыс.

1. Дәстүрден тыс шығармашылық диктант түрлері арқылы тіл дамыту технологиясы:
- сөздік диктанты;
- «Өзің тап» диктанты;
- модельге құрылған «бестік» диктанты.
- пікір жаздырудың дәстүрден тыс түрлері:
а) пікір-сыр;
ә) пікір-болжам;
б) пікір-толғау.
6. Интерактивті әдістер, дидактикалық ойындар арқылы тіл дамыту технологиясы.
- сөздер жарысы;
- өнер жарысы (қаламгермен);
- «Шапшаң ілмектер» ойыны;
- рольдік ойындар.

Тіл дамытудың басты мақсаттарының бірі - көрнекті орыс педагогі В.А.Сухомлинскийдің пікірінше - оқушының әр сөзді түсінуі, сезінуі, қабылдауы арқылы жүргізіледі: «Красоту, аромат, тончайшие оттенки слова, не только богатство мысли, но красота...».

Педагогтың бұл тұжырымы тіл дамыту үрдісінде оқушылардың эстетикалық сезімін қалыптастыру да басты мақсат екенін түсіндіреді. Сол себептен де шығармашылық жұмыстардың білімділік, тұлғаны жан-жақты дамытушылық мақсаттарымен қоса, тәлім-тәрбиелік, үлгі берерлік жағына да назар аударылады. Шығармашылық жұмыстарды жүргізер алдында мұғалім төмендегі мәселелерді анықтап алғаны жөн:

- оқушы тапсырмалардағы сөздердің мәнін, мағынасын түсіне ала ма?
- мақсатын, міндетін, мазмұнын ұға ма?
- толық түсіну үшін тағы қандай ақпараттар, құжаттар, құралдар керек?
- оқушының білім деңгейіне, мүмкіндігіне сәйкес пе, оларды тапсырмалар қызықтыра ма, ынталандыра ма?
- оқушылардың қабілеті, білім деңгейі, сұранысы ескеріле ме?

Тіл дамыту жұмыстарында бүгінгі таңдағы білімді жеке тұлғаға қарай бағыттай беру мақсаты басшылыққа алынады. Білімді оқушылық деңгейден алгоритмдік деңгейге, одан эвристикалық, одан барып шығармашылық деңгейге дейін сатылап көтеру мәселесі - тіл дамыту жұмыстарына да ортақ. Бұл үрдісте шығармашылық жұмыстардың орны ерекше.

Шығармашылық жұмыстарда оқушылардың қабілеті, іскерлігі, икем-дағдылары есепке алынады. Оны міндеттемей, оқушылардың қызығушылығы, ынтасына қарай таңдап алуларына жағдай туғызу, бір тақырыптың өзіне бірнеше тапсырмалар жүйесін жасап ұсыну нақты нәтижеге жеткізеді.

Пәнаралық байланысқа негізделген шығармашылық жұмыстар арқылы тіл дамыту дегеніміз оқушының қалыптасқан сөздік қорларын ары қарай байыту, ауызекі сөйлеу тілінде де, жазба тілінде де әдеби тіл нормаларын сақтау; ойын нақты, тұжырымды, айқын жеткізу; мәнерлеп, жатық сөйлеуге үйрену, шешендік сөздер мен афоризмдерді терең түсіне отырып, оларды пайдалана білу, сөйлеу, жазу мәдениетінің талаптарын меңгеру, сауаттылыққа жаттықтыру болып табылады.

Пәнаралық байланысқа негізделген шығармашылық жұмыстар арқылы тіл дамытудың маңызды бір бөлігі-әдемі, сауатты жазу. Сөйлеу мәдениеті орфоэпия заңдылықтарын толық меңгеруді талап етсе, жазу мәдениеті емле, тыныс белгілерін терең білуді қажет етеді.

Тіл дамыту жұмыстарын үш салаға бөледі;

1. сөздікпен жұмыс;
2. сөз тіркесі және сөйлеммен жұмыс;
3. байланыстырып сөйлеуге дағдыландыру жұмыстары.

Тілді оқытудағы ең басты мақсат- оқушыны сөйлеуге, яғни айтар ойын жеткізе білуге үйрету. Сөйлеу тілдік қарым-қатынас барысында адамның өз ойын жарыққа шығару процесі, өз сөзін екінші біреуге түсінікті етіп жеткізуі. Сөйлеуге үйрету дегенде мынадай ұғымға мән беріледі: бұл-адам мен адамның тілдік қарым-қатынаста бір-бірімен тілдесуі, сөйлесуі яғни бір адамның өз ойын екінші адамға ауызша жеткізуі, сөйлеуі, айтуы. Сонымен бірге айтылған ойдың адамға түсінікті болып, оны қабылдау арқылы екінші адамның оған өзіндік жауап қайтаруы. Бұл сөйлеуге үйретудің бір адамға ғана мәселе емес екендігін көрсетеді. Ол тілдік коммуникация арқылы жүзеге асады. Сөйлеу әрекеті-тілді үйрену жолындағы маңызды баспалдақ, қажетті шарт қана емес, ол-адамзаттың қоғамдағы орнын, қызметін көрсететін күрделі әрекет. Өйткені, сөйлеу әрекеті адамдық қасиетті білдіретін басты өлшемдердің бірі. Ауызша сөйлеуге үйрету - тілді жалаң үйрену емес, адамның жалпы ойлау қабілетін кеңейту, жетілдіру деген сөз. Жалпы сөйлеу әрекетін меңгеру үшін мына жағдайларды ескеру қажет: Үйрететін тілде сөйлеуге деген қажеттілік; қоршаған орта, жағдайдың әсері; жеке бастың қабілеті; сөйлеудің негізгі мақсатын айқындау.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас: теориясы мен әдістемесі. –Алматы, 2000. -208б
2. Адамбаева Ж. Орыс мектебінің 4-8 кластарында қазақ тілін оқыту. –Алматы: Мектеп, 1984
3. Ысқақ Б., Сатқанбаева Ұ. Сауаттылыққа үйрету әдістемесі. – Алматы, 1997
4. Қазақ тілі. Оқу орыс тілінде жүретін мектептердің I-XI сыныптар үшін орта мектеп бағдарламасы. –Алматы: Мектеп, 1988. -38б.
5. Ысқақ Б. Тіл дамыту негіздері. –Алматы: Рауан, 1997. -192б.
6. Әбдікәрімова Т., Рахметова С, Қабатаева Б. Ана тілі. Оқыту әдістемесі. -А., 1999.
7. Рахметова С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. А., 2005.
8. Рахметова С, Жаманқұлова П., Қабатаева Б. Ана тілін оқыту әдістемесі. -А.,1998.
9. Уәйісова Ғ., Жұмабаева Ә. Қазақ тілі. Оқыту әдістемесі.- А., 1999.

МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Ансабаев Айбар Мейрамбекович
студент, факультет:2курс, менеджмент
Астана, Казахстан

***АННОТАЦИЯ**: Научное исследование посвящено изучению глобальной экономики и международных экономических отношений. В статье анализируются основные аспекты всемирной экономики, включая всемирное интегрирование, международные коммерческие операции, капиталовложения и финансовые рынки. Основное внимание направлено на влияние мировых событий и политических аспектов на глобальную экономическую динамику. Также в статье рассматриваются последствия международных экономических взаимодействий для стран и регионов, их взаимосвязь с социальными и политическими процессами. Полученные результаты исследования могут быть полезными для более глубокого понимания современных проблем и перспектив в глобальной экономике.*

***Ключевые слова:** мировая экономика, глобализация, международная торговля, инвестиции, финансовые рынки, международные экономические отношения.*

В современном мире, где возникают новые вызовы и изменения, глобальная экономика и международные экономические взаимоотношения занимают центральное положение в мировых дебатах. Эти вопросы становятся все более актуальными и значимыми из-за множества обстоятельств, в числе которых выделяются:

Глобализация: Быстрое развитие технологий и средств связи делает мир более взаимосвязанным и объединенным, приводя к усилению международных экономических связей и мировой торговли. Эта тенденция требует глубокого понимания последствий глобализации для национальных и мировых экономик.

Экономические кризисы и неустойчивость: В последние десятилетия мировая экономика столкнулась с значительными вызовами, такими как финансовые кризисы и экономическая неустойчивость. Эти ситуации подчеркивают важность анализа и разработки стратегий для смягчения подобных последствий.

Геополитические конфликты: Политические происшествия и противоречия в разных участках планеты имеют непосредственное воздействие на международные экономические взаимоотношения. Понимание взаимосвязи политики и экономики становится критически важным.

Устойчивое развитие: Глобальные вызовы, такие как изменение климата и долгосрочная устойчивость экономического роста, требуют международного взаимодействия и принятия решений.

Цель данного статьи - предоставить детальный анализ основных аспектов глобальной экономики и международных экономических связей, а также проанализировать их связь с глобальными сложностями и возможностями. Поняв важность этой темы, мы переходим к следующему существенному аспекту.

Мировая экономика - это сложная и взаимосвязанная система, охватывающая практически все аспекты человеческой деятельности. Она характеризуется высокой степенью международной интеграции, что означает, что события и решения в одной части мира могут повлиять на другие.

Мировая экономика сильно зависит от международных взаимосвязей. Сюда входят международная коммерция, взаимные вложения, а также обмен знаниями и технологиями между странами. Это взаимодействие делает мировую экономику крайне уязвимой перед глобальными событиями и изменениями.

Международная торговля и капиталовложения играют ключевую роль в глобальной экономике. Страны обмениваются товарами и услугами, что способствует специализации и увеличению объемов производства. Международные инвестиции обеспечивают доступ к капиталу и технологиям, необходимым для устойчивого роста экономики.

Рынки валют устанавливают цену на валюту и оказывают влияние на конкурентоспособность стран в глобальной экономике. Эффективная торговля валютой необходима для международных транзакций и инвестиций.

Международные экономические связи становятся интегральной частью современной глобальной экономики, и они тесно связаны с ее особенностями. На фоне изложенных аспектов мировой экономики давайте изучим, как международные экономические отношения формируют динамику мировой экономики и какие проблемы и перспективы они представляют.

Одним из ключевых аспектов международных экономических связей является глобальная торговля. Страны обмениваются товарами и услугами на всемирных рынках. Этот процесс порождает международные цепочки поставок, где каждая страна специализируется на производстве определенных товаров. Такая специализация может стимулировать экономический рост и увеличение производительности.

Международные экономические связи также включают международные капиталовложения и передачу технологий. Крупные корпорации инвестируют в зарубежные рынки, создавая новые предприятия и рабочие места. Это также способствует распространению знаний и инноваций на глобальной арене.

Существенным элементом международных экономических связей является управление глобальной коммерцией. Государства вводят пошлины и заключают торговые соглашения, воздействующие на конкурентоспособность предприятий и цены на товары и услуги.

Курсы валют и валютные операции имеют ключевое значение в международных экономических связях. Изменения курсов валют могут повлиять на цены товаров и услуг на всемирных рынках и оказывают влияние на торговый баланс стран.

Международные экономические связи сталкиваются с трудностями, такими как торговые разногласия, валютные напряжения, а также необходимость уравновешивания интересов различных стран. Решение этих сложных вопросов требует диалога, компромиссов и согласованных мер.

Итак, анализируя сложные взаимосвязи глобальной экономики и международных экономических связей, мы видим, что они играют определяющую роль в формировании современного мирового уклада. Глобальная экономика, отличающаяся всемирной взаимосвязью и воздействием ключевых участников, представляет собой динамичную систему, которая приводит к постоянным изменениям и вызовам.

Международные экономические связи включают мировую коммерцию, капиталовложения, управление и взаимодействие, что воздействует на экономическое благосостояние стран и регулирует глобальные экономические потоки. Торговые соглашения, валютные операции и сотрудничество в сфере политики способствуют формированию правил игры в глобальной экономике.

Тем не менее международные экономические связи также сталкиваются с проблемами, такими как торговые разногласия, валютные колебания и социальное неравенство. Эти трудности требуют дальнейшего анализа и сотрудничества между странами. Для обеспечения стабильности и справедливости в глобальной экономике критически важно разрабатывать эффективные стратегии управления и взаимодействия между странами. Исследование и понимание динамики мировой экономики и международных экономических связей являются неотъемлемыми шагами в этом направлении.

Таким образом, глобальная экономика и международные экономические связи остаются определяющими факторами, влияющими на судьбу и прогресс нашего мира. Их изучение и анализ не только помогают нам понять современную экономическую реальность, но и предоставляют возможности для разработки стратегий, способствующих устойчивому и справедливому будущему для всех стран и граждан мира.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Бабурина О.Н. Мировая экономика и международные экономические отношения: учебник / О.Н. Бабурина. — М.: Инфа-М, 2023. — 275 с.
2. Фролова Е.Д., Лукьянова С.А. Мировая экономика и международные экономические отношения: современное состояние, проблемы и основные тенденции развития: учебное пособие/ Е.Д. Фролова, С.А. Лукьянова — М.: Екатеринбург УрФУ, 2016.— 184 с.
3. Кудров В.М., Мировая экономика: учебник/ В. М. Кудров. — М.: Юстицинформ, 2009. — 512 с. — (Серия «Образование»).

УДК 371.385.5

ФИЗИКА САБАҒЫНДА ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЕСЕПТЕР ШЫҒАРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ

Ержан Бауыржан
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің
Математика, физика және информатика факультетінің магистрі,
Алматы, Казахстан

Аннотация: *Физика сабағында тәжірибелік-эксперименттік жұмыс дағдыларын, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін арттыруға, жеке тұлғаны дамытуға болады. Осыған байланысты үйге эксперименттік есептерді жіберу өте маңызды. Эксперименттік тапсырмаларды үй тапсырмасы ретінде қою оқушының белгілі бір дағдыларын дамытады және осы пәнге ерекше қызығушылық тудырады.*

Кілттік сөздер: *эксперименттік тапсырма, шығармашылық қызмет, есептің шарты, шарттарды анализдеу, өлшеулер жүргізу, есептеулер, тәжірибеден тексеру.*

Физика есептерін шығару оқушылардың оқу материалдарын саналы түрде терең игеруіне қолайлы жағдай туғызады, олардың алған білімдерін пайдалана білу қабілетін қалыптастырады және бекітеді. Сонымен қатар, есептерді шығару оқушылардың өздігінен ойлануын, қиыншылықтарды жеңуге деген жігерін және табандылығын арттыру құралдарының бірі болып есептелініп, оқу процесін жақсарта түседі.

Есеп шығару – оқу үрдісінің бөліп алуға болмайтын бір бөлігі болып табылады. Себебі, ол физикалық ұйымдарды қалыптастыруға оқушылардың физикалық құбылыстарды ойлау қабілетін дамытуға, оны практикада қолданып білуге үйретеді.

Білімді игерудің нәтижелілігі таным үдерісіне адамның әртүрлі сезім мүшелерінің іске қосылуы және нақты заттар мен құбылыстарға бетпе бет келгенде оны сезіну, көре білу және қабылдау арқылы артады. Бұл жағдайда физикалық эксперименттің маңызы зор. Қабілеттілік дегеніміз дамудың нәтижесі болғандықтан, оның туа бітуі мүмкін емес.

Оқушы қабілеті дегеніміз, оның педагогикалық ықпал аясындағы білім алу әрекеті. Жеке тұлғаны дамыту, оқыту оның шығармашылық қабілетінің дамуына әсер етеді. Әрбір оқушы оқу материалын шығармашылық деңгейде игере алады, яғни шығармашылық қабілетін дамытады. Бұл үшін оның шығармашылық ойын дамыту негізінде оқуға, яғни өздігінен білім алуға үйрету қажет. Сондықтан, ең алдымен оқушы даяр білімді мұғалімнің түсіндіруімен алатын дәстүрлі оқыту практикасынан бас тарту керек. Бізде әлі күнге мектепте сабақтағы белсенді бірде-бір тұлға – оқу материалын түсіндіруші мұғалім, ал оқушының рөлі тыңдаумен, оқумен және оны білімді тексеру кезінде қайта айтып берумен шектеледі. Шығармашылықты арттырудағы басты мәселе – есептің шартынан оның шешіміне барар жолдағы логикалық алшақтықты түйсік арқылы жеңу. Толғандыратын мәселе (есеп, зертханалық жұмыс, эксперименттік тапсырма, т.б.) оны толық билеп, күші мен назары соған ауады. Адам басқа жұмыстармен шұғылданса да, оның сана түкпірінде осы мәселенің шешімі қарастырылып жатады. Оның ұзақтығы шығармашылық қызметтің тәжірибесіне байланысты.

Бастапқыда оқушы есепті бір апта немесе одан да кәп уақытта шығаруы мүмкін. Ол оның сана түкпірінде жүреді. Ол есепті міндетті түрде шығарады, тек ешкімнен көмек сұрамауы маңызды. Шығармашылық қызметтен тәжірибе жинақталған сайын есеп бұрынғыдан да тез шығарылатын болады. Шығармашылық қабілеттерін арттыруда эксперименттік тапсырмаларды үйге берудің маңызы ерекше. Экспериментті жүргізудің дидактикалық құрылымы төмендегідей болуы мүмкін: демонстрациялық тәжірибелер, фронтальды зертханалық жұмыстар, физикалық практикум, үй жағдайындағы тәжірибелер.

Мұғалімнің үйге эксперименттік тапсырмалар беруі сирек кездеседі. Дегенмен, оқу процесінде дәл осы тәсілді қолданудың ерекше маңыздылығы, біріншіден, үй жұмысының формасын түрлендіреді (кітапты оқыту, есеп шығару), екіншіден оқушының алдына тек қана өздігінен эксперименттік тәжірибе жасау арқылы ғана шешілетін мәселені қояды.

Үй тапсырмасына эксперименттік тапсырмалар беру оқушының мынадай қабілеттерін және шеберліктерін дамытады:

- Интеллектуалдық (салыстыру қабілеті, негізгіні ажырата білу, зерттеу, эксперимент нәтижелерін жазу және қорытындылау).

- Пәндік (теорияны практикамен ұштастыру шеберлігі, физикалық білімдерін құбылыстарға анализ жасауға қолдану, көптеген үй аспаптары мен құралдарының жұмыс істеупринципін түсіндіру).

- Ұйымдастыру-танымдық (құрал-жабдықтардың функционалдық міндеттерін анықтай білу, техникалық құрылғылармен жұмыс істегенде техника қауіпсіздігі мен пайдалану ережелерін сақтау).

- Еңбек ету (қол құралдарымен жұмыс істеуді үйрену дағдысы, ұсталық, т.б.).

Физикалық эксперименттік тапсырмаларды үйге беру осы пәнге ерекше қызығушылықты тудырады. Өйткені мұнда жергілікті табиғи және тұрмыстық (техникалық) жағдайлар ескеріледі. Үйге берілетін эксперименттік тапсырмалар жүйесі құрылған. Бұл жүйе төмендегідей бірқатар мәселелерді шешуге бағытталған:

- тәжірибелерді физикалық тұрғыдан қарастыру;

- физикалық шамаларды өлшеу арқылы физикалық заңдар мен заңдылықтардағы функционалдық тәуелділікті анықтау;

- физикалық процестерді тұрмыстық техника көмегімен басқару мүмкіндігін түсіндіру (тігін машинасындағы реостаттың және потенциометр

– дыбыс реттегіштің телевизордағы, магнитофондағы, радиоқабылдағыштағы міндетін анықтау);

- тұрмысқа қажетті техникалық құрылғылардың параметрлерін әлшеу және есептеулер жүргізу (элекр құрылғыларының

– үтіктің, электр плитасының қуатын электр энергиясын есептегіш пен секундтық тілі бар сағат арқылы анықтау және оны осы құралдың құжаттық көрсеткіштерімен салыстыру; егер олар сәйкес келмесе себептерін түсіндіру);

- техникалық білімдерін күнделікті еңбек тәжірибесінде қолдану (май қабатымен жабылған суда картоп тезірек піседі. Мұны тәжірибе тексеріп, құбылысты түсіндіру керек).

Физикалық құбылыстардың негізін ұғыну, түсініктерді, теорияны игеру процесі әр оқушыда бірдей жүрмейді. Оқыған материалды біреулер тез игереді, енді біреулеріне ой қорытуына және есіне сақтауына көп уақыт қажет. Үйде оқушылар әрқайсысы өз қарқынымен жұмыс істейді. Үй тапсырмасы дұрыс ұйымдастырылса сабақ кезіндегі алған білімдерін бекітуге және тереңдетуге көмектеседі.

Үйге берілген бақылаулар мен тәжірибелердің қорытындылары, есептердің шешімі, шығармашылық тапсырмалардың орындалуы оқушылардың үй жұмыстарына арналған дәптерлеріне жазылады. Үй жұмысының қорытындылары туралы мәліметтер жазу оқушылардың өз ойын сауатты және қысқаша жеткізуге үйретеді. Сонымен қатар жазу мәдениеті, яғни белгілі жүйе, нақтылық пен реттілік қалыптасады. Үйдегі тәжірибелерді және бақылауларды баяндау оқушыға кәргенін терең ойлауға, негізгіні ажырата білуге үйретеді.

Эксперименттік есептерді шешу тәсілдері оларды шешудегі эксперименттік жұмыстың қойылуына тәуелді. Мысалы, есепті шешу үшін барлық тексеру қажет болса, онда есептің шешуін нұсқауларға сәйкес жазады.

Эксперименттік есептердің басқа түрлерінде есепті шешу мен баяндау қажет болады. Егер есепті шешу үшін қажетті шамалар тәжірибе нәтижесінде алынса, онда экспериментті қою және өлшеулер жүргізу маңызды.

Есеп түріндегі эксперименттік тапсырмаларды шешу мен жазу келесі элементтерден тұрады: есептің қойылуы, шарттарды анализдеу, өлшеулер жүргізу, есептеулер, тәжірибеден тексеру.

Мысалы: *есептің қойылуы*. Керекті құрал-жабдықтар: тік бұрышты қаңылтыр банка, таразы, масштабты сызғыш, суы бар ыдыс, құм. Банканың вертикаль қалыпта суда жүзуі үшін ішіне құм салады. Банканың суға батқандағы тереңдігін анықтау керек.

Берілген есептің шартын сурет салып, астына сұрағын қою арқылы жазса да болады. Содан кейін анализ жасайды, есепті шешу үшін қандай өлшеулер жүргізу керектігін анықтайды.

Талдау. Банкаға әсер ететін ауырлық күші және астынан әсер ететін кері итеруші күш теңескенше банка суға бата береді. Бұл жағдайда F_a=P. Бірақ Архимед күші денемен итерілген сұйықтың салмағына тең болғандықтан, Fa=g*ρ*V, мұндағы V- банканың батқан бөлігінің көлемі, ρ – судың тығыздығы. Батқан бөлігінің көлемі табан ауданы мен бату тереңдігінің көбейтіндісіне тең.

Осыдан

$$Fa= g * \rho *h*S$$

$$h=Fa / g * \rho *S \qquad (1)$$

(1) формуладағы құмы бар банканың салмағын білу керек. Судың тығыздығы мен банканың табанының ауданын білу керек.

Өлшеулер. Динамометрмен салмағын, ұзындығы мен енін сызғышпен өлшейміз.

Ауданын анықтаймыз. S=l*a. $\rho_{су}$=1 г/см^3.

Есептеулер. Тығыздықтың, салмақтың және ауданның мәндерін (1) формулаға қойып, бату тереңдігін (h) анықтайды.

Тәжірибелік тексеру. Банканың вертикаль қабырғасына түсті сызықпен бату тереңдігін белгілейді. Тәжірибе көрсеткендей, табылған мәнімен есептелген биіктіктің мәні сәйкес келеді.

Қорытынды

Эксперименттік есептерде тәжірибені қажет болғанда ғана қояды, кейбір есептерде фронтальды тәжірибе қойылуы мүмкін. Мысалы:сызғыштың көмегімен судың стакан түбіне түсіретін қысымын өлшеу. Электр шамының тұтынған тогының қуатын анықтау. Физика сабақтарында эксперименттік есептер шығару оқушылармен жұмыс жасау барысында әрбір мұғалімнің негізгі әдістемесінің құраушысына айналуы керек.

Себебі, қазіргі заман талабына сай, оқушыларды техникалық бағыттағы пәндерге атап айтқанда физика саласына бағыттау ең басты қажеттілік болып табылады.

ҚОЛДАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Б.М.Ысқақов, А.А.Ағылұқов, Н.Б.Шамбулов. Физикадан есеп шығару мысалдары. /Алматы, Мектеп. 1987ж.
2. Е.В.Фирганг. Руководство к решению задач по курсу общей физики. М., Высшая школа, 1998 г.
3. Ә.Көшеров. Физика пәнінен есептер түрлері. Шымкент. 1998ж. 4. А.Т.Анарбаева. Физика есептерін шығару тәсілдері. Алматы, Мектеп. 1987 ж
4. Анофрикова С.В., Прояненкова Л.А. Методическое руководство по разработке фрагментов уроков с использованием учебного физического эксперимента.-М., 1989 195
5. Бабанский Ю.К. Методы обучения в современной общеобразовательной школе.-М., 1985.
6. Бұзаубақова К.Ж.-Инновациялық педагогика негіздері., Алматы., 2009.
7. Давыдов В.В. Виды обобщений в обучении.-М., 1972.
8. Дамитов Б.К. Методика обучения решению физических задач.- Уральск.2002.

САУАТСЫЗДЫҚПЕН КҮРЕС ЖОЛДАРЫ, МЕРГЕН АУЫЛЫНЫҢ БІЛІМ ЖОЛЫНДАҒЫ ЖЕТКЕН ЖЕТІСТІКТЕР

Ғұбай А.С.
М.Өтемісов атындағы БҚУ оқытушы, магистрі
Жексенов А.Б
Батыс Қазақстан облыстық дарынды балаларға арналған мамандандырылған ақпараттық технологиялар мектеп –лицей-интернаты
Орал, Қазақстан

Азамат соғысы басталғанға дейін қалыпты жұмыс жасап келген уездік мектептер 1922 жылғы деректер бойынша толық жойылған. Соңғы бес жыл бойы мектеп жасындағы санмыңдаған бүлдіршіндер ең төменгі хат тану діңгейіндегі сауат ашу мүмкіндігінен де айырылды. Мәселенің қаншалық өзектілігі туралы «Красный Урал» өзінің 1922 жылы 217 санында «Крестьянин нуждается в школе , просит ее организовать...Крестьянин у нас гибнет в темноте, не зная просвещения.. Дети крестьянина хотят учиться.. но в ответ от властей получают революций» деп жазды.Қазан төңкерісіне дейінгі өңірдің мектептер жүйесі негізінен екіге бөлінді. Біріншісі-кедей отбасы балаларына арналған бастауыш мектептер. Міндеті-әріп танитын, оқып жаза алатын деңгейде баланың сауатын ашу. Мұндай мектептердің шаруашылық шығыны, мұғалімді ұстау толық ата-аналарға жүктелді және барлық тұрғындар үшін қолжетімді болды. Мысалы губерниядағы 1915 жылғы барлық 553 мектептің 400-ден астамын осындай қарапайым, материалдық-техникалық базасы жұпыны ауыл мектептері құрады.

Жайық бойындағы линиялық станицалардың бәрінде діни бастауыш білім беретін шіркеулер, сондай-ақ қазақ отбасы балаларын оқытатын жоғарыда аталған бастауыш немес жай сауат ашу мектептері жұмыс жасады. Оқытушылар құрамы негізінен православие шіркеуінің діндарларымен (дьяк), орыс армиясы қатарында әскери-азаматтық міндетін өтеп келген бұрынғы әскерилердін және оқып жаза білетін станицалардан іріктелді. Оқытушылар контингенті бірыңғай ұл балалардан тұрған. Қыз баланың мектепке баруына, жалпы әйел затының оқып, білім алуына сол кездегі қазақ қоғамы ынталы бола қойған жоқ. « Бабья дорога-от печки до порога» деген санаға сіңісті ескіліктің түсінігін берік ұстану үстемдік құрды.Кеңестік мектептер екі басқышты болып құрылды, білім беру тұрғындардың бәріне бірдей қолжетімді болуы қатаң талап етілді [1]. Буржуазиялық бұрынғы қоғам мен Кеңестік қоғамдағы білім беру жүйесінің басты айырмашылығы да осы болатын.

Елде жаппай сауатсыздық орын алған жиырмасыншы жылдары Кеңестік биліктің пәрменімен ашылған уездік оқу үйлерінің маңызы зор болды. Алғашқы, 1919 жылы ашылған оқу үйлерінде ауылдағы сауатты адамдар газеттерді дауыстап оқып беру арқылы сауатсыздарды жаңалықтармен таныстырды. Халықтан қаржы жинап кітап сатып алу, газеттерге жазылу жұмыстары жүрді.[2].Өз аумағындағы мектептерді болыстық атқару комитеті өз қаржысымен ұстауы керек. Губерниялық халыққа білім беру бөлімі ауылдағы мектептерге педкадр жолдауға міндетті. 1922 жылы губерния басшылығы өз қаржысымен 66 мектепті ұстап тұрды. Ашаршылық жайлаған өңірде балаларды оқыту емес, аштықтан өлтіріп алмау амалын іздестірумен болды. Осы жылдары кейбір губком мүшелері облысты, соның ішінде балалар мен жасөспірімдерді «Босқындық әлемі» деп қарауды ұсынуы тегін емес, осы апатты ауыртпалықтан айтылғаны ақиқат.

Қиындықтан шығудың бір жолы-елдімекендерде балалар үйін ашу қолға алынды. Кеңестік билік оған көк тиын бөле алмағандықтан, жер-жерден жиналған жетім, босқын балаларды тамақпен, отын, киім-кешекпен қамту жергілікті крестьяндар мен қазақ шараларына бейресми жүктелді, қайырылымдық акцияларынан түскен қаржы түгел соларға аударылды. Сонымен бірге уезд шаруалары 1923 жылы көктемде өз болыстарында ашылған балалар үйі үшін қосымша бидай егіп, астық дайындады. Мысалы Ілбішін балалар үйіне арнап 1923 жылдың сәуір айында облыс 120 пұт тұқымдық бидай бөлген. Балалар үйі өз тәрбиеленушілерін азық-түлікпен, жатар орынмен қамтып қоймай,оқу-тәрбие жұмысын да жүргізуге тиіс болды. Алайда олардың материалдық-техникалық базасы, ұстаздары мен тәрбиешілерінің білім деңгейі, жатахналар мен класс бөлмелеріндегі санитарлық жағдай және жылу режимі, тамағының сапасы еш сын көтермеді. Музыка, бейнелеу, әдеп, эстетика, этика, жалпы мәдени деңгей-оқу бағдарламасына кіретін осы пәндер мұғалім болмауынан, қаржы тапшылығынан оқытылмады. Оқулықтар, қағазбен жазу құралдары мүлдем жоқ.1923 жылы, яғни Кеңестік билік үстемдік құрған 4-інші жылы уезд аумағындағы бірқатар нақты елдімекендер бойынша бала оқыту жайы төмендегіше болған. 1-інші қыркүйек қарсаңында Ілбішін тұрғындарына мектеп оқушы қабылдайтыны жөнінде хаттар таратады. Алғашқы мұғалім А.С.Емелинаға еңбегі үшін ата-аналар 25 пұт астық, 25ф. Май, 5 пұт балық бермек болады. Ілбішіндіктер ашаршылық ауыртпалығына қарамастан өзеннен қауымдасып балық аулап, астыққа айырбастау арқылы бала оқытуға батыл белбайлағаны көрініп тұр.

5 жыл үзілістен кейін, 15 тамызда Коловертное бастауыш мектебі ашылды. Жыл соңында тұрғындардың үзілді-кесілді талап етуімен Прорва, Бітік, Мерген, Бударин ауылдарындағы мектептер де жұмысын бастады. Олардың ішінде соңғы жылда үздіксіз жұмыс жасап келген Бударин мектебі 1923 жылғы қазанда жабылып, 60 бүлдіршін оқудан лажсыз қол үзген еді. Желтоқсан айында осындағы екі мектепте 140 бала бастауыш білім берумен қамтылса, соның 87-сі балалар үйінің тәрбиеленушілері. 1923 жылы II қазанда губерниялық білім бөлімі жанынан ғылыми-әдістемелік кеңес ашылды. Бұл қазіргі

облыстық педагог кадрлардың білімін жетілдіру институтының бастауы болатын. Демек, 1923 жыл Кеңестік билік орнаған алғашқы екі жылда толық күйреген саланың шын мәнінде қайта жандана басталғанын көрсетті.

1924-1925 жылдар. Бүкіл елдегідей уездік білім беру ісінде бұрынғы ескілік сананы, діни оқуларға басымдық беруді қолдаушы станицалық көпшілік пен жаңа ғылыми педагогикаға негізделген заманауи оқу жүйесін енгізуге күш салған жергілікті кеңестік билік арасындағы теке-тірес жалғасты. Үкіметтің атеистік үгіт-насихатты күшейтуі, діндарларға қарсы ашық әрекеттері, әркімнің діни сенім бостандығы туралы әлемдік өркениет қағидаттарын көпе-көрнеу аяқасты етіп, кудалауға салуы онсыз да күрделі ахуалды ушықтыра түсті. Оның мысалдары: жаңа үлгіде оқытуды бастаған Прорва мектебінің мұғаліміне тұрғындар жалақы төлеуден бас тартып, үлкен қиындықпен ашылған мектеп 1924 жылдың ақпан айында қайта жабылды; Кожехардағы мектепте осы сценарий бойынша жұмысын тоқтатты. Тұрғындар жиған ақшасы мен азық-түлігін тұрғындарға діни-ритуалдық қызмет көрсететін попты ұстауға жұмсау жөнінде біржақты шешім алды; будариндіктер жаңаша сауат ашудың маңызы жөнінде және поптар мен молдаларды, ұлттық салт-дәстүрлерді масқаралауға бағытталған большевиктік үгітті тыңдаудан бас тартты; Коловертноедағы старообрядтық мектеп болыстық атқару комитетінің қысымынан жасырын жұмыс жасауға көшті; 1924-1925 оқу жылын бастау үшін барлық жағдай бола тұра, горячкиндіктер балаларын мектепке беруге асықпады, қараша айының соңына дейін міз бақпай отырып алды; т.с.с. «Прорвада күні бүгінге (1925 жыл) мектеп те, оқу үйі де, клуб та жоқ. Оны ұйымдастыруға деген тұрғындарда ниет те жоқ..» деп жазды облыстық газет сол уақыттың шындығын. 1925 жылы ақпанда осы ауылда ашылған бастауыш мектеп пен сауаттандыру курсына наурыз айының соңғы күндерінен балалар да, ересектер де келмей қалған. Жалпы осы Прорвада соңғы екі жылда мектеп 4 мәрте ашылып, артынша жабылып отырған, 6 жыл бойы жөнді сабақ жүрмеген. Алайда, осы іркіліс-кедергілерге қарамастан жиырмасыншы жылдардың ортасында Ілбішін өңіріндегі білім беру саласында жаңа заманның лебі сезіле бастады. Мысалы 1924 жылы күзде Мергендік шаруалар мектеп үйін өз күштерімен жөндеп, оқу процесін мерзімінде басталып кетті.[3].

Кеңестік оқу жүйесінің Ілбішін өңіріне қарасты Мерген ауылының алғаш қалыптасуы мен дамуы туралы келтірілген осы мысалдардан бұдан бір ғасырға жуық бұрынғы өмірдің буырқанған теңіздей толқу мен торығу, үміт пен күдік сезімдеріне, Елбасы сөзімен айтқанда, әртүрлі топтар мен ұрпақтар мүддесінің шарпысуына, ауыспақ заманнның қым-қуыт оқиғаларына толы болғаны байқалады. Аға ұрпақ, сол кезеңнің ұстаздары мұның бәрін өз көзімен көрді, өмірді жаңа арнаға бұруға өлшеусіз үлес қосты. Бүгінгі көпұлтты, көпконфессиялы, бірліг бекем, тәуелсіз еліміздің іргетасы қандай алып күш-жігермен, құрбандықтармен қаланғаны, қай қоғамның болсын төрінен табылатын мұғалім еңбегінің қадірін өскелең ұрпақ білуі, есімдерін есте ұстауы маңызды. Түн жарымына дейін білте шамның жарығы сөнбейтін сол ауыл мектептерінің жұпыны есік-терезесі әркімге қаншалық ыстық болса, жүрек жылуын, білім шырағын шәкіртінің санасына өшпестей етіп тұтатып кеткен педагогтардың мейірбан жүздері, кейінгіге қалдырған ізгі өнегесі соншалық мәңгілік екені де ақиқат [4].

Тарихтың шығыршығын айналдыратын тұлғалар. Өңір тарихын зерттегенде сол өңірдің тарихи тұлғаларына соқпай өте алмаймыз. Әр өңірде замана көшін алға сүйрейтін тұлғалардың қалыптасуы заңдылық. Біз тарихын зерделеп отырған Мерген ауылы да талантты өнерпаздарға, еңбекте озат еңбек ерлері мен шеберлерге, елдің тізгінін ұстап халқына қызмет қылған қайраткер тұлғаларға кенде емес. Елі үшін саналы ғұмырын арнап, ерлік көрсеткен батырлардың өлке тарихында алатын орны ерекше. Міне, осындай тұлғалардың өмірі мен қызметін зерттеп, оларға қатысты тың деректерді ұсыну зерттеу жұмысының бір міндеті. Сондықтан, Мерген ауылының даму тарихымен аттары қатар аталатын тұлғалар қызметіне тоқталмақпыз.

Алдымен ауылдың білім саласына тоқталып өтсек. 1940 жылы аудан мектептерінде 5817 оқушы оқыды. Ер мұғалімдер әскер қатарына көптеп алынып, кадрлар жетіспеді. Тұтынушылар Одағы арқылы 125 мың дәптер алынуы керек болса, алынғаны 29 мың. Балалар 5-6 км жердегі мектепке жаяу қатынап оқыды. Үлгерім Чапаев орыс орта мектептерінде 67%, қазақ орта мектебінде 51%, Жаңаталапта -97%, Мерген мектебінде 80%. 1942 жылы қаңтар айынан аудан орталығында 7-10 класс оқушылары үшін тракторшы, комбайншы мамандықтарына оқытатын курстар ашылып, онда 100-ден астам оқушы оқыды. Осы жылдың наурыз айында Қарсы орта және Мерген орталау мектептері жанынан да ашылған осындай курстарға 70-ден астам ересек ұл балалар қабылданды[5,147б].

Тәуелсіздік жылдары мектеп директорлары, пән мұғалімдері мен сынып жетекшілері арасында өткен облыстық, аудандық алуан сайыстарда Нұрлан Әбуханұлы («Жылдың үздік директоры», 2004 жыл), Молдыбаев У. («Жыл мұғалімі», 2000 жыл), Плаксина Л.Г. («Жыл мұғалімі», 1999 жыл), Бойзолова С.А. («Үздік сынып жетекшісі» 2006 жыл), Мұқанов С.Қ («Әдіскер ұстаз», 2003 жыл), Мұқанбетқалиева М.Қ («Әдіскер ұстаз».), Абдықалова Б.М. («Мұғалімдер олимпиадасы жеңімпазы.», 2004 жыл), Айтқалиев С.М. («Жыл мұғалімі», 2005 жыл), Бозова Р.Н. («Эрудит мұғалім», 2005 жыл), Усахов Р.Т. («Жас ұстаз», 2007 жыл), Қажығалиев Н.С. (Ұстаздар сайысы, 2007 жыл), Әжіғалиев Ж.А. (Тәлімгерлер сайысы, 2008 жыл) т.б жеңімпаз атанып, мектеп мерейін асырды;

- Жалпы кітап қоры 23 мыңға жуық Мерген мектебінің кітапханасы салауатты өмір салтын насихаттау байқауының жүлдегері (меңгеруші Иманғалиева З. 2004 жыл);

- мектеп жанындағы интернат 2003 жылы облыстық «Үлгілі интернат» байқауында бас жүлдені жеңіп алды. Жыл сайын жазғы каникул кезінде мұнда «Дарын» лагеріне аудан бойынша болашағынан үлкен үміт күттірген шәкірттер қабылдады, олар үшін дәріс беруге облыстық ғалымдар шақырылып, демалыс ұйымдастырылады;

- 2000 жылы ашылған мектеп мұражайы-аудан, облыс көдемінде көптеген тарихи-өлкетану шараларына өатысушы оқушылардың ғылыми ізденістерін, пікірсайыстар мен тақырыптық кездесулерін үйлестіруші орталық. Мұражай жетекшісі Ә.Мұсағалиева және оның оқушылары облыс, республика деңгейіндегі көптеген ғылыми-педагогикалық басқосуларда мазмұнды баяндамалар жасады;

- Мерген орта мектебін 6 оқушы ерекше аттестатпен бітірді. 46 түлек мемлекеттік грант иегері;

- аудандық Абай оқуларына, республикалық «Кенгуру», «Ақбота», «Золотое руно» зияткерлік ойындарына қатысып, 9 оқушы жүлделі орындарды жеңіп алды;

- мектеп оқушылары аудандық, облыстық сайыстарындағы жеке және командалық жеңістері үшін талай мәрте дипломдармен, алғыс хаттармен марапатталды.

Ардагерлер кеңесі (жетекшісі Пендебаева М.М.), «Нұр Отан» ХДП бастауыш ұйымы (жетекшісі Садықов М.С.), ардагерлер Мұратов Қабир, Катин Бақтыгерей, жастар жетекшісі Мусин Әлібек т.б ауылдағы сан тарау тірлікке бірі басшы, бірі қосшы, енді бірі ақылшы, ұйымдастырушы ретінде белсенді араласады. Мысалы Ұлы Жеңіс мерекелері ауданның, Жұбан ақынның мерейтойларына орай ұйымдастырылған ауқымды шараларға, «Жасыл ел», «Мәдени мұра» бағдарламаларының орындалуына, «Шағын Отан», «Ауыл шежіресі», «Ақжайық ауданы» тарихи танымдық басылымдарының жарық көруіне, ғұмырнамалық «Майдангерлер» мен «Боздақтардың» тұңғыш шығарылымдарын әзірлеуге ауылдық әкімдікпен бірге осы аталған қоғамдық ұйымдар мен жеке азаматтар зор үлес қосты. Ауған соғысына, Чернобыль апаты мен Семей полигоны зардаптарын жоюға қатысқан мергендіктер мұқтажы да олардың тұрақты назарында [6,81б].

Күйші, музыкант, сазгер, шешен, спортшы, зергер, қолөнер шебері, тілші, атбегі Аманғали ағамыздың салауатты сәнді өмірін жас ұрпаққа үлгі өнеге ету мақсатында жазылды. Ақжайық ауданның орталығы – Чапаевтағы еңбек ардагері Аманғали

Қайсағалиев қасиетті домбырада күй орындаушылығымен қатар, әуесқой сазгерлігімен де танымал жанның бірі. Оның осыған дейінгі «Қалды-ау, Нарын, Толыбай...», «Наз көңіл», «Ақжелең», «Қоңыр», «Жай кербез», «Ой-өрнек», «Бабалар сарыны», «Ой-шолғын» атты өлеңдері музыка мамандары тарапынан жақсы баға алған шығармалар болып табылады. Міне, әуесқой сазгердің жаңа күйі – «Жас өрен» жарыққа шықты[7, 188б].

Аманғали Қайсағалиев келе жатқан салтымыз Көрісу туралы да айтып берді. Оның пайымдауынша, Көрісу – көне заманнан бері қалыптасқан дәстүр. «Қазақ халқы әуелден жасы үлкен ағайын-туманы жақсы сыйлаған. Оның үстіне 14 наурыз туа, алты ай қыс бойы бір-бірімен көріспеген халық қуана құшақ жайған. Осы күні ақсақалы бар үйді бетке алып, «Армысыз, ата!» немесе «Ассалаумағалайкүм, абзал аға!» деп, қолын беріп, төс түйістіріп, үлкеннен бата алған», - дейді Аманғали Қайсағалиев. Көрісу күні адамдар үйіндегі таза киімін киіп, тәуір дүниелерін шығарып, қабырғаға іліп қояды. Бар тағамын әзірлеп, келген қонағын күтеді. Көрісу ғұрпының шығуы қазақ халқының көшпелі тұрмысымен тікелей байланысты. Қазақтың қыс қыстайтын, жаз жайлайтын жерлері бөлек болғаны мәлім. Көктем шыға мал жайылымға кеткенде, мойындары босап, ел бір-бірімен амандық-саулық сұрасып, сағынышын басқан. Көрісу күні дастарханға құран оқыту да жөнсіз емес. Ата-бабаны еске алып, барша адамдарға амандық тілеп, құрмет көрсетудің артықтығы жоқ. Сыйластық – қазақтың теңдесі жоқ салты. Көне түркілер заманынан бері жалғасып келе жатқан дәстүр. Үлкенге танымаса да, сәлем беру – кішінің міндеті.«Көрісудің ертеден келе жатқан деудің тағы бір дәлелі бар. Ертеде қазақтар жылды 40 шілдеге (күнге) бөлген. Сонда аптасы 9 күн болған. Сол 9 санын ескеріп отыру үлкендеріміздің арасында әлі де кездеседі. Айдың жаңасы 14-і болса, 29-ын ақыр тоғыз деп, сол күні келген кісіге көріспейді. Қонаққа бармайды, жолға шықпайды», - дейді ақсақал. «Көрісу мейрамы – Ұлыстың ұлы күні. Сондықтан жаңа жыл құтты болсын деп айтып, жамағатқа жақсы сөзін арнап, бата, тілек айту әркімнің парызы болса керек. Халқымызды ынтымаққа бастап, ырысымызды молайтуға шақыратын мерекені ел болып тойласақ, ұтылмаймыз», деп түйіндеді ойын А.Қайсағалиев. Орал қаласында тұратын белгілі ғалым, филология ғылымдарының докторы, профессор Мұрат Сабырдың пікірінше, 14 наурыз – көрісу күні емес, Көрісу айты. Өйткені ол бір күнмен шектелмейді. Ежелден күллі қазақ даласында болған мереке, кейін ұмыт қалып, Қазақстанның Батыс аймағында ғана сақталып қалған. Мәшһүр Жүсіп Көпеев жазбаларында ертеде «14 наурыз, ескіше 1 наурыз көктемнің бірінші күні деп қазақ «Наурыздама» тойлайтын еді. Ол 8-9 күнге созылатын еді» дейді. Былайша айтқанда, 22 наурыз – күн мен түннің теңелуі, мерекенің шыңы. Қыстан аман шыққан қазақтар «Бір жасыңмен!» деп, 14 наурыздан бастап бір айға дейін бір-бірін іздеп келіп, көрісетін болған.

Мерген ауылының тағы бір мақтанышы Галина Алимова. Республиканың һәм шетелдің үздік жоғары оқу орындарын тәмамдаған ауылдың қарапайым қызы бүгінде еліміздің үздік мамандарының бірі. Ол өзінің жетістік жолы туралы: «Менің туған жерім Батыс Қазақстан облысы, Ақжайық ауданы, Мерген ауылы болып табылады. Сол ауылда 11 сыныпты тәмамдадым, оқу кезінде білімге, түрлі өнерге құштар болып, бертінде жоғарғы білім алу үшін Алматыға аттандым. Білім алған ордасы Қ.И. Сәтбаев атындағы Қазақ Ұлттық техникалық зерттеу университетін «Бағдарламашы» («Программист») мамандығын алып шықтым. Және Polytechnic College, Алматы мемлекеттік политехникалық колледжінде «Өнеркәсіп менеджменті және маркетинг» (Менеджмент и маркетинг в промышленности) мамандығын оқып бітірдім. Бұл алған білімді тағы да жетілдірмек ниетте басқа елге барып,оқығым келді.Сол арманымның жетегінде жүргенде дәм айдап,осы Оңтүстік Корея еліне келіп, табан тіредім.

Сеул қаласындағы Hankuk University of Foreign Studies. Хангук шетел тілдер университетінде Хангук аударушы мамандығында оқыдым. Өз мамандығыма деген махаббатпен. Арманымды аласартқым келмеді.Өткені Оңтүстік Корея әлем бойыншы білімі, мәдениеті, өндірісі, компьютерлік технологиясы үздік дамыған елдердің

қатарында.Көптеген параметрлері бойынша әлем бойынша кез келген елмен таласа алады. Корей халықтары білімге,ақылға қатты көңіл бөледі. Заңдарын оқыдым. Өзге тілдің бәрін біл, өз тіліді құрметте дегендей, 2021 жылы көптеген білім алып шықтым. Өйткені, әлемде қалыптасқан жағдай, вирусқа байланысты ісім ондай жақсы жүрмеді, бос уақытым болған кезде білім алуды жоспарлап, «Specialty Coffee Association» (Ассоциация Спешелти Кофе), SCA Green Coffee Foundation (Lv. 1), SCA Barista Skills Proffessional, SCA Barista Skills Foundation (Lv. 1), SCA Barista Skills Intermediate (Lv. 2), SCA Roasting Foundation (Lv. 1), SCA Roasting Intermediate (Lv. 2), SCA Sensory Skills Foundation (Lv. 1), SCA Sensory Skills Intermediate (Lv. 2), SCA Brewing Foundation (Lv. 1), SCA Brewing Intermediate (Lv. 2), SCENTONE Flavorist coffee (Lv.1/Lv.2), SCENTONE LATTE ART, MIXOLOGISTE, Macaron Master, Bakery and Desserts, Chocolatier оқыдым. Ұзақ жыл бойы оқып жүрген Мультикультурный подход в психологическом консультировании, Мультикультурный психолог екі мамандығымды аяқтап шықтым. Және Korea License Education Association-тіңде сот органында орыс-қазақ тіл аударушы сертификаттың алдым.

Арманда жүрген 2017 жылдан бастап «ANA GLOBAL Co.,LTD» косметика зауытын ашып, Қазірде OEM/ ODM жүйесі бойынша тапсырыс қабылдаймыз. Өз компаниясының атымен, әлде өз брендімен шығарғысы келген кәсіпкерлерге өнім дайындап береміз,көптеген елдерге косметика экспорт жасаудамыз. Әр адам өз бренттің жасағысы келгенде. Біз толық жоспарлап дизайн,составтарын кәсіпкерге сайма сай жасап берудеміз. Корей, Дүниежүз халықтарымен бірге жұмыс істеудеміз. Көптеген брендтерім бар «24k AINALAYIN», «AGE FILLER TOCX 88», «CLEENE», «LELAROSE», «CURACEL BEAUTY», «24MEDICINE HANDCOOL»

JKWITHME PLASTICSURGERY DERMATOLOGY пластикалық хирургиялық терматологиясына REMEDY CREAM & EGF REPAIR CREAM шығарып берудеміз.

Әр қашан екі елге жол ашу жағын ойлап. Дәстүрімізді дүниежүзі халықтарына таныстыру үшін жаңалық теледидары Arirang TV түсіріп, көрсетті күй, ән, би елімізді таныстырдық. Науырыз күнін студенттермен бірге жоспарлап Сеул қаласындағы Ханган өзен бойында тойладық. Әр қашан студенттеріміз атсалысып жүргендеріне ризамын. Қазақстан елшілігі Алғыс хатын табыстады. Ким Джон Мин деген профессор, хирургпен бірге 3 - бас дәрігерлері Оралға алып барып, зоб ауруына шалдыққан 4-5 адамға тегін ота жасадық. «ANA GLOBAL»компания атымен , Қарттар үйіне 15000 шт шампунь жинағын қайырымдылық көмек көрсеттік. KOREA YELLOW PAGES кітапына үзтік Businesswoman құрмет сыйлығын алдым. «Small & medium business corporation (sbc) of korea кіші және орта бизнесінен жақсы іскер. Алғыс хатын алдым. Әр қашан жанымдағы И Сан Хо жолдасыма,ата-анама алғысым шексіз.Жақсы ақыл өзіме сезу жолын ашқызған. - Байлықтың атасы –еңбек, анасы жер. Қай елде болмасын арманға жете білу керек. Асқақ арман, биік мақсат бәріне жол ашады. Жақсы ой тек жақсылыққа жеткізеді. Адам баласының болмысы мен бітімі әртүрлі болып келеді. Сол адамдардың ішінде жолыңды ашатын және керісінше жабатын жандар болады. Ең бастысы сондай адамдарды бір-бірінен ажырата білу керек. Біріншіден, өзіңе сену қажет және сеніп қана қомай, бастаған істі соңына дейін жеткізген маңызды. Армандау керек. Арман мен жүрек алдамайды[8, 122-268б].

«Үлкенге құрмет, кішіге ізет» демекші, алыста, яғни Оңтүстік Корея елінде жүргесін тек ішімнен ғана құрмет көрсетіп жүрмін. Оқу жылы басталған күннен-ақ, ұстаздарымды жиі есіме алып, амандығын тілеп отырамын. Құрмаш апайымның түр-тұлғасы әлі есімде. Өте қатал жан болған еді. Ұзын бойлы, бұйра шашты. Үшіншісі сыныптан бастап берген ұстазым-Г.Уашева қазақ тілі мен әдебиет пәні мұғалімі болды. Ол ізденгіш, білімді және әр шараны қызықты өткізіп, қандай істі болсын бар ынтасымен атқаратын. «Қыз баланың білгені жақсы, үйреніңдер!»,-деп, шәкірттерін би мен әңге баулыды және ою-өрнектер жасатып, кесте тігуге үйретті. Гүлшат апай үнемі өзінің ақыл-кеңес айтып, бізге үлгі-өнегесін көрсетті. Осы үшін ұстазыма өте ризамын. Алыста жүргесін шығар бәріңде сағынышпен жиі еске аламын. Әрине болды. Мектепте көптеген мерекелер болушы еді. Гүлшат апайым қолыннан келеді деп барлық жарыстар мен байқауларға мені шығарушы еді. Ұстазымның берген тәрбиесі арқасында

көптеген сайыстарда жүлделі орындарға ие болдым. 11 сыныпта «жаңа жыл» мейрамында, ұстазым маған «ұлттық киім киіп кел, билейсің» деді. Ал, мен жай көйлек киіп барып едім. Ұстазым маған қатты ренжіп, өз үйіне оқушыларды жіберіп мата алдыртып, «үнді қызы боласын» деп киіндіріп, биле деді. Көпшілік ортасында қысылып, билемеймін деп көзімнен жас шығып кетіп еді. Бір уақытта бәрі мені қостап, билеп кеткенде, қатты қуанып кеттім. Сол күн әлі күнге дейін көз алдымда. Сіздің сұрағыңыз бәрін есіме түсірді ғой. Сабақ оқымай келген күнім болып еді. Құрбым екеуміз сынып бөлмесіндегі шкафтың ішіндегі тығылып қалдық. Ұстазым келіп сабағын бастап кетті, алайда бізді сұрамады. Бізді сұрамағасын қуанып отыра бердім. Сол отырысым үш сабаққа Біраздан соң қоңырау соғылды. Апайым мені шақырып алып «қалай екен» деді? Саған ойлауға үш сағат бойы уақыт бердім. «Досыңды және өзіңді қинап неге олай жасадың. Істегенде ойлап істе жалғыз емессің, жаныңда адамдар бар. Нағыз тәрбие ережелерден емес, жаттығудан тұрады» деген еді. Сол сөзі мәңгі жадымда қалды. Мен үшін мұғалімдерім бәрінен де артық, өйткені мұғалім –мектептің жүрегі. Батыс Қазақстан облысы, Ақжайық ауданы Мерген орта мектебінде болған ұстаздарым Г.Уашева- қазақ тілі пән мұғалімі. У.Малдыбаев- дене тәрбиесі пәні, С.Нығметулллин-физика пәні, М.Мұқамбетқалиева-математика пәні, М.Жалғасов-тарих пәні, Ы.Сұлтанғалиев-ән сабағы, Қ.Сұлтанғалиев-химия пәні, Р.Жиғалиев, Г.Қалиева-геометрия пәні және Б.Сиражова-ағылшын пәні. Өзге мемлекетке жүргесін ұстаздарымен хабарласа алмай жүргеніме өкінемін. Мектеп бітіргеніме 21 жыл болса да ұстаздарымды естен шығарған емеспін. Қазір байланыста жақсы ғой, іздеп сұрап хабарласуға болар еді. Қауырт жұмыстан қолымда тимейді. Ардақты ұстаздарым, хабарсыз жүргеніме, кешіріңіздер! Хабарласпасам да, қайда жүрсем де сіздер де сіздер мәңгі жүрегімде боласыздар. Мұғалім –зор тұлға, ол күннің құдіретті сәулесі іспетті. Жасұрпақ ұстаздан білім алып, шетелде оқып, кейін сол алған білімі мен жинақталған тәжірибесін Қазақстанның дамуы үшін жұмсаса деймін. Ал, тәлім-тәрбие берген ұстаздардың құрметтеп, сыйлау баршамыздың міндетіміз. Ұстаздар жайында халқымыздың ұлы батыры Б.Момышұлы былай деген: «Ұстаздық-ұлы құрмет. Себебі, ұрпақтарды ұстаз тәрбиелейді. Болашақтың басшысын да, данасын да, ғалымын да, еңбекқор егіншісін де, кеншісін де ұстаз өсіреді. Өмірге ұрпақ берген аналарды қандай ардақтасақ, сол ұрпақты тәрбиелейтін ұстаздарды да сондай ардақтауға міндеттіміз». Бала бойына ата-анадан кейінгі ақыл-ой, адамгершілік, әдептілік, ар-ұят, ұлттық сана-сезімді сіңіруші адам –Мұғалім болып табылады. Ендеше, өз ісіне берілген, жаңалықты жатсынбай қабылдайтын, шәкіртінің жанына нұр құйып, өмірге өзі де бақытты болып, өзгелерді де бақытқа жеткізсем деп жүретін ұстаздардың жөні де, жолы да бөлек, - деген екен [9, 122-268б].

Қорыта айтқанда, Мерген ауылынан шығып елдің азаматына айналған тұлғалар жеткілікті. Олардың бірнешеуінің қызметіне тоқталдық. Мергендік тұлғалардың қызметін ауылдың даму тарихымен байланыстырдық. Сол арқылы зерттеу жұмысының бір мақсатына қол жеткіздік.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. №44 қор, №16 тізбе, №3 іс
2. №42 қор, №33 тізбе, №8 іс
3. №44 қор, №249 тізбе, №25 іс
4. Б.Д.Қоспаев, А.Б.Әнесова. Ақжайық ауданы Ілбішін өңірі. 2басылым .- Орал: - «Полиграфсервис», 2016.-102-103бб.
5. Савосько В.К., Шамшатов И.Ш.Колхозное строительство в Казахстане (1946-1970).- Алма-Ата, 1974.-147с.
6. Карабаев А.Ж. Деятельность Компартии для общественного животноводства в период восьмой пятилетки.-Алма-Ата, 1982.-81с.
7. Ақжайық ауданы. Тарихи-танымдық анықтамалық. - Орал: Дастан, 2006.- 188б.
8. Қоспаев Б.Д. Тәуелсіздік шежіресі.- Орал: Ақжайық ауданы: Полиграфсервис, 2011.- 122-268 б.
9. Қоспаев Б.Д. Тәуелсіздік шежіресі.-Орал: Ақжайық ауданы: Полиграфсервис, 2011.-122-268б.

ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА МЕТАПӘНДІК БАЙЛАНЫСТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ахмедова Галия Бахытовна
Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің
«Химия» білім беру бағдарламасының магистранты
Ғылыми жетекші: Еспенбетова Шолпан Омарқызы
Қызылорда, Қазақстан

Аннотация: *Бұл мақалада химия сабақтарындағы метапәндік байланыстар мәселесі қарастырылған.*

Түйінді сөздер: *Метапәндік байланыстар, химия, физика, математика, орта мектеп.*

Қазақстандық білім беруді модернизациялау тек зерттелетін пәндер мен курстарды өзгертуге ғана емес, сонымен қатар оқыту әдістемесіне көзқарастарды өзгертуге, мұғалімнің әдістемелік әдістерінің арсеналын кеңейтуге, сабақ барысында оқушылардың белсенділігін арттыруға бағытталған. Бұл сабақта метапәнді жүргізумен тікелей байланысты. Мектептерді компьютерлендірудің өсуі мұғалімге өз сабақтарында заманауи ақпараттық технологияларды қолдануға мүмкіндік береді, бұл бір жағынан оқушылардың назарын белсендіреді және сабаққа деген қызығушылықты арттырады, ал екінші жағынан оқушы мен мұғалімнің жұмысын жеңілдетеді. Оқушы ақпараттық технологиялармен тек сабақтарда ғана емес, сонымен қатар сабақтан тыс жұмыстарда да кездесіп, презентациялар мен фильмдер әзірлеуі керек. Бұл оқушының қызығушылығын тудырады, метапәндік байланысты және мотивацияны күшейтеді.

Метапәндік құзыреттілік дегеніміз - білім алушылар бір, бірнеше немесе барлық оқу пәндері негізінде игерген, білім беру процесінің шеңберінде де, нақты өмірлік жағдайлардағы мәселелерді шешуде де қолданылатын негізгі әмбебап оқу іс-әрекеттерін: реттеуші, коммуникативті, танымдық; іс-әрекет тәсілдерін меңгеру.

Қазіргі білім беру процесі оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуды көздейді.

Метапәндер - бұл дәстүрлі оқу пәндерінің үстінде орналасқан жаңа білім беру формасы. Бұл жаңа типтегі оқу пәні, оның негізінде оқу материалының интеграциясының ой - әрекет түрі және ойлаудың негізгі ұйымдарына рефлексивті қатынас принципі - «білім», «белгі», «проблема», «тапсырма» жатыр.

Дәстүрлі тәсіл:

1. Оқу пәнінің маңызды анықтамаларымен танысу.
2. Ұғымдарды түсіну және онымен оқу пәні аясында жұмыс істеу.

Метапәндік тәсіл:

1. Оқу пәнінің маңызды ұғымдарын түсіну (есте сақтау емес).
2. Бір оқу пәні туралы бір немесе басқа білімнің пайда болу процесін қайта ашу.
3. Әр түрлі оқу материалдарында білімді қайта ашу әдісін қолдану.

Метапәндік немесе пәнаралық байланыстар?

Пәнаралық байланыстар: жаратылыстану-ғылыми цикл пәндері + химия.

Метапәндік байланыстар: кез-келген цикл + химия пәндері.

Әр түрлі тапсырмаларды орындау арқылы метапәндік тәсілді қолдану әр түрлі сабақтарда, соның ішінде химия сабақтарында мүмкін болады.

Сабақтағы тапсырмаларға қойылатын талаптар:

- қиындық деңгейінің жоғарылауы, тапсырмалардың проблемалық және іздеу сипаты;

- тапсырмалар білім алушының білімі мен дағдыларын кешенді қолдану қажеттілігін және оның ақыл-ой әрекетінің жаңа тәсілдерін игеруін ынталандыруы керек.

Міне, осындай тапсырмалардың кейбір мысалдары.

Мысалы, экологияға қатысты тапсырмалар:

Су қоймасына төгілген мұнайды физикалық немесе химиялық жолмен қалай тазартуға болады?. Неліктен жанып тұрған бензин мен мұнайды сумен сөндіруге болмайды? (Мұнайдың мен оның туындыларының тығыздығы судың H_2O тығыздығынан едәуір төмен. Осыған байланысты физикалық заңдарға байланысты, жанып жатқан мұнайға құйылған су жай ғана төменгі қабаттарға түсіп, өрт ошағымен ешқандай әрекеттеспейді. Көптеген жағдайларда мұндай сөндіру тіпті жанып жатқан мұнайдың көлемінің ауданын арттырады, өйткені су жан-жаққа ағып тарала бастайды және онымен бірге жанып тұрған майлы сұйықтық та таралады. Өртенген мұнайды және оның туындыларын ауалы-механикалық көбік көмегімен сөндірген жақсы.)

Тапсырма. Жаздың соңында егіннің барлығын дерлік жинап алған кезде, «ұсқынсыз» қиярлар бақшаларда кездесетінін қалай түсіндіруге болады? Олардың кейбіреулері бұралған бұрышқа ұқсайды (қиярдың құйрықтары жұқа және бүгілген), басқалары тартымсыз алмұртқа ұқсайды.

Жауап. Бұралған бұрыш тәрізді қияр өсімдіктерде азот жетіспеген кезде, ал алмұрт тәрізді жемістер өсімдіктерге көп мөлшерде калий жетіспеген жағдайда пайда болады.

Самат ағайдың көлігі бар. Көлік қозғалтқышы жұмыс істеп тұрған кезде CO газы мен CO_2 көмірқышқыл газының мөлшері белгіленген нормадан үш есе асып түсті. Самат ағайдың шешімі:

а) мен техниканы реттемейінше көлікпен жүрмеймін;

б) маған көлік өте қажет болғанда ғана жүргіземін;

в) нормадан үш есе көп! Мен келесі техникалық тексеруге дейін немесе бірінші айыппұлға дейін көлік жүргіземін.

Самат ағай қандай шешім қабылдауы керек деп ойлайсыз? Неліктен? («б» немесе «в» жауабы таңдалды делік. Талқылау тақырыбы автомобильдің пайдаланылған газдарымен ауаның ластану мәселесі болып табылады.)

Химияны үйрену кезінде есептерді шешуге өте маңызды орын беріледі. Кез - келген есептелген есеп - бұл математикамен тығыз байланыс. Бірақ егер сіз тапсырманың мазмұнымен жұмыс жасасаңыз, онда сіз балалардың басқа пәндер бойынша білімдерін пайдалануына жағдай жасай аласыз, тапсырмаларды баланың күнделікті өмірімен байланысын көрсете аласыз:

Айбекте асқазанның қышқылдығы төмен. Дәрігер оған қабылданған тағаммен бірге тұз қышқылының 3% ерітіндісімен ішуді ұсынды. Күніне Айбек осындай ерітіндінің 10 г ішеді. Дәріханаға жиі бармау үшін Айбек анасына өнімді бір жылға жететіндей етіп сатып алуды ұсынды. Анам ұлына қарап, алдымен ойлануды, содан кейін бұл шешімді өзі жүзеге асыруды ұсынды. Неліктен анам осылай әрекет етті? Бір жылда Айбек ішетін қышқылдың массасын табыңыз.

Математика сабақтарында есептерді шешуде оқушылардың алған біліктері мен дағдыларын пайдалану арқылы оқушыларды химиялық есептерді шешуге үйретудің тиімділігін арттыратыны сөзсіз.

Химия бойынша сандық есептерін шешу тек математикамен ғана емес, физикамен де тығыз байланысты. Физика курсында «зат мөлшері» ұғымы химияға қарағанда әлдеқайда кеш зерттеледі. Сондықтан болашақта оқушыларда қайшылықтар болмауы үшін бұл туралы ұғымды дұрыс қалыптастыру маңызды.

Физика біліміне сүйене отырып, химиялық есептерді шешу. Химия мен физиканың пәнаралық байланыстарын жүзеге асырудың тиімді бағыты пәнаралық физика-химиялық мазмұндағы мәселелерді шешуді мойындау керек.

Химия адамзат тарихында романтикалық тақырып болып көрінді. Химияның бұл ерекшелігі көптеген жазушылар мен ақындарды өз шығармаларына зат пен оның өзгеруі туралы ойлардан, салыстырулардан, құбылыстар мен процестердің эмоционалды сипаттамаларынан шабыттанған бейнелерді қосуға итермеледі.

Г.Р.Хаггардтың «Клеопатра» романында келесі жолдар бар: «... ол ... мен ... - дің үлкен асыл тастардан, яғни інжу-маржанды дайындалған сырғасын құлағынан алып, сірке суына батырды. Сол кезде бөлмеде тыныштық орнап, отырған қонақтар есеңгіреп қалды, інжу-маржан сірке суында баяу еріп, оның ізі де қалмады».

Сұрақ: осы құбылыстың негізінде қандай реакция жатыр? Химиялық реакция теңдеуін жазыңыз. (Інжу негізі - кальций карбонаты. Бор, мәрмәр, жұмыртқа қабығы бірдей негізге ие, олар да қышқылдармен әрекеттеседі: $CaCO_3 + 2HCl = CaCl_2 + CO_2 + H_2O$).

Өмірден алынған тапсырмалар, былайша айтқанда, шығармашылық тапсырмалар.

Тапсырма. Неліктен шынайы былғарыдан жасалған аяқ киімді жылыту батареясымен кептіруге болмайды? Жауап. Аяқ киім неден? Шынайы тері ақуыздардан - коллаген, кератин, эластиннен түзіледі. Температура қалай әсер етеді? Денатурация жүреді - ақуыздың табиғи құрылымының бұзылуы, II және III құрылымдарды қолдайтын байланыстардың үзілуі және деструкция - ақуыз макромолекулаларының бұзылуы, газ тәрізді заттардың бөлінуі - NH_3, H_2S, CO_2 және т.б. (бұл процестер терінің беріктігі мен аяқ киімнің өлшемін өзгертеді).

Тапсырма. Неліктен денеде глюкозаның жетіспеушілігі салдарынан адам есін жоғалтуына әкеледі?

Жауап. Глюкоза тіндердің тыныс алуының негізгі субстраты ретінде қызмет етеді және жасушаларға үздіксіз енуі керек. Басқа метаболиттерді энергия көзі ретінде пайдалана алмайтын ми жасушалары әсіресе сезімтал. Глюкозаның жетіспеушілігі естің жоғалуына әкеледі.

Тапсырма. Қылмыскер қылмыстың іздерін жасыру үшін қанды киімді өртеп жіберді. Алайда, күлді талдау негізінде сот-медициналық сараптама киімде қанның болуын анықтады. Қалай?

Жауап. Жанғаннан кейін күлде жанған заттың құрамына кіретін химиялық элементтер қалады. Қан кез-келген ұлпадан гемоглобиннің құрамына кіретін темірдің көп мөлшерімен ерекшеленеді. Егер күлде темірдің мөлшері көп болса, онда киімде қан болған деген шешімге келуге болады.

Осы тапсырмаларды орындай отырып, оқушылар жаратылыстану-ғылыми сауаттылыққа ие болады, негізгі құзыреттер қалыптасады. Сонымен қатар, метапәндерді қалыптастыру бойынша жұмыс тек сабақтарда ғана емес, сонымен қатар сабақтан тыс уақытта, мысалы, қалалық пәндік онкүндіктерді өткізу кезінде де жүретінін атап өту керек. Метапәндік тәсілді қолдану оқушыларды ғылыми және практикалық білімнің қалыптасу процестерін көрсетуге, оқу курстарын, соның ішінде заманауи мәселелерді және міндеттерді қайта ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Журин А.А., Заграничная Н.А. Химия: метапредметные результаты обучения. 8-11 классы.- М.: ВАКО, 2014.

2.Зимняя И.А. Педагогическая психология. М.: Логос, 2004.

3.Лебедев О.Е., Неупокоева Н.И. Цели и результаты школьного образования. СПб.: СПГУПМ, 2001.

THE PERSONALITY OF THE TEACHER AND THE REQUIREMENTS IMPOSED ON HIM

Alisher Zhumanov
Senior lecturer of the Department "Professional Education"
National Research University "Tashkent Institute of
Irrigation and Agricultural Mechanization Engineers"

Annotation: *Our scientific article recommends the following questions; a modern teacher cannot but be a social psychologist. That is why the need to be able to establish interaction between pupils, to be able to use socio-psychological mechanisms in the children's collective indicates the relevance of the issue.*

Keywords: *intellectual, insight, beautiful speech, head of state, problem statement, research style, child rearing method, ethics, pedagogical activity, public education, research result, psychology*

Introduction: in the process of bringing to life the national program of Personnel Training in our country, the responsibility of the teacher to society in the provision of education and training to the younger generation is further increased.

The role of the teacher and his duties are determined by how important it is for the attention of society and the public to the work of educating the growing younger generation.

"...The teacher – says Al Farabi, - it is necessary to have intelligence, good-looking speech, and know how to fully and accurately express what he says to students." He continues by saying, "the role of teacher and leader is like that of a wise head of state, so that the teacher must remember everything he hears and sees, have intelligence, a beautiful speech, know how to fully and accurately express what he wants to tell students. At the same time he should appreciate his or her honor, be fair. Only then will he have a high level of humanity and reach the peak of happiness".

According to Abu Ali ibn Sina

"...The teacher should be a man with perseverance, pure conscience, truthful and well-versed in the methods of raising a child, the rules of morality. The teacher should study the entire inner and outer world of the student and be able to enter the layers of his mind.

Our great poet Alisher Navoi also assessed the work of the teacher in His Holiness: "even if the disciple reaches the kingdom, he will be given the (teacher. a) it's worth taking care of", "In the way of truth, who has taught you a letter,

Not easy to say, "with a long gag away," - as the lines are finished.

A modern school teacher performs a number of tasks. The teacher is the organizer of the educational process in the classroom. The teacher is one of the sources of knowledge for students when giving the necessary advice during class, in additional classes and at the same time in extracurricular cases. Most teachers are considered to be organizers of the upbringing process, acting as the head of the class.

The imposition of the problem: a modern adolescent cannot be a social psychologist. That is why it is a jeweler that he is able to establish interaction between students, to know the use of socio-psychological mechanisms in the children's community.

It is known that pedagogical activity is one of the most complex areas of human labor.

In addition to the requirements imposed by the society, the teacher should not forget about what people, School administration, colleagues, students and their parents expect from him in their activities.

If the professional skill program of an educator is considered practical, then the priority will be his integral quality – the skill of the teacher. Despite the fact that there are so many definitions of pedagogical skill, some aspect of skill is definitely expressed in them.

Skill is the art of upbringing and teaching, which is high and constantly rising. An educator is a master of his work, a deep connoisseur of his own science, a good acquaintance with the corresponding fields of Science and art, a good understanding of general and youth psychology in practice, a comprehensive connoisseur of teaching and educational methodology, and a specialist with a high culture.

In pedagogical theory, there are two types of understanding of teacher skills. The first is related to the understanding of pedagogical labor, while the second plays a key role in upbringing in the personality of an educator.To master the skill, it is necessary to know and be able to do a lot. It is necessary to know the principles and laws of upbringing and its founders. In order for the educational process and its organizers to use effective technologies, it is necessary for each specific case to know very well how to correctly select them, diagnose them, know in advance and design a given level and quality process. "I only became a sung Hakiki master when I was able to speak"come to the boy" in 15-20 different ways, give aft, appearance and voice in 20 looks, " says the great educator A.S. Makarenko.

Pedogogical skill is a set of pedagogical qualities of an individual and ensuring the independent effective organization of professional pedagogical activity by a teacher, which indicates that the educator has achieved the highest level of activity skill.

The teaching profession is extremely individual in its essence. An important life role of each teacher is to be the master of his own work.

. The skill of the teacher is visible in his activities. The teacher must first of all have a good grasp of the laws and mechanisms of the pedagogical process. In this sense, the general qualifications of the educator and his pedagogical techniques will be of great importance.

However, skill is a special power. It is impossible to be a master on a high and small level. Skill can be achieved as well as not. A true master is beautiful only in the field of labor activity.

The achievement of pedagogical skills is achieved by certain personal qualities of the teacher.Pedagogical skill expresses the progress of pedagogical activity at a high level, the acquisition of pedagogical techniques, as well as the personality of the Educator, his experience, civil and professional position.

"Pedagogical skill" as a category has its own scientific basis. The use of different concepts to describe the same phenomenon in the work of different researchers has different meanings and content aspects.The lack of a single, recognized definition of pedagogical skill in the works of various authors gives reason to conclude that it is a lively process of research.The concepts, the variety of thinking, indicate the complexity and versatility of this phenomenon. In all definitions, emphasis is placed on the individual and thus they reflect the social essence of pedagogical skill.I.A.Zyazyun and NA.The lebedniks proved the interconnection of the social maturity and professional skill of the individual.

The skill is acquired by students in stages, depending on the degree to which they reach social maturity. The components of social maturity are in the following ratio with the component of pedagogical skill.

The social maturation components of the future educator include the main ones:

social self-determination-the manifestation of his pedagogical abilities and beliefs;
social activism-improving the experience of working with people and nurturing others;
social responsibility is knowledge that becomes the teacher's erudition.

Pedagogical skill components N.V.Kuzmina, V.A.Slastenin,

I.A.Zyazyun, V.I.Zagvyazinsky, G.I.Khozyainov, T.F.Kuzina, A.I.Myashenko, N.P.Lebednik, T.Noyner, Yu.K.Babansky, N.V.Studied in the studies of the kukharevs. They defined the main directions of pedagogical skill in a certain logical consistency.

The basics of pedagogical skill include: professional pedagogical knowledge, orientation to humanism, pedagogical technology, experience in the implementation of professional pedagogical activity, pedagogical personality.

To the stages of formation of skill:
reproducibility (initial,
includes creativity, creative-innovation.

Pedagogical skill levels are a continuation of the teacher's work level:
reproductive (extremely low);
flexible (low);
local (bounded)- modeling (moderately satisfying).

The components of pedagogical skill reflect the views on professional activity in terms of qualifications necessary for the performance of their professional duties.

The following qualification groups are distinguished, which form the components of pedagogical skill:
design;
construction;
organization;
communication;
cognition and reflectivity.

In the following years, there were new views on the category of pedagogical skill. There was also a slight retreat from the traditional explanations of pedagogical skill (I.A.Zyazyun, N.V.Kuzmina, VASIastenin).

The St. Petersburg School of pedagogical researchers characterizes pedagogical skills as a special case of a person-that is, his professional training is, in a broad sense, pedagogy, which is a specific area of work with people.

The basis of pedagogical skill is pedagogical erudition.

Pedagogical erudition is understood as an integral professional-personal description, which is determined by the ability and readiness to perform a pedagogical task in accordance with the norms (norms), standards and requirements adopted in the concrete historical period.

Since pedagogical erudition provides for the ability of a person who is working skillfully in the pedagogical field to rationally use all the experiences that humanity has accumulated in the work of education and upbringing, it means that he will have to adequately master the intended methods and forms of pedagogical activity and relations.

The main indicator of professional-pedagogical erudition is orientation towards a person, towards a person.

Professional-pedagogical erudition covers the qualification of being able to consistently perceive pedagogical reality and be able to act consistently in it. This trait is due to the integrity of the logic of the pedagogical process and its ability to see together with the whole structure, pedagogical

provides an opportunity to understand the laws and directions of development of the system and facilitates the construction of purposeful activities.

Erudition presupposes the acquisition of modern pedagogical technologies, connected by three situations that are extremely important for the teacher:

being in interaction with people, in cultural communication;

to be able to receive information in the field of Science and to process it tnoslab to the content of its teaching and to use it in independent study;

to be able to provide training information to others.

Professional-pedagogical erudition is characterized mainly by its four components:

* personality, human orientation;
* consistent perception of pedagogical reality;
* orientation in the field of science;
* acquisition of pedagogical technologies.

in the conditions of Education, Professional-pedagogical erudition is replenished with three more components:

knowledge, in general, the ability to organize its activities on the basis of experiences developed at the level of World pedagogical culture, as well as to integrate into it and pedagogy in our homeland;

(the ability to establish an effective relationship with peer experience and innovative experiences;

manifests itself in the qualification of wnumization of their experience and being able to give it to others

The professional erudition of an educator is characterized by creativeness.

Creativity is a way of professional life, a desire and competence to create a new pedagogical reality at the level of goals, content, technologies of the multifaceted educational process and system. Creativity helps the teacher adapt to the flow of innovative changes.

Professionally educated at any level is capable of pedagogical reflection.

Reflection is a special way of thinking, to pedagogical reality, historical

it is a rethinking of pedagogical experience, one's own personality, which is a carrier of a certain professional position.

All the components that make up the above professional-pedagogical erudition form a complex structure, begin to form the "ideal model"of a specialist, and ultimately merge densely as a result, and determine the description of the activity of the teacher's personality.

Erudition is manifested and assessed only in the process of activity and only within the framework of a concrete profession.

When assessing the activity of a teacher in a pedagogical environment, the term pedagogical culture is usually used.

Pedagogical culture is associated with the individual content of professional activity.

Pedagogical erudition ensures that the teacher achieves high results.

Pedagogical culture gives an aesthetic form to activities and relationships.

Pedagogical activity is served by the factor of the analysis of the concept of pedagogical culture boub.

Pedagogical culture is a manifestation of culture in general.

Culture refers to a social phenomenon that encompasses all the actions of the subect in the process and outcome of activity in the process of mastering the objects of the world. Culture combines in itself all the phenomena that a person has created, as well as with what means and method.

In pedagogical culture, as in culture as a whole, there are subject-derived and technical-technological aspects.

Pedagogical culture has a number of system-forming entities. They include:

Culture of pedagogical design. It is a skill to be able to correctly choose a goal, determine tasks, plan the stages of their solution, and select the necessary weapons, with a ratio of objective capabilities to requirements and desires. Demonstrating a design culture is also an ability to create

this creation, that is, to create an extraordinary new, to be able to go beyond the limits of established norms and patterns.

A culture of erudition. He indicates the diversity of pedagogical knowledge and the acquisition of this knowledge by an educator.

Worldview culture. His degree is in most cases pedagogical and

the process and results of the interaction of the teacher determine.

The existence of a worldview of a different pattern, in particular, assumes that there are also several patterns of the subject of stichian, regular, scientific and mystical, irrational, optimistic and pessimistic, dogmatic and critical, religious, atheistic, rational and pedagogical activity.

The culture of the worldview is formed during acquaintance with elements of spiritual culture, such as science, philosophy, religion.

Another element of pedagogical culture is thinking culture.

The culture of thinking occurs both in the process of everyday life, in the usual means and in special means (its composition also includes the study of formal logic).

Culture of feeling. It is a derivative of the broad harmony of the Supreme experiences of humans, without which communication in the pedagogical process is impossible.

The culture of assessment is the ability to make qualified judgments of a moral, aesthetic, political, legal, religious or philosophical nature on one reason or another and phenomena.

The culture of communication is the most important component of pedagogical culture, it covers the cultures of communication of an educator with students, parents and persons who occupy leadership or a subordinate role, as well as with all people outside the framework of pedagogical work.

Organizational culture is also part of the pedagogical culture system, and it provides the opportunity to organize the process of teaching and upbringing at different levels of the pedagogical circle (in society, educational institutions, groups of children).

2. Components of pedagogical skill.

Components of pedagogical skill include:

The ability " to be able to know with what knowledge the teacher can help him with the development of vital content relevant to each student, in this development section of the student, in his ability to act, in the opening and realization of his life cycle;

some teachers consider the integration of the content and cross section of development of students as a co-educational organism (audience, etc.) the ability to "see"a group in the process of its development and going to gain meaning;

integral content and qualification for the perception of an integral development cross section;

a high level of awareness of his organism. Audience, student's own desires,

ability to distinguish real information necessary for them in terms of motives, preferences;

play the perception from the various disorder situations that arise as a consequence of individual characteristics?push;

control with a high sense through the subtle differentiation possibilities of their own senses;

a wide repertoire of Management, various styles of management, "weapons" of information transmission: possession of sound, behavior, facial expressions, etc.;

1. extensive foundation of professional methods and techniques;

2. master the methodology.

3. Pedagogical ability

The professional activity of the teacher requires extraordinary general and private abilities.

The success of professional-pedagogical activity will depend on the private pedagogical abilities. The following groups of pedagogical abilities are distinguished:

* sensitivity to the object (student;
communicativity-facing people, benevolence, politeness;
perceptual abilities-professional maturity, empathy, pedagogical feeling;
personality dynamics-ability to influence will and logical persuasion;
emotional stability-self-control;
creativity is the ability to work creatively.

The private abilities of an educator also include the activity of acquiring knowledge, skills and skills and the ability to educate a person.

His abilities in teaching, learning and learning include:

the ability to see and perceive the student's understanding and to establish the level and character of such an understanding;

the ability to independently select educational material and determine effective methods and methods of teaching;

the ability to adequately describe the material and ensure its comprehensiveness to all students;

the ability to organize the teaching process taking into account the individuality of students;

the ability to use pedagogical technologies in the teaching process;
the ability to organize the development of students with large steps;
the ability to improve his pedagogical skills;
ability to share his experience with others;
the ability to receive an independent education and independently improve.

Pedagogical abilities aimed at the pedagogical process include:

the ability to fully assess the inner state of another person, to express sympathy for him, to be able to co-exist (ability to empathize);

ability to be a role model for tahlide;
the ability to take into account individual characteristics in the process of upbringing;
the ability to find and agree with the found style of communication and its place;
the ability to earn respect, that is, to gain prestige among students.

Within pedagogical abilities, the ability to pedagogical communication stands out.

Communicative ability is a communication ability that manifests itself in a specific way within the framework of pedagogical interaction. In the literature on psychology, several groups of communicative abilities are distinguished:

1. The fact that a person knows another person. In this group of abilities, a person is covered as a person, an assessment of the individual's individual image, motive and behavior, an assessment of the ratio of the person's appearance, the Hulk and the inner world; such as "reading" the question, gesture, facial expressions, pantomimics.

2. One's self-knowledge. Is He other than his own character and his own personality, his own knowledge, abilities ?it provides for the assessment of irrasi as well as those from outside and around them as they should be given in relation to it.

3. To be able to correctly assess the situation of communication. It is the ability to observe the situation, choose its signs that give more information and attract attention to it; correctly perceive and evaluate the social and psychological content of the situation that has arisen.

5. Teacher's speech culture.

Some information on language and speech should be mentioned before reflecting on the teacher's speech culture, oratory, and the ability to express his opinion orally and in writing.

Speech culture is of particular importance as an extremely important integral component of the life and culture of society, a certain reality, appearance. It involves everyday, constant, necessary processes such as exchange of ideas, treatment, speech, "control" them, through which they become reality, gain the power of influence.

Language and speech are inter-dialectically related socio-historical, socio-psychic phenomena, and language exists as a weapon of communication, and speech as a method of communication. Speech is the so-called language, the process of using a socio-individual unique weapon, the manifestation of linguistic units, capabilities in a mutually necessary, constant relationship with objective being, thinking and the situation. Speech is the official language. It is formed in a broad sense from words, vocabulary and sentences.

The concept of striving to speak culturally has existed in all peoples since time immemorial. This concept is a concept that is associated with certain linguistic norms, ethical and aesthetic requirements. So, speech. the concept of culture is a category of ethics and aesthetics, a phenomenon that determines (indicates) the spirituality of each people's language and nation.

Speech culture is not only an effort to consciously and purposefully normalize the literary language (to process and enrich it), but also an activity that serves to raise the general culture of the nation, to educate a certain "language taste"in people.

The term speech culture expresses three different phenomena in linguistics:

1) the name of cultural speech, that is, a speech phenomenon;

2) the name of the scientific problem associated with the concept of cultural speech and referred to as speech culture;

3) the name of the field involved in the study of the problems of speech culture, the Department of linguistic science.

Each of the three phenomena presented has its own complex manifestations and edges, which should not be confused with each other.

Thus, the most important definitions given to speech culture are:

1. Speech culture is one of the peculiarities of the development of the literary language (Prague linguistic school).

2. Speech culture (language culture) is an activity that consists in helping to form and smooth literary language norms, that is, conscious intervention in the development of the language (Prague linguistic school).

3. Speech culture is the conscious perception of language, its laws and regulations, the skill of being able to compose clear, clear, expressive speech (A.Gurevich and b.).

4. Speech culture is the complete and thoughtful thinking of people, the thorough acquisition of all the possibilities and means of language (B.N.Golovin and b.).

5. The culture of speech is not only the right speech, but also the well-being and the speaking Chechen (G.O.Vinokur and b.).

6. Speech culture is the art of being able to speak and write purposefully using language tools appropriately (A.I.Efimov).

7. Speech culture is, first of all, a culture of thinking. (D.E.Rosenthal et al.

8. Speech, which is also distinguished by its national identity, is cultural speech (M.Agafonova).

The conclusion is that the culture of speech is the attitude towards the use of language, communication and the weapon of intervention. In representatives of the language, the attitude to the capabilities of this unique weapon, other factors in its use: thinking, mind, being, various situations and circumstances, the higher the attitude towards the goal, the higher the culture of speech. On the contrary, it is editorial that the culture of speech is also at a low level.

Requirements for the personality of the teacher:

Serious requirements are imposed on the person of A Higher School teacher. They are deeply ingrained by educators and psychologists. The most important requirement for a teacher's personality is that he is highly qualified. Maybe without him acting pedagogically

will not. A Higher School teacher must also meet such requirements so that the requirements raise him to the level of a person who forms a highly qualified specialist.

The following important and continuous requirements are imposed on the Higher School teacher:

able to correctly assess the political, social and economic directions of the development of society;

the acquisition of the standards for the formation of a future specialist necessary for society during a certain period of development;

love of pedagogical activity;

to have special knowledge in their field;

to be intelligent;

pedagogical feeling;

high maturity;

high level of general culture and morality;

have mastered pedagogical technologies.

Additional requirements for the personality of an educator are: accessibility,artistry, cheerfulness, good taste, etc. The above are not innate qualities inherent in the personality of an educator, but they are caused by the regular and betinim work on the educator himself, as a result of his immense services.

Research style: it is inherently important that the teacher is waiting for something from his work, that is how expectations, although they correspond to the requirements imposed by society on the teacher, acquire their own characteristics. But these requirements may not coincide all the time. Research conducted by psychologists shows that public education departments and school directors evaluate differently how important certain sensations of the teacher are. In particular, if the heads of public education departments demand that the teacher first of all know his subject and master the teaching methodology perfectly, then the school directors put such requirements for the teacher in third place. At the same time, the heads of public education departments do not pay much attention to how important it is for teachers to know how to communicate with students and parents, the school community. The school principal, on the other hand, prioritizes such sensations within the requirements for the personality of the teacher.

Results of the study: since a number of serious requirements are imposed on the Personality of the future educator, it is possible to distinguish from them a requirement that is basic, that is, without satisfying it, it is impossible to grow into a highly qualified teacher or educator, and secondary, that is, not necessary for the educator, but helping him to form

The head, like the basic requirements, the secondary requirements depend on the psychology and communication of the educator's activities, as well as on his abilities, knowledge, qualifications and skills, skills, qualities necessary for the upbringing and education of children. Among the main ones, as well as within additional psychological properties, are the requirements of the environment in which, in each period, time and peoples, constantly lives and works for teachers and educators, necessary for qualified educators, and changeable, that is, arising from the requirements of socio-economic development of a particular period, living in the conditions in which society is settled and.

Conclusion: The Main, Main and unchanging requirements for an educator are love for children, pedagogical activity, special knowledge in the field in which he works, being able to think widely, pedagogical intuition, having developed thinking at a high level, deep knowledge, culture and good manners, knowing how to skillfully use various methods of teaching and educating children. It is impossible to carry out pedagogical work with success without any of the above. All these properties are not innate abilities. They are acquired as a result of regular labor. Also, thanks to the incessant work of the educator on himself, he comes to bunyod. The abundance of teachers and educators is not a secret, but it is difficult to fulfill this profession at a high level, with success. Additional, but relatively stagnant requirements for an educator can include accessibility, artistry, cheerful behavior, good taste, etc. Although these characteristics are not the

most basic, but they are of great help for the activities of the teacher. The main and secondary pedagogical properties are summed up and determine the personality of the educator, with the power of these aspects, each teacher is manifested as a wonderful and unique personality.

The most important of the requirements imposed by society is aimed at the personality of the teacher and his feelings of attachment to his profession.

LITERATURE USED:

1. Muslimov N.A. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini kasbiy shakllantirish / Monografiya. – T.: Fan, 2004.

2. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: “Fan va texnologiya” nashrièti, 2013.

3. Muhiddinov A.G. O‘quv jarayanida nutq faoliyati. – T.: O‘qituvchi, 1995.

4. Muqumova D. Yarova S. Pedagogning boshqaruv mahorati texnologiyalari. Respublika ilmiy-amaliy koferensiya . 2022 yil, 11-12 mart.

5. Muqumova D. Yarova S**.** Yoshlarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish istiqbollari/ August 10, 2022/ https://doi.org/10.5281/zenodo.7014565

6. D.I.Muqumova, B.N.Bektashov. Pedogogning boshqaruv mahorati texnologiyalari. “Qishloq va suv xo‘jaliginig zamonaviy muammolari” mavzusidagi an’anaviy XXI – yosh olimlar, magistrantlar va iqdidorli talabalarning ilmiy-amaliy anjumani Toshkent-2022 yil, 12-13 may may B.1960-1963.

7. Zukhra Karabaevna Ismailova, Pulat Maxsudovich Maxsudov, Rustam Hamraevich Fayzullaev, Alisher Asatillaevich Zhumanov and Khayrulla Ergashovich Tuychiev Designing the Process of Education and Training of Future Teachers on the Basis of Individual Principles *International Journal of Psychosocial Rehabilitation,* Vol. 24, Issue 04, 2020 DOI: 10.37200/IJPR/V24I4/PR2020477 Pages: 6653-6659 https://www.psychosocial.com/article/PR2020477/26967/

8. Alisher Asatillaevich Jumanov Communication As A Process Of Interaction And Relationship Between People *The American Journal of Social Science and Education Innovations* Published: January 25, 2021 | Pages: 164-169 https://usajournalshub.com/index.php/tajssei/article/view/1895/1801

9. Jumanov Alisher Asatullayevich, Ibragimova Gulzoda Nabievna, Abduraxmonova Shohi daxon Abduqodirovna Model Of Diagnostics And Improve ment Of Quality Of Preparation For Professional Activity Based On Integration Of Pedagogical And Technical Knowledge *The American Journal of Social Science and Education Innovations* Published: December 18, 2020 | Pages: 107-114 https://usajournalshub.com/index.php/tajssei/article/view/1644/1562

10. Z.K. Ismailova, M.X. Baybaeva, D. Mustafayeva, A. Jumanov Development of entrepreneurial skills among students of technical institutions through innovative technologies *Economics and Innovative Technologies* Volume 2020 Number 1 Issue1 Article 4 Pages: 1-8 https://uzjournals.edu.uz/cgi/viewcontent.cgi?article=1318&context=iqtisodiyot

11. Jumanov Alisher Asatillaevich, Ibragimova Gulzoda Nabievna THE PROFESSIONAL COMPETENT OF THE HEAD *SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS OF MODERN SOCIETY* Abstracts of VII International Scientific and Practical Conference Liverpool, United Kingdom 4-6 March 2020 101-107 https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2020/03/SCIENTIFIC-ACHIEVEMENTS-OF-MODERN-SOCIETY-4-6.03.2020.pdf

12. Jumanov A.A. Development of technological competence in students based on an integrative approach. // ISSN 2749-0866 *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. Vol.2 Issue 1.5 Pedagogical sciences Pages: 727-731 b.* https://berlinstudies.de/index.php/berlinstudies/article/view/496/455

13. Jumanov A.A. Communication As A Process Of Interaction And Relationship Between People. // ISSN – 2689-100x *The American Journal of Social Science and Education Innovations January 25, 2021 Volume03 Issue01-31 Pages: 164-169 b.* https://theamericanjournals.com/index.php/tajssei/article/view/1212/1134

14. Jumanov A.A. Appropriate application of pedagogical communication methods in the educational process. // *Monografia pokonferencyjna Science, research, development #34 Paris 30.10.2020-31.10.2020 – P: 131-133.* http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/106_01_xi_2020_s.pdf

15. Mustafoyeva D., Muqumova D. “Maxsus fan o‘qituvchilari foydalanishiga mo‘ljallangan atamalar ishlanmasi” uslubiy ko‘rsatma, TIQXMMI, 2018. – 33 b.

УДК-376.3(575.1)

INCLUSIVE EDUCATION IS THE WAY TO THE FUTURE

R.H.Fayzullayev
Associate Professor of the Department of "Professional Education"
Student of the 3rd stage of the specialty vocational education (vocational education)
Students of the National Research University of TIQHMMI
Ergashev A., Ergashev Akhmadzhan, Tokirdzhanov Javakhir

Abstract: *Our article shows the extent to which inclusive education is implemented in the country and its importance. Inclusive education is based on the idea of equal treatment of all children, and any discrimination against children with special needs is not allowed. for children. It is a continuous process of educational development – we must recognize that children with different needs have access to education.*

Key words: *Inclusive approach, Social integration, inclusive education, integrated education, adaptation, special education in deinstitutionalization, Convention, physical integration, functional integration, social integration, community integration.*

Education is everyone's right great value and potential. Based on knowledge principles of freedom, democracy and sustainable development. There is nothing more important, no other mission education for all...

Kofi Annan

Currently, an integrated model has been created in the education system of Uzbekistan, which is a significant achievement compared to the previous model - it allows disabled children to study together with their peers. Inclusive education, which is a logical continuation of the integrated system, offers new, more developed and flexible approaches to the organization of the educational process. In Uzbekistan, regardless of family circumstances, all children attend state comprehensive schools. It is guaranteed by the state. Only those who want to can study in private schools paying their own money. But it is impossible to brag about the fact that children with disabilities study on equal terms with other healthy children. There are many problems in this regard. On October 13, 2020, the presidential decree "On measures to further improve the system of education for children with special educational needs" was adopted.

The development of an inclusive approach is considered by UNESCO and other international organizations as a priority for the development of national school systems, because the implementation of the right of young people to quality education and social integration is an important factor in the

sustainable development of society. Inclusive education is based on the ideas of equal treatment of all children, any discriminatory needs of children are excluded, special conditions are created for children with special education. Experience shows that a part of children from any strict educational system will leave their childhood, because education in such a system creates the problem that it is not ready to meet the individual needs of children. Thus, such children are isolated, begin to emerge from the mainstream system, and inclusive approaches can support such children in learning and success, giving them opportunities to socialize and adapt.

Inclusive education is a continuous process of educational development - we must recognize that children with all different needs have access to education. Inclusive education tries to develop an approach to the educational process that is more flexible to meet different learning needs. If the changes that education and training are making for inclusive education are more effective, all children in education will win (not just children with special needs).

The issue of education of children with special needs is becoming one of the most urgent issues today. Special education has developed as a system of education for children with disabilities. This education is built on the assumption that the needs of children with disabilities cannot be met in mainstream institutions. Special education operates all over the world in the form of schools or boarding schools, as well as small parts of mainstream schools. Education of children with special needs in the special education system makes it difficult for them to adapt to society after finishing school. It also forces them to be away from their families. Children of this category get used to being taken care of, and have difficulties in self-care. In addition, many children with special needs are excluded from education.

In our republic, an inclusive education policy has been implemented to ensure that children with special needs receive education in a special or general education system according to their developmental level, disabilities, and abilities. However, knowledge and information about the content of inclusive education is not enough in the society. The terms "inclusive" and "integrated" are often used interchangeably. However, there is a huge difference between these concepts in pedagogy.

Placing a disabled child in a normal environment is the first step towards integration. Integrated education is the process of school attendance of a child with special needs, focusing on the problem of the child coming to school. In integrated education, the child is seen as a problem. This educational system has the following forms:

A) physical integration. This form of integration aims to reduce the physical difference between disabled and non-disabled children. A special section or class for disabled children can be organized alongside the regular school.

B) functional integration. This form aims to reduce functional problems between disabled and non-disabled children.

C) social integration. This form of integration aims to reduce social problems and supports interaction between disabled and non-disabled children.

G) such as integration into society. There are a number of limitations of the integrated education system: general educational institutions will not have the opportunity to receive comprehensive medical and pedagogical assistance. The general education school does not meet the special needs of children with disabilities due to the fact that the pedagogue does not know the special methodology. The number of students in the class is from 25 to 35, and as a result, it is not possible to devote a lot of time to all of them. It is difficult to find opportunities in comprehensive schools because there are no experts to develop special skills and abilities in students.

There will be no opportunity to use separate programs and textbooks in comprehensive schools. The inclusive education system differs from the integrated education system by its content - essence, purpose, tasks and program of action.

Inclusive education is a state policy aimed at eliminating barriers between disabled and able-bodied children, children with special educational needs, adolescents (disabled for some reasons) who are developing is an educational system that represents inclusion in the general education process aimed at adapting to social life regardless of disabilities or economic difficulties. Inclusive education ensures that children with special needs receive education on the basis of equal rights with children of

normal development. That is why it is important. The recommendations provide an overall assessment of the educational needs of children with special needs by examining the educational environment of all children. The main meaning is that children with special needs due to health deterioration or developmental delay can be included in the general education process. In inclusive education, the focus of education is on the child (not the curriculum). These approaches are based on the recognition that children learn in different conditions, develop, and receive information at different speeds. They aim to create an educational environment that meets the needs of every child, including children with special needs. The purpose of these recommendations is to support the process of adapting schools to meet the needs of children with special needs. "Adaptation" means not only that children with special needs go to school easily, but also that they get some benefit from this participation and that there is an optimal curriculum. The school environment is flexible and should meet the needs of the individual child without assuming that the child must fit into the educational routine.

Based on its purpose, "Inclusive education" solves a number of the following tasks:

- providing information about the inclusive and integrated education system;
- revealing the legal basis of inclusive education;
- study the problems facing the implementation of inclusive education and find ways to solve these problems;
- study the basics of supporting inclusive education;
- analysis of the principles of implementation of the inclusive education system;
- includes analysis of work experiences.

Teaching children with special needs in general education conditions requires the activity of a teacher traveling between schools, that is, a resource teacher. Inclusive education can be implemented in practice through the joint efforts of a teacher traveling between schools and a regular classroom teacher. In some classes, it may be necessary to withdraw the child from the class for a certain period of time. At all times, the resource teacher is expected to work in conjunction with the classroom teacher and to have expertise in this area of special education.

The important tasks of the cross-school resource teacher include providing the necessary manuals and equipment for children with disabilities, finding sponsors, engaging parents to help the school, and helping children with disabilities, healthy children, and the classroom. building a strong relationship between the teacher, assisting by providing special resource guides, providing advice to parents, children's regular classroom teachers and school administration, as well as activities for children with special educational needs and they include discussions about appropriate educational programs, and information is provided even to parents of non-disabled children. The main goal of the resource teacher is to provide support to students with special educational needs and their teachers studying in general educational institutions.

The resource teacher performs the following tasks; identifying the level of support each student needs and meeting with them regularly based on their needs; work with students individually, monitor them based on individual plans, help them adapt to the curriculum, teach and evaluate; provide classroom teachers with information about students' special needs and abilities; introducing class teachers to individual study plans and giving advice on them; regularly discuss and evaluate the progress of students; work in cooperation with the management staff of the school community and parents; if necessary, invite students to other support associations (for example, to seminars, doctors); keeping track of activities carried out individually with teachers and students; helping to create an individual study plan for each student in situations that do not meet the requirements of the standard study plan; updating and evaluating individualized curricula based on changing needs; all available resources (documenting and listing educational literature, teaching devices and other tools).

The cross-school resource teacher should take into account the following when creating a work plan based on his tasks and goals: provide support that meets the needs of cross-school resource teachers to receive special education; creating and evaluating individual programs together with the class teacher; implementation of services that teachers need; manage the delivery of information about the child when the teacher or school changes; understanding and meeting the needs of new teachers; helping teachers adapt to regular classes with special education needs; provide individual and group-

based instruction outside of the classroom as needed; managing the temporary nature of individual programs; school management that helps children with special education needs to adapt to the physical environment of the school; study the demand for special aids and manuals and manage their use; is to support the development of inclusive education.

One of the most urgent problems today is the issue of important tasks and the situation in the system related to children in need of social protection. reforms and changes have taken place. During the development of Uzbekistan as a legal state, the President of the Republic of Uzbekistan defined the rule of law as the main factor in protecting the interests of every citizen regardless of his gender, nationality, race, and age. Today, we must emphasize that every child in our country is considered as a citizen of our country who fully enjoys all rights. The reforms carried out by the Ministry of Education are based on the principles of the "Convention on the Rights of the Child" ratified by the state. It covers aspects such as: - issues of non-discrimination - survival and development - self-interest of the child - the child's worldview. In the process of applying these principles in practice, it is known that this task is not easy. In this regard, the following can be cited as an example: for example, the majority of children educated in boarding institutions are disabled children.

In the recommendations of international organizations, it is said that the inclusive method should be applied as the main method in deinstitutionalization. So, can it be said that the education of a deaf student away from home violates his rights under the Convention? We answer yes. Because we are depriving the child of the principle of "non-discrimination" and the right to live with his family. If we leave the child to study in the village school near his home in a class of 35 students, we will violate the principle of his "personal interests". The child does not get enough attention here. Due to the absence of defectologists in the school, the student cannot learn as in a special institution, as a result, he lags behind in development and cannot prepare for a profession. In addition, the principle of "personal opinion" of the child is also violated at this point.

LIST OF REFERENCES:

1. Alekhina, S. V. Principles of inclusion in the context of changes in educational practice / S. V. Alekhina // Psychological science and education. - 2014. - No. 1. - P. 5–16. The issues of methodological foundations of inclusion in education are considered. The principles of inclusive education are analyzed, which formulate new contexts in building educational relations between participants in the inclusive process.

2. Voevodina, E. V. Inclusive education of disabled people: basic principles and implementation technologies / E. V. Voevodina // Social and humanitarian knowledge. - 2015. - No. 5. - P. 254–266.

3. Gedranovich, V. V. Management in social and economic systems: innovative approaches in education = Management in social and economic systems: innovative approaches in education / V. V. Gedranovich, I. N. Tonkovich // Innovative educational technologies. - 2016. - No. 2. - P. 65–68.

4. Glebova, E. Do not wait for instructions: pedagogical solutions / E. Glebova // Classroom management and education of schoolchildren: First of September Publishing House. - 2014. - No. 7/ 8. - P. 36–38. On the problems of an inclusive approach to the educational process in schools.

5. Godovnikova, L.V. Conditions for the integrated education of children with developmental disorders / L.V. Godovnikova // Pedagogy. - 2008. - No. 8. - P. 36–43. Integrated education is considered as an opportunity for a child with disabilities to study in a general education school together with ordinary children.

6. Golikov, N. A. Attitude towards children with disabilities: realities and prospects / N. A. Golikov // Public education. - 2015. - No. 3. - P. 47–54.

7. Goloskokova, L. I. Teaching a blind child in a secondary school / L. I. Goloskokova // Education and training of children with developmental disorders. - 2012. - No. 6. - P. 41–46. A description of the inclusive education of children with disabilities is presented.

8. Dementieva, I. F. Inclusive education: problems and prospects / I. F. Dementieva, S. A. Sopyryaeva // Public education. - 2012. - No. 4. - S. 182-185.

УДК 796.159.9.

ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН БЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ МЕН СТРАТЕГИЯЛАРЫНЫҢ МЫСАЛДАРЫ

Гасанов Н.А.
Шымкент қаласы физика математика бағытындағы
Назарбаев Зияткерлік мектебі.
Шымкент, Қазақстан

Аннотация: *В данном статье описывается подход к обеспечению и максимизации обучения в рамках развития практики, известный как «Активное обучение». В нем рассматривается, как, учитывая, что создание культуры обучения является предпосылкой устойчивости ПД в организациях, разработчики практик могут сделать больше для максимизации обучения практиков и других заинтересованных сторон. Активное обучение требует, чтобы организации, приверженные ПД, на корпоративном и стратегическом уровне уделяли больше внимания тому, как разрабатываются стратегии обучения на рабочем месте. В частности, может потребоваться отказ от сильной зависимости от обучения. Фасилитаторам развития практики также необходимо проанализировать: как они организуют и предлагают обучение, чтобы стратегии обучения соответствовали видению, целям и процессам ПД; иметь навыки планирования, проведения и оценки обучения в рамках своей роли и влиять на других, которые предоставляют более традиционные методы обучения и образования.*

Ключевые слова: *Белсенді оқыту дискуссия, пікірталас, рөлдік ойын, талдау, жинақтау және бағамдау, оқыту стратегиялары мен мысалдары.*

Белсенді оқыту, аты айтып тұрғандай, мазмұнмен немесе материалдармен тікелей әрекеттесуді көздейтін оқытудың кез келген түрі. Белсенді оқыту соңғы бірнеше онжылдықта 1984 жылы Ұлттық білім беру институтының баяндамасынан басталып, студенттердің оқуға қатысуын білім берудегі табыстың шарты ретінде анықтаған кездегі танымалдылыққа ие болды. Баяндама студенттердің көбірек қатысуын ынталандырудың бір жолы ретінде белсенді оқытуды насихаттады және оқытушыларды «оқытудың белсенді әдістерін көбірек пайдалануға және студенттердің оқуға үлкен жауапкершілікпен қарауын талап етуге» шақырды (38-бет). Сол сияқты, 1987 жылы Чикеринг пен Гэмсон белсенді оқытуды бакалавриат білімін жақсартудың жеті қағидасының бірі ретінде көрсетті. Соңғы онжылдықтарда, жақтаушылар белсенді оқыту әдістерін іс жүзінде кез келген оқу ортасында және мектепке дейінгі білім беруден жоғары білімге дейін, сондай-ақ үздіксіз білім беру мен кәсіби дамуға дейінгі барлық жас топтарымен біріктіруді ұсынды.

Белсенді оқыту дегеніміз не?

Төменде кейбір дереккөздерде «белсенді оқу» ұғымына берілген анықтамалар келтірілген. Бұл жақсы анықтамалар ма? Сіз келіспейтін қандай да бір бөлімдер бар ма? «Белсенді оқу - оқу үшін жауапкершілік оқушылардың өздеріне жүктелетін оқыту моделі». http://en.wikipedia.org/wiki/Active_learning «Белсенді оқу - оқушылардың қарастырылып жатқан мәселені талдау, жинақтау және бағамдауына ықпал ететін оқылым, жазылым, пікірталас және проблемаларды шешу сияқты жаттығуларға қатысу үдерісі». http://www.crlt.umich.edu/tstrategies/tsal «Белсенді оқу - шынайы өмірден алынған және ойдан шығарылған жағдайларды пайдаланып, балалар мен жасөспірімдерді үдеріске араластыратын және оларға міндет жүктейтін оқу. Белсенді оқыту дискуссия, пікірталас, рөлдік ойын және практикалық тәжірибе сияқты курстық материалмен тікелей араласуды қамтиды.

Белсенді оқу барысында төмендегі тәсілдердің көмегімен оқу мүмкіндіктерін толыққанды пайдаланылады:

- табан астында ұйымдастырылған ойындар;
- жоспарланған, мақсатты ойындар;
- зерделеу және зерттеулер;
- шаралар, оқиғалар және өмірлік тәжірибе;
- мақсатты оқу және оқыту».

http://www.educationscotland.gov.uk/learningteachingandassessment/approaches/activelearni ng/about/what.asp

«Белсенді оқу - оқушыларды тапсырмаларды орындауға және өздері орындап жатқан тапсырмалар туралы ойлануға жетелейтін жайт». С. Бонвелл және Дж. Эйсон. (1991), Белсенді оқу: сыныпта қызығушылық тудыру, Джосси Басс, 2-бет.

«Оқушыларды қандай да бір идеялар туралы және осы идеяларды қалай пайдаланатыны туралы ойлану үшін белгілі бір жаттығуларға қатысуға итермелейтін үдеріс. Бұл оқушылардан белгілі бір пәндегі тұжырымдамаларға немесе мәселелерге жүгінген кезде өзінің түсіну және дағдыларды меңгеру деңгейін жүйелі түрде бағалауды талап етеді. Атсалысу немесе үлес қосу арқылы білім алу үдерісі. Оқушыларды ақпарат жинау, проблема туралы ойлану және оны шешуге тартатын жаттығулар арқылы олардың білім алу үдерісінде іштей (ойлану) және сырттай (қимылдау) белсенді болуын көздейтін үдеріс». Дж. Коллинс және Н. О'Брайан. (2003) Білім беру жөніндегі Гринвуд сөздігі, Вестпорт, Гринвуд, 5-бет.

Белсенді оқыту әдістері мен стратегияларының мысалдары

Белсенді оқыту әдістері мен стратегияларының ондаған мысалдары бар. Осы оқулықтың III бөлімінде белсенді оқыту стратегияларын қоса алғанда, оқу сабақтарын жобалау және жүзеге асыру туралы толығырақ мәліметтер беріледі. Бұл бөлімде әдеттегі кітапхана нұсқаулығы сеансына ең сәйкес келетіндерге назар аудара отырып, кейбір танымал әрекет мысалдарының қысқаша сипаттамасы берілген.

Ойлан-жұптас-бөліс

Мүмкін, ең танымал белсенді оқыту әдістерінің бірі, «ойлан-жұптас-бөліс» барлық өлшемдегі, әр түрлі жастағы сыныптарда қолданылуы мүмкін. Бұл оқушылардан тек бір адаммен ғана қарым-қатынас жасауды талап ететіндіктен, тіпті интроверт немесе мазасыз студенттер үшін бұл салыстырмалы түрде төмен тәуекел. Бұл әрекетте нұсқаушылар сұрақ қояды немесе қысқаша сценарий сияқты басқа нұсқауды ұсынады. Содан кейін олар бір-екі минут үзіліс жасап, оқушыларға жауаптары туралы ойлануға уақыт береді. Оқушылар өз ойларын жай ғана еске түсіре алады немесе жазып алады. Бірнеше минуттан кейін оқушылар өз жауаптарымен бөлісу және өз ойлары мен реакцияларын талқылау үшін құрбыларымен жұптасады. Оқытушылар сонымен қатар оқушыларды өздеріне туындаған сұрақтарды анықтауға шақыруы мүмкін. Сыныптың көлеміне қарай,

Талқылау

Талқылау – тағы бір танымал және белгілі белсенді оқыту әдісі. Пікірталастарды үлкен немесе шағын топ форматтарында өткізуге болады, дегенмен кішігірім топтар әдетте терең талқылауға қолайлы және оқушылардың көбірек қатысуына мүмкіндік береді. Пікірталас кезінде оқушылар оқуға, сұрақтарға немесе басқа ұсыныстарға ой жүгіртеді және оларға жауап береді.

Миға шабуыл/Карусель

Миға шабуыл әрекеттері оқушыларды тақырыпқа қатысты ойларына келетін кез келген нәрсені анықтауға ынталандырады. Бұл әрекеттерді жеке орындауға болады немесе оқушылар өз білімдерін біріктіру үшін топта жұмыс істей алады. Ұжымдық ми шабуылының қызықты нұсқасы - карусельдік ми шабуылы. Бұл нұсқада мұғалім

зерттелетін пәннің әртүрлі аспектілерін немесе ішкі тақырыптарын анықтайды, мүмкін бөлменің айналасындағы үлкен парақтарда орналастырылған. Оқушылардың шағын топтары бір тақырып бойынша миға шабуыл жасау үшін тағайындалады. Бірнеше минуттан кейін топтар жаңа тақырыпшаға ауысып, алдыңғы топтың жұмысына қолдарынан келгенін қосады. Әр топ әр тақырыпшаға кезек бергенде, бастапқы топ өздерінің ішкі тақырыбы бойынша сыныптың толық ми шабуылын қарастырады және синтездейді және ақпаратты сыныпқа ұсынады. Жұмыс істегіңіз келетін ақпарат параметрін және сол жерде кездесетін меценат тобын таңдаңыз. Осы топқа және ортаға қатысты болуы мүмкін әртүрлі нұсқау тақырыптарын мүмкіндігінше көп талқылаңыз. Сіз осы тақырыптарды білу үшін қолдануға болатын белсенді оқыту әдістерін ойлап, ми шабуылын кеңейте аласыз.

Сыныптастарыңызбен жұптасып, ми шабуылдарымен алмасу. Өзіңіздің әріптесіңіздің қағазын қарап шығыңыз және кез келген қосымша тақырыптарды немесе белсенді оқыту әдістерін қосуға болатынын көріңіз.

Тұжырымдама картасы

Тұжырымдама картасын жасауда оқушылар идеялар арасындағы байланыстардың немесе қатынастардың көрнекі көрінісін жасайды. Жалпы, оқушы бір идеядан және басқа сөздер мен ұғымдарды анықтау үшін ми шабуылынан бастайды, олар бастапқы идеяның айналасында орналасады, ұғымдардың байланысын суреттейтін жолдар бар. Жаңа сөздер ішкі тақырыптарды, кеңірек тақырыптарды және қатысты тақырыптарды сипаттауы мүмкін. Бастапқы идеяға байланысты оқушылар тақырып бойынша зерттеу сұрақтарын, тақырыптарды қызықтыратын немесе оларға әсер еткен аудиторияны, әрекет қадамдарын және т.б. анықтауы мүмкін. Тұжырымдама карталары зерттеу жұмысын енді бастаған оқушылар үшін тамаша әрекет болып табылады, өйткені олар назар аударатын аймақтарды, сонымен қатар іздеуге арналған кілт сөздер мен синонимдерді анықтауға көмектеседі.

Джигсо.

Джигсо әрекетінде оқушылар топтарға бөлінеді, әр топ үлкен жобаның әртүрлі аспектілері бойынша жұмыс істейді. Топтар өздеріне берілген тапсырманы орындағаннан кейін, нұсқаушы студенттерді әрбір бастапқы топтан кемінде бір өкілден тұратын жаңа топтарға араластырады. Бұл жаңа топта оқушылар үлкен жобаны аяқтау үшін бастапқы топтарының жұмысын біріктіреді. Джигсо - бұл бірлескен әрекет және әрбір оқушының бастапқы топтағы білімді жаңа топқа жеткізу кезінде сарапшы немесе нұсқаушы ретінде әрекет ету мүмкіндігі бар. .

Рөлдік ойындар.

Рөлдік ойын оқушылар үшін өздерінің дағдылары мен қабілеттерін нақты әлемде кездесетін рөлдердің немесе позициялардың түрлерімен тексерудің тиімді әдісі болуы мүмкін. Рөлдік ойын оқушылардан проблеманы немесе мәселені шешу үшін өз ойларын және алған идеяларына немесе біліміне сүйенуін талап етеді. Бұл әдіс көбінесе спорттық ойындарда және қозғалмалы ойындарда көбірек қолданылады. Дегенмен, бұл әдіс көптеген сыныптарда тиімді болуы мүмкін. Мысалы, оқушылар жұппен жұмыс сұхбатында рөл ойнағаннан кейін, нұсқаушы оқушыға сценарийді аяқтап, сынып үшін орындауды сұрай алады, бұл кеңірек талқылау және құрдастарымен көбірек кері байланыс үшін мүмкіндіктер ашады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. К.Бержанов, С.Мусин. Педагогика тарихы. - Алматы: Мектеп, 1972.
2. Е.Сағындықов. Ұлттық Ойындарды тәрбие жұмысында қолдану -Алматы,1992.
3. Ашмарин Б.А. Теория и методика физического воспитания. – М., 1990.-234 с.
4. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. – М.,1991,- 336 с.
5. Уанбаев Е.К. Дене тәрбиесінің негіздері. – Алматы: Санат, 2000.
6. 2023-2024 Оқу жылына арналған әдістемелік нұсқау хат

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА БІЛІМАЛУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫН ЗЕРТТЕУ

Жайнақов Мирас Бурабайұлы
Студент Жаратылыстану жоғары мектебі Жетісу университеті,
Ғылыми жетекші: Канагатов Жамбыл Жолдыбаевич
Талдықорған, Қазақстан

Аннотация:

1. Психофизиологиялық жағдай: мақалада биология сабақтарында оқушының психологиялық және физиологиялық факторлары арасындағы күрделі өзара әрекеттесуге баса назар аударылады.

2. Оқушылар: биологиялық білім беру контекстінде олардың әртүрлі психофизиологиялық реакцияларына баса назар аударатын мақсатты аудитория және зерттеу пәні.

3. Биология сабақтары: оқушылардың психофизиологиялық жағдайын зерттейтін нақты жағдай, бұл білім беру саласы үшін зерттеудің өзектілігін көрсетеді.

4. Қатысу: психофизиологиялық жағдайға әсер ететін маңызды фактор, оның ішінде жағымды эмоциялар, зейін қою және сабақ кезінде когнитивті өңдеу.

5. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас: оқушылардың психофизиологиялық жағдайына әсер етуі мүмкін фактор, оқудың қолдау және тәрбиелеу ортасының маңыздылығын көрсетеді.

6. Оқу бағдарламасы: биология сабақтарының мазмұны және оның оқушылардың қатысуы мен эмоционалдық жағдайына ықтимал әсері.

7. Оқыту әдістері: биология сабақтарында қолданылатын оқыту әдістері және олардың оқушылардың қатысуы мен оқу нәтижелеріне әсері.

8. Физикалық орта: оқушылардың жайлылығы мен шоғырлануына әсер етуі мүмкін сынып жағдайлары, жарықтандыру және отыратын орындардың орналасуы сияқты факторлар.

Кілт сөздер: *Психофизиологиялық жағдайы, Студенттер, Биология сабақтары, Өзара әрекеттесу, Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас, Оқу бағдарламасы, Оқыту әдістері, Физикалық орта, Құрдастарымен өзара әрекеттесу, Жеке Нұсқаулық, Стресс және мазасыздық, Кеңейтілген өзара әрекеттесу, Оқыту нәтижелері, Педагогикалық психология, Сыныптағы жағдай.*

Кіріспе

Білім беру саласы үнемі дамып келеді және оқытушылар мен зерттеушілер студенттердің оқу сапасын жақсартудың жаңа жолдарын үнемі іздейді. Бұл процестің маңызды аспектілерінің бірі-оқушылардың сабақ барысында психофизиологиялық жағдайын түсіну. Бұл мақала биология сабақтарында оқушылардың психофизиологиялық жағдайын зерттеудің маңыздылығын зерттейді, олардың когнитивті және эмоционалды күйіне әсер етуі мүмкін әртүрлі факторларды және бұл білімді оқыту мен оқу нәтижелерін жақсарту үшін қалай пайдалануға болатынын қарастырады.

Психофизиологиялық жағдайы: бұл не?

Психофизиологиялық жағдай оқу процесінде оқушының психологиялық және физиологиялық факторлары арасындағы күрделі өзара әрекеттесуді білдіреді. Биология сабақтарының контекстінде бұл биологиялық ұғымдарды түсінуге байланысты психикалық процестерді ғана емес, сонымен қатар оқушыларда көрінуі мүмкін физикалық және эмоционалдық реакцияларды да қамтиды. Бұл жағдай бір оқушыдан екіншісіне айтарлықтай өзгеруі мүмкін және әртүрлі факторларға байланысты болуы мүмкін.

Биология сабақтарында оқушылардың психофизиологиялық жағдайына әсер ететін факторлар

1. Қатысу: Биология сабағында оқушының қатысу деңгейі оның психофизиологиялық жағдайына айтарлықтай әсер етеді. Қатысқан оқушылар жағымды эмоцияларды, зейіннің жоғарылауын және ақпаратты когнитивті өңдеуді жақсартады. Керісінше, шеттетілген студенттер зеріктіруді, көңілсіздікті немесе мазасыздықты сезінуі мүмкін, бұл олардың оқуына теріс әсер етуі мүмкін.

2. Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас: мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынастың сапасы оқушылардың психофизиологиялық жағдайын анықтауда шешуші рөл атқарады. Қолдау көрсететін және жігерлендіретін мұғалім қауіпсіздік пен сенім сезімін тудыратын жағымды оқу ортасын құра алады. Керісінше, мұғалім мен оқушы арасындағы шиеленісті немесе алыс қарым-қатынас стресс пен алаңдаушылықтың жоғарылауына әкелуі мүмкін.

3. Оқу жоспары және оқыту әдістері: биология сабақтарында қолданылатын оқыту мазмұны мен әдістері оқушылардың психофизиологиялық жағдайына әсер етуі мүмкін. Қызықты оқу бағдарламасы мен оқытудың инновациялық әдістері қызығушылық пен қызығушылықты оята алады. Керісінше, скучно немесе монотонды оқу бағдарламасы зеріктіруге және қызығушылықтың болмауына әкелуі мүмкін.

4. Физикалық орта: сыныптағы физикалық орта оқушылардың психофизиологиялық жағдайына әсер етуі мүмкін. Сыныптағы температура, жарықтандыру және отыратын орындардың орналасуы сияқты факторлар жайлылық пен зейіннің шоғырлануына әсер етуі мүмкін.

5. Құрдастармен қарым-қатынас: құрдастармен қарым-қатынас оқушылардың эмоцияларына және стресс деңгейіне әсер етуі мүмкін. Құрдастарымен оң қарым-қатынас психофизиологиялық жағдайды жақсарта алады, ал қақтығыстар немесе оқшаулану теріс әсер етуі мүмкін.

Студенттердің психофизиологиялық жағдайын зерттеудің артықшылықтары

1. Жеке оқыту: оқушылардың психофизиологиялық жағдайын түсіну арқылы Оқытушылар өздерінің оқыту әдістерін жеке қажеттіліктерге жақсырақ сәйкес келетін етіп бейімдей алады. Мысалы, оқушылардың қашан алыстап бара жатқанын тану мұғалімдерді көбірек интерактивті сабақтарды қосуға немесе оқыту қарқынын реттеуге итермелеуі мүмкін.

2. Стресс пен мазасыздықты азайту: оқушылардың күйзелісі мен мазасыздығына ықпал ететін факторларды анықтау мұғалімдерге осы мәселелерді шешудің стратегияларын енгізуге мүмкіндік береді. Бұған релаксация әдістері, зейін жаттығулары немесе сыныпта қолайлы жағдай жасау кіруі мүмкін.

3. Белсенділікті арттыру: мұғалімдер өз оқушыларының психофизиологиялық жағдайы туралы ақпаратты оларды қызықтыратын және тартатын биология сабақтарын әзірлеу үшін пайдалана алады. Бұл мотивацияның жоғарылауына және тақырыпты тереңірек түсінуге әкелуі мүмкін.

4. Жақсартылған оқу нәтижелері: оқушылар оңтайлы психофизиологиялық күйде болғанда, олар ақпаратты тиімді игеріп, есте сақтау мүмкіндігіне ие болады. Бұл оқу нәтижелері мен оқу үлгерімінің жақсаруына әкелуі мүмкін.

Қорытынды

Биология сабақтарында оқушылардың психофизиологиялық жағдайын зерттеу білім сапасына айтарлықтай әсер ететін құнды іс-шара болып табылады. Оқушылардың танымдық және эмоционалдық жағдайына әсер ететін әртүрлі факторларды тану және жою арқылы оқытушылар оқу үшін қолайлы орта жасай алады. Бұл өз кезегінде белсенділіктің жоғарылауына, стресстің төмендеуіне және оқушылардың оқу нәтижелерінің жақсаруына әкелуі мүмкін.

Психофизиологиялық жағдайдың қыр-сырын зерттеуді және түсінуді жалғастыра отырып, біз Биология сабағында әр оқушының толық әлеуетін ашуға жақындаймыз.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Дременкова Ю. Е. жалпы білім берудегі оқу процесін ұйымдастырудың гигиеналық ерекшеліктері гуманитарлық бағыттағы мекемелер / / академик атындағы Ресей медициналық-биологиялық газеті И.П. Павлова. - 2006 - №1-88-92 ББ
2. Черницына Н. В. жұмыс қабілеттілігі мен шаршаудың психофизиологиялық көрсеткіштерінің динамикасы бастауыш сынып оқушыларының оқу апталығы / / Югорск Мемлекеттік газеті Университет. - 2014-Том. 1 (32) - 43-47 ББ
3. Анисимова Н. В., Опарина О. Н. және т. б. динамикада гимназия оқушыларының оқу жүктемесін бөлу ақыл-ой қабілетінің параметрлері негізінде оқу күні мен аптасы / / жоғары оқу орындарының жаңалықтары мекемелер. Еділ аймағы. - 2015 - № 4 (36) - 226-234 ББ
4. Воробьева Т. Г., Дементьева Е. В., Туманидзе В. Г. және т. б. студенттердің психофизиологиялық бейімделуі оқу кезеңі / / Нижневартов мемлекеттік университетінің хабаршысы - 2016 - № 2-59-62 ББ
5. Жиенбекова А. Ж., Изденова Н. Р. және т. б. оқушылардың ақыл-ой қабілеттерін анықтау №1 кәсіптік-техникалық лицей Қарағанды қ. / / Медицина және экология - 2017 - № 1-66-69 ББ
6. Миннибаев Т. Ш., Мельниченко П. И. және т. б. оқытудың шарттары мен ұйымдастырылуының әсерін зерттеу студенттердің үлгерімі мен денсаулығының көрсеткіштері / / Журнал Гигиена және санитария. - 2015, - № 4-57-60 ББ
7. Полка Н. С., Гозак С. В., Елизарова е. т. оқу процесі мен күн режимі факторларының әсері 1-4 сынып оқушыларының танымдық ерекшеліктері / / денсаулық және қоршаған орта. - 2015 - Т. 1 - № 15 - 155-159 ББ
8. Ставцева В. В. 4-11 сынып оқушыларының сабақтағы ақыл-ой қабілетінің динамикасы оқу күні мен аптасы / / ғылыми ведомости. Сер. Жаратылыстану ғылымдары. - 2012-Том. 18 - №3 (122) – 166-173 ББ
9. Суворова А. В., Чернякина Т. С. және т. б. ақыл-ой қабілетінің динамикасын салыстырмалы талдау қарқынды оқу жүктемесі жағдайында / / балалар мен жасөспірімдердің гигиенасы. - 2012 - № 2 (43) - 91-95 ББ
10. Третьяков А. А., Дрогомерецкий В. В. және т. б. ақыл-ой қабілетінің динамикасы және деңгейі студенттердің (қыздардың) апталық циклдегі шиеленістері // ғылым мен білімнің заманауи мәселелері. - 2015 - № 1-1-Б. 1042
11. Рыбаков В. П., Орлова Н. И. " в 5-7 сынып оқушыларының қысқа мерзімді жадының өзгеруі оқу іс-әрекеті процесінде " / / Гигиена және санитария. - 2014 - № 3-С. 60-63
12. Гущенко А. В., Лещенко Я. А., Прусакова М. В. оқу жүктемесінің гигиеналық сипаттамасы және орта мектеп жасындағы оқушылардың соматикалық денсаулығы / / Адам экологиясы. - 2010-3 шығарылым - 40-43 бет

ӘӨЖ: 37.016:591.1

БИОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ «АДАМ ЖӘНЕ ЖАНУАРЛАР ФИЗИОЛОГИЯСЫ» ПӘНІНІҢ ОРНЫ

Аймаханова Арайлым Батырханқызы
«Биология» мамандығы магистранты, Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті
Ғылыми жетекші – Салтанат Жарылкасыновна Ибадуллаева, б.ғ.д, профессор
Қызылорда, Қазақстан

Аннотация: *Мақалада қазіргі кездегі биологиялық білім берудегі «Адам және жануарлар физиологиясы» пәнінің орны көрсетілген. Соңғы кезде йод жетіспеушілік аурулары да кең таралып, адам ағзасында түрлі өзгерістер тудыруда.*

Түйін сөздер: *йод, ағза, физиология, биологиялық білім*

Қазіргі уақытта биологиялық ғылым жаратылыстану саласында көшбасшы рөлге ие және медицинада, денсаулық сақтауда, гигиенада, қоршаған ортаны қорғауда, халықты азық-түлік өнімдерімен, дәрілік препараттармен қамтамасыз етуде негізгі позицияларды алады. Сондықтан биологиялық сауаттылық әлеуметтік қажеттілік болып табылады.

Ағзаға қажетті микроэлементтердің шамадан тыс не жетіспеушілігінің алдын алу шаралары, мұндай іс-шаралардың бірі аймақтарға сай биологиялық белсенділігі зор қосымша тамаққа дәрумендермен толықтыру, жергілікті су көздерін фторландыру, жер қыртыстары құрамын нәрлендіру, тыңайтулар жатады. Жалпылай бірізділікпен жасалған сауықтыру әрекеттері эндемиялық ауруларды болдырмауға, ағзаның басқа аурулар түріне қарсы тұру қабілетін жетілдіруге, әсіре балалар ауруы түрлерінің азаюына, олардың физикалық сипатынан өсіп жетілуіне мол әсер тигізеді[1].

Тұрғындар арасында кең тараған иод жетіспеушілік ауруы донозологиялық кемшіліктердің басты атауы болып табылады, мұның салдары қалқан бездерінің ушығуына ауыр түрлеріне эндемиялық зоб, гипотиреоз, кретинизм т.б. ұласуына жол беруде.

Биосферада иодтың қажетті мөлшерде сақталуы мыңдаған жылдары бойына геохимиялық өзгерістерге ұшырап жатқан көптеген процестердің нәтижелері. Қалқанша бездерінің маңызы балалардың жүйке жүйесі қызметінің дұрыс жетілуінде білінеді[2,3,4]. Гормондардың жетіспеушілігі гипотиреоз ауруына ұшыратады, оның белгісі бойдың өспеуі, ақыл есінің кемтар болуы, кретинизмге ұластыруы мүмкін. Балалрдың кіші дәретіне жасалған сараптамасы бойынша құрамында йод мөлшері аз болған жағдайда инфекциялық ауруларға шалдыққыш бейімділігі жоғары болатындығы анықталды. Ол оқушылардың есту және көру жүйесіне зақым келтіреді, ойға сақтау қабілетін төмендетеді. Сондай-ақ тонзиллит, фарингит, гастрит, семіру, тіс жегі ауруларына шалдықтырады. Тез шаршау, өмірге түңілу, ақыл ойының төмендеуі секілді жағымсыз психикалық ауытқушылыққа да ұластырады. Жер қыртысының геохимиялық құрылымын өзгерту мүмкін болмағандықтан, тұрғындарға алдын ала денсаулық сақтау тәртіптерін ұстану қажет. Тамақ құрамына йодтты элементтері бар тағамдар ендіру, күніне тәулігіне бір жастағы балалар мкг/тәулік есебі бойынша - 50, мектеп жасына дейінгілер - 90, 7-12 жастағылар - 120, ересек ер адамдар - 150, жүкіті және бала емізетін аналар - 200 ге дейінгі мөлшерде қабылдаулары дұрыс. Эндемиялық аймақтарда мұндай мөлшерде йод беру мүмкін емес, сондықтан тамақтану рәсіміне теңіз өнімдерін және басқа да дәрумендері мол тағамдарды қосу керек. Тамаққа салатын тұз өнімдері йодталу қажет. Әлемдік тәжірибеге сүйенсек йодтталған тұздарды пайдалану үлкен көмек. Сонымен қатар соңғы уақыттарды құрамында йод бар ұндар, тәттілер, сүт өнімдері де шығарыла бастады. Биологиялық қосымша тағамдар дәрумендер А,В1,В12, Д және де кальций, марганец, цинк, фосфор, темір т.б. қосылған өнімдерді

молынан пайдаланған жөн[5,6,7]. Бұл шаралар тұрғындарға дұрыс тамақтану жолдарын насихаттап, үндеу жұмыстарымен де ұштасып жатуы тиіс.

Адамзат ағзасында йод түрлі жолмен тұседі, бірақ бұл көрсеткіш ауа мен топырақта йод жеткілікті мөлшерде сақталған аймақтарға ғана қатысты. Өйткені, йод табиғатта біркелкі орналаспаған; бір жерлерде ол жеткілікті мөлшерде, тіпті өте көп жиналған. Ал құрлықта, судан алыстаған сайын йодтың мөлшері азая береді. Бұл ауада да, суда да, топырақта да бірыңғай байқалатын құбылыс. Жер қыртысынан йод жауған қар, жаңбыр суымен, таудан еріп ағатын қар суымен шайылып кетіп отырады [8].

Қызылорда облысы кей аймақтары йод жетіспеушілігінен болатын жемсау ауруының кең тараған аймақтарының бірі болып саналатыны анық. Жан-жақты зерттеулерге қарағанда, бұл аймақтардағы адамдар мен жануарлардың бойлары аласа, әлжуаз, жұқпалы дерттерді тез қабылдағыш, ауру-сырқауға төзімсіз. Жемсау, микседема, гипотиреоз ауруына ұшыраған адамның шашы түседі, әлсізденіп, жұмысқа ынтасы келмейді, ойлау қабілеті нашарлайды. Осы төніректе биологиялық пәндер ішінен физиологиялық өзгерістерді білім беруде қолдануда адам физиологиясы толық қарастыруға мүмкіндік береді. Адам физиологиясы ғылымының тәжирибелік әдісінің бірі болып саналатын функциялық жүктеме немесе сынау әдісі кеңінен тараған. Бұл әдіс бойынша, адам ағзасының мүшелерінің қызметін, оған мөлшерленген қызметін, оған мөлшерленген функциялық жүктеме беру арқылы, оның әсерінің ұзақтығын немесе әсер ету қарқынын өзгерте отырып, түрлі жағдайларды анықтайды.

Оқытудың мақсаты мен міндеттері - бұл оқыту мазмұнын жаңартумен сүйемелденетін әлеуметтік негізделген құбылыс. Оқыту мақсаты осы пәнді басқаша емес, неге үйрету керектігін көрсетеді, жалпы білім беруде осы оқу пәнін қандай функцияларды атқаратынын анықтайды және оқушылардың білім берудегі күтілетін нәтиженің үлгісі болып табылады [9]. Жоғары мектепті дамытудың қазіргі кезеңіндегі биологиялық білім берудің негізгі мақсаттары білім алушылардың дамуындағы биологияның маңызды рөлін, оларды жан-жақты дамыған және шығармашылық тұлға ретінде тәрбиелеуде, жер бетіндегі өмірді сақтау үшін қоғам алдында өзінің жауапкершілігін түсінуде, жеке мүдделерін, бейімділігі мен қабілеттерін ескере отырып, болашақ мамандықты таңдауға даярлауда маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. Жоғары мектеп үшін биологиялық білім мазмұны биологиялық ғылымның дамуымен тығыз байланысты, оның қазіргі даму деңгейін сипаттайды, оқу пәнінде тірі табиғат туралы ғылым негіздерін көрсетеді. Биологиялық білім мазмұнын (теорияларды, ұғымдарды, заңдылықтарды, ғылыми фактілерді) іріктеуде және оқу пәнінде ғылыми материалдың ашылуының тереңдігін анықтауда қол жетімділік принципімен тығыз байланыста ғылымилық принципі үлкен рөл атқарады.

Оқытудың тиімділігін арттыруды қамтамасыз ету үшін оқу жұмысының барлық түрін бүгінгі күн талабына сай жаңа технологияларды пәрменді пайдаланған жөн.

Биологиялық білім, білік және дағды негізінде натуралистік, экологиялық, физиологиялық, микробиологиялық зерттеулері саласында шығармашылық қабілеттерін дамыту мүмкіндіктері пайда болады. Биологиялық білім мазмұнының барлық компоненттері өзара тығыз байланысты бола отырып, білім алушыларды оқытуда, дамытуда және тәрбиелеуде өз функцияларын орындайды: білім мен дағдыларды қалыптастыруды қамтамасыз етеді, білім мен білік негізінде шығармашылық қабілеттерді дамытады, олар өз кезегінде терең білім алуға және құндылық бағдарларды қалыптастыруға ықпал етеді. «Адам мен жануарлар физиологиясы» пәні биологияның негізгі салаларының бірі. Бұл пән жеке жасушалардың функцияларын да, дененің реттеуші жүйелеріне біріктірілген ұлпалар мен мүшелердің функцияларын қалыптастыру процесінде осы жасушалардың өзара әрекеттесуін де қарастырады. Реттеуші жүйелердің өзара әрекеттесуін зерттеу студенттерге қоршаған ортаның тұрақтылығын және ағзаның қоршаған әлемдегі оқиғаларға барабар реакциясын қолдайтын механизмдерді түсінуге мүмкіндік береді.

Физиология пән блогының басқа пәндерімен бірге болашақ биологтың теориялық дайындығының негізін құрайды.

Биолог студенттердің «Адам және жануарлар физиологиясы» курсын оқу барысында оларды негізгі жалпы кәсіби және бастапқы кәсіптік дайындыққа сәйкес кәсіби қызметке дайындайды. Биолог өзінің біліктілігіне сәйкес мәселелерді шеше білуі керек. Биологтың кәсіби міндеттерді шешуге мүмкіндік беретін адам мен жануарлар физиологиясы саласындағы теориялық білімі мен практикалық дағдыларының жиынтығы болуы керек:

- морфологияның, физиологияның және көбеюдің ерекшеліктерін білу;
- бақылау, сипаттау, сәйкестендіру және жіктеу тәжірибесі бар;
- дене функцияларын жүйелі ұйымдастыру, саралау және біріктіру принципін білу;
- тірі жүйелердің гомеостазын қамтамасыз етудің реттеуші механизмдерін білу;
- жануарлар мен адам ағзаларының негізгі жүйелерінің құрылымы мен жұмыс істеу ерекшеліктерін білу, зат алмасуды реттеу принциптері туралы түсінікке ие болу [10].

Адам және жануарлар физиологиясының «гомеостаз», «регуляция», «бейімделу», т.б негізгі ұғымдарын қалыптастыруда өлкелік компонентті пайдалану ерекше орын алады. Биологиялық білім беру мазмұны ғылыми фактілерді, ұғымдарды, тіршілік заңдылықтарының теорияларын сипаттайды. Бұл білім мазмұнының құрамдас бөлігі пәннің негізі болып табылады. Университет пәнінің мазмұнының құрамдас бөлігі – ғылыми білімді тәжірибеде қолдана білу реттілігі. Биологиялық білімді өз орнында тиімді пайдалана білу ұрпағымызды қоғам өміріне дайындайды. Биологияда теориялық және практикалық әлеуметтік мәні бар білімді іріктеу жан-жақты ойластырылған және негізделген болуы керек, ал білім оны игерушілерге жалпыланған және қысқаша түрде – ұғымдар арқылы беріледі. Биологиялық білім беру студенттерге іс-әрекет арқылы интеллектуалды және практикалық тәсілдер – дағдылар мен біліктілікті меңгеруге мүмкіндік береді. Нәтижесінде ғылыми және практикалық білім дағдылармен әрекеттеседі және білімнің іс-әрекетте қолданылуын қамтамасыз етеді. Қазіргі таңдағы білімге қойылатын талаптардың бірі – білім алушылардың өздігінен ізденушілігін дамыту. Осы тұрғыдан алғанда, биология негіздерін зерттеу үнемі ізденіс, бақылау, тәжірибе негізінде физиологиялық мазмұнның қамтылуынын керек екені белгілі.

ПАЙДАЛАНҒАН ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Общий курс физиологии человека и животных. В 2-х книгах. / Под редакцией А.Д. Ноздрачева. М.: «Высшая школа», 2011.-С.213

2.Занько, Н.Г. Физиология человека: Учебное пособие / Н.Г. Занько. - М.: Academia, 2018. - 416 с.

3.Баевский Р.М. Способ комплексной оценки функционального состояния организма при стрессорных воздействиях.-М.,2009.-220с

4.Агаджанян Н.А., Баевский Р.М., Берсенева А.П. Проблемы адаптации и учение о здоровье. Учебное пособие. -М.: РУДН. 2006. – 284 с.

5.Галеев А.Р., Цой Е.Г., Игишева Л.Н. Вариабельность сердечного ритма в оценке адаптационных процессов // Педиатрия. Журнал им. Г. Н. Сперанского. -2003. -№1. -С.23-2706.2022).

6.Швырев, А.А. Анатомия и физиология человека с основами общей патологии / А.А. Швырев. - Рн/Д: Феникс, 2016. - 144 с.

7.Судаков К.В. Физиология. Основы и функциональные системы.-М.,2008

8. Ж.Н.Нұрғалиев, С.Т.Төлеуханов «Эндокриндік жүйелер физиологиясы». Алматы 2000 ж.

9.Лигай М.А. Реформирование образования и проблемы повышения качества обучения//Вестник КарГУ. -2010. -№3.-15-19с

10. Ковалева Г.С. Актуальные исследования и разработки в области образования // Вопросы образования. — М., 2008. — № 1. — С. 197-198.

РАЗВИТИЕ НАВЫКА АНАЛИЗА НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Алтаева Индира Булатовна
учитель биологии Назарбаев Интеллектуальной школы г.Павлодар
Павлодар, Казахстан
Шевчук Анна Николаевна
учитель биологии Назарбаев Интеллектуальной школы г.Павлодар
Павлодар, Казахстан

Аннотация
В статье рассмотрены аспекты развития навыка анализа на уроках биологии через использование различных методов и техник.
Ключевые слова: *читательская грамотность, смешанные и составные тексты, навык анализа.*

Высокий уровень аналитических навыков является одним из важных параметров сформированной современной личности. Данные, полученные в рамках международных исследований PISA, показывают насколько актуальна сегодня эта проблема.

В исследовании PISA казахстанские школьники участвовали 4 раза, в 2009, 2012, 2015, и 2018 годах. что примечательно в разрезе исследуемых направлений, читательская грамотность занимает последнее место. Читательская грамотность непосредственно связана с умением анализировать, синтезировать, сравнивать и оценивать текстовый материал, предоставленный в различном виде.

По результатам PISA-2018 в Казахстане **36%** обучающихся достигли второй уровень владения чтением, в сравнении средний показатель по ОЭСР равняется **77%**. На таком уровне учащиеся могут определить основную идею в тексте умеренной длины, найти информацию, основанную на явных, иногда и сложных критериях, могут размышлять о цели и форме текстов, когда им это явно предписано.

Ученики с уверенными способностями к анализу уверенно подходят к своему образованию.

Сформированные навыки анализа хорошо помогают перейти в самостоятельное обучение и способствуют постоянному личностному росту в классе и вне его.

Развитие аналитических способностей влияет на то, как учащиеся общаются и решают учебные проблемы. Те, у кого хорошие навыки аналитические навыки, обычно обладают улучшенными когнитивными способностями.

Многие ученики считают чтение рутиной, особенно если оно связано с приготовлением уроков и изучением сложной информации. Учителя, родители и наставники могут помочь развить в ребенке интерес к чтению, включив в него мероприятия, направленные на развитие навыков анализа и синтеза полученной информации.

Методы исследования:

1.Изучение литературы
2.Проведение вводного исследования на определение уровня развития аналитических навыков.
3.Планирование и проведение уроков с применением заданий на развитие аналитических навыков.
4.Итоговая оценка аналитический способностей учащихся
5.Анализ полученных результатов

В начале исследования учащимся были даны задания высокого порядка (тесты и открытые вопросы), условия которых состояли из смешанных и составных текстов, где необходимо было сравнить, проанализировать, сравнить, описать и объяснить процессы, явления или результаты экспериментов.

В результате были получены следующие данные, представленные в рисунке 1.

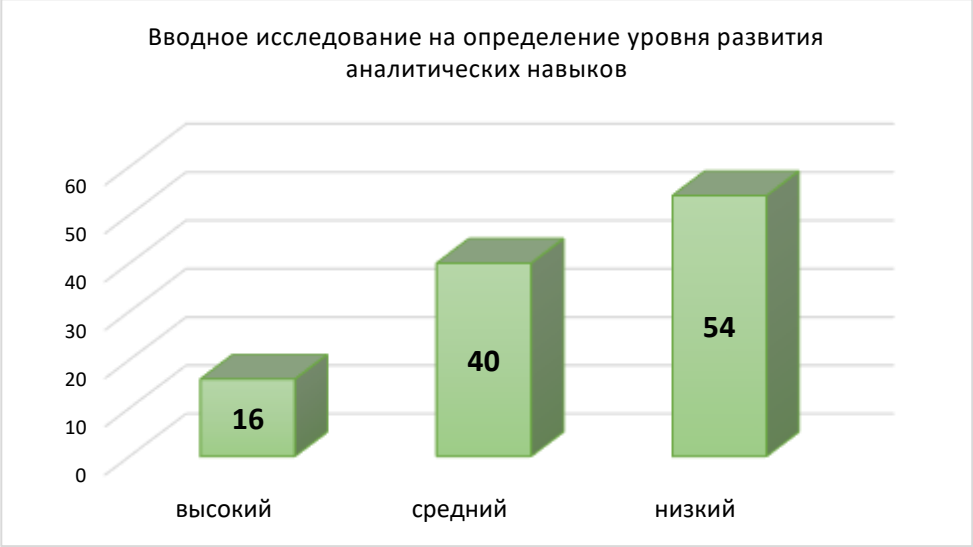

Рисунок 1.

В течении 1 и 2 четверти учебного года учащимся еженедельно давались типичные задания, направленные на развитие аналитических навыков, после выполнения которых проводился детальный разбор ответов учащихся в малых группах. Учащиеся предоставляли обратную связь друг другу и разбирая задания совместно формулировали и концептуализировали ответы с учетом имеющейся информации.

По завершению 2 четверти нами было проведено итоговое исследования на определение уровня развития аналитических навыков, результаты которого представлены на рисунке 2.

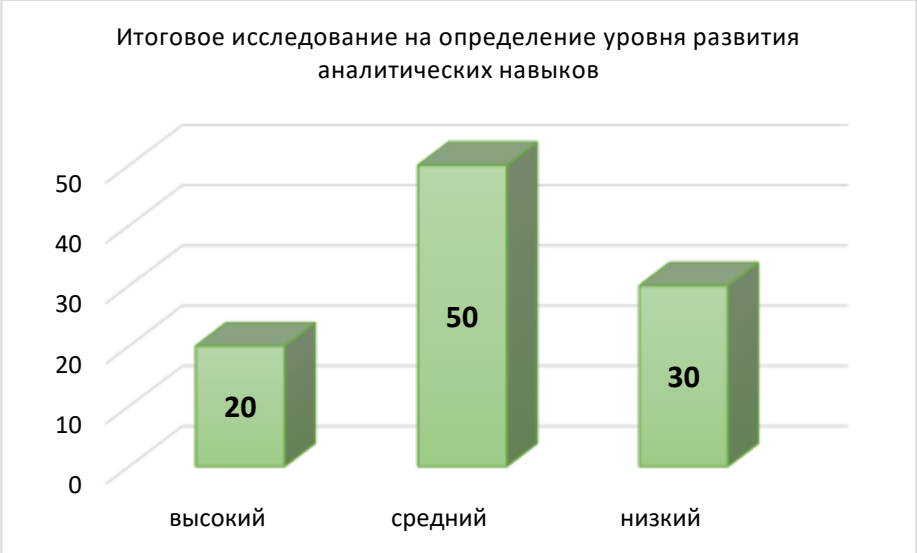

Рисунок 2

В итоге мы получили следующие результаты:

1.Снизился процент учащихся с низким уровнем аналитических навыков.

2. Увеличилось количество учащихся со средним уровнем выполнения задании на анализ данных.

3.Наблюдается положительная динамика в интерпретации текстов, таблиц, графиков и схем

Заключение

Методы использованные нами в исследовании способствовали развитию аналитических навыков у учащихся, о чем свидетельствует повышение процента выполнения заданий, где необходимо было сравнить, проанализировать, сравнить, описать и объяснить процессы, явления или результаты экспериментов.

Использованная литература:

1. Краткие результаты исследования PISA-2018 [Электронный ресурс] URL: http://www.centeroko.ru/public.html (дата обращения: 14.07.2020)

2. Кузнецова М. И. Сильные и слабые стороны читательской деятельности выпускников российской начальной школы по результатам PIRLS-2006/ М. И. Кузнецова // Вопросы образования. – 2009. № 1. С. 107-136.

3.Материалы мониторинга функциональной грамотности [Электронный ресурс] URL: http://skiv.instrao.ru/support/demonstratsionnye-materialya/index.php

СОДЕРЖАНИЕ
CONTENT

ӘЛИҚАНОВА МӘДИНА РУСТАМҚЫЗЫ (ӨСКЕМЕН, ҚАЗАҚСТАН) ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕ БИОЛОГИЯ ПӘНІ БОЙЫНША ҮШТІЛДІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ҚОЛДАНУ ОҚУШЫНЫҢ МОТИВАЦИЯСЫН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ 3
С.Н.ЖИЕНБАЕВА (АСТАНА, ҚАЗАҚСТАН) МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚҰНДЫЛЫҚ БАҒДАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА КІТАПТЫҢ ЖӘНЕ ОНЫ ТЫҢДАУҒА ҮЙРЕТУДІҢ ТИІМДІ ӘДІСТЕРІ 6
ОЛЬГА ИОСИФОВНА МИТРОШ, ЕКАТЕРИНА ИВАНОВНА КОЗЛОВА (МИНСК, БЕЛАРУСЬ) ВОСПИТАНИЕ ОСНОВ ГРАЖДАНСКО-ПАТРИОТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ В СТАРШЕМ ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ 11
РАХИМБЕРДИЕВА ЖАНАР ШЕРАХМЕТОВНА, АБСАТТАР ГУЛЗИРА АБСАТТАРҚЫЗЫ, ЖҰМАТАЕВА ҰЛЖАЛҒАС ТАУБАЕВНА (ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН) ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ КІРІКТІРЕ ЖҮРГІЗІЛГЕН БИОЛОГИЯ ПӘНІ 14
АБУОВА БОЛҒАНАЙ БАКТЫГЕРЕЕВНА (ОРАЛ, ҚАЗАҚСТАН) ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ БАҒДАРЛАМАСЫ БОЙЫНША ГЕОГРАФИЯНЫ ОҚЫТУДАҒЫ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ 17
КУЛЫМБАЕВА МАРЖАН ШОЛПАНКУЛОВНА (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) О СИСТЕМЕ НЕПРЕРЫВНОГО ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ВЗГЛЯД В БУДУЩЕЕ..... 21
УРАЗБАКОВА УЛБАЛА ТЕМИРОВНА, БАЙТЕНОВА РАУШАН МЫЛТЫКБАЕВНА, ТУРЕБЕКОВА БАХЫТКУЛ АСКАРОВНА (ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН) ПРИНЦИП СИТУАТИВНОСТИ КАК ОСНОВА КОММУНИКАТИВНОЙ МОДЕЛИ ОБУЧЕНИЯ ЯЗЫКУ 25
ИРГАЛИЕВА ЭЛЬВИРА КОНАСОВНА (ОРЕНБУРГ, РОССИЙСКАЯ ФЕДЕРАЦИЯ) МНЕНИЕ ЭКСПЕРТОВ О ФОРМИРОВАНИИ ТОЛЕРАНТНОСТИ В СТУДЕНЧЕСКОЙ СРЕДЕ: СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ 29
MOSKALENKO YEVGENIYA NIKOLAYEVNA, ZHENGULOVA DANIYA AKYLBEKOVNA (PAVLODAR, KAZAKHSTAN) USING ICT IN THE CLASSROOM AS A TOOL FOR DEVELOPING FUNCTIONAL LITERACY OF STUDENTS 34
АХМЕТЖАНОВА Г.А., МУСИНА В.Т. (ҚАРАҒАНДЫ, ҚАЗАҚСТАН) КОЛЛЕДЖ БІЛІМ АЛУШЫЛАРЫНА ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІНІҢ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ 38
SEKSEMBAYEVA ALIYA ASYLZHANKYZY (ALMATY, KAZAKHSTAN) MODERN METHODS AND APPROACHES IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING 41
ЕЛЮБАЙ Д.С. (КӨКШЕТАУ, ҚАЗАҚСТАН) ХИМИЯ ПӘНІН ОҚЫТУДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ МОДЕЛІ 44
САГАНДЫКОВА МАКПАЛ АРГЫНБЕКОВНА, ИМАМБАЕВА ЖАДЫРА ЕРЖАНОВНА (ӨСКЕМЕН, ҚАЗАҚСТАН) ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ОҚЫТПАЙТЫН МЕКТЕПТЕРДЕГІ ТІЛ ДАМЫТУ ЖҰМЫСТАРЫ 47
АНСАБАЕВ АЙБАР МЕЙРАМБЕКОВИЧ (АСТАНА, КАЗАХСТАН) МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ 51
ЕРЖАН БАУЫРЖАН (АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН) ФИЗИКА САБАҒЫНДА ЭКСПЕРИМЕНТТІК ЕСЕПТЕР ШЫҒАРУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ 53
ҒҰБАЙ А.С., ЖЕКСЕНОВ А.Б. (ОРАЛ, ҚАЗАҚСТАН) САУАТСЫЗДЫҚПЕН КҮРЕС ЖОЛДАРЫ, МЕРГЕН АУЫЛЫНЫҢ БІЛІМ ЖОЛЫНДАҒЫ ЖЕТКЕН ЖЕТІСТІКТЕР..... 56

АХМЕДОВА ГАЛИЯ БАХЫТОВНА (ҚЫЗЫЛОРДА, ҚАЗАҚСТАН) ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА МЕТАПӘНДІК БАЙЛАНЫСТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ 63
ALISHER ZHUMANOV (TASHKENT, UZBEKISTAN) THE PERSONALITY OF THE TEACHER AND THE REQUIREMENTS IMPOSED ON HIM 66
R.H.FAYZULLAYEV, ERGASHEV A., ERGASHEV AKHMADZHAN, TOKIRDZHANOV JAVAKHIR (TASHKENT, UZBEKISTAN) INCLUSIVE EDUCATION IS THE WAY TO THE FUTURE 75
ГАСАНОВ Н.А. (ШЫМКЕНТ, ҚАЗАҚСТАН) ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ САБАҒЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН БЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ МЕН СТРАТЕГИЯЛАРЫНЫҢ МЫСАЛДАРЫ 79
ЖАЙНАҚОВ МИРАС БУРАБАЙҰЛЫ (ТАЛДЫҚОРҒАН, ҚАЗАҚСТАН) БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА БІЛІМАЛУШЫЛАРДЫҢ ПСИХОФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫН ЗЕРТТЕУ 82
АЙМАХАНОВА АРАЙЛЫМ БАТЫРХАНҚЫЗЫ (ҚЫЗЫЛОРДА, ҚАЗАҚСТАН) БИОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУДЕ «АДАМ ЖӘНЕ ЖАНУАРЛАР ФИЗИОЛОГИЯСЫ» ПӘНІНІҢ ОРНЫ 85
АЛТАЕВА ИНДИРА БУЛАТОВНА, ШЕВЧУК АННА НИКОЛАЕВНА (ПАВЛОДАР, КАЗАХСТАН) РАЗВИТИЕ НАВЫКА АНАЛИЗА НА УРОКАХ БИОЛОГИИ ……..… 88

Научное издание

МАТЕРИАЛЫ
Международного научно-методического журнала
«GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2023: CENTRAL ASIA»

Сборник научных статей
Ответственный редактор – Е. Абиев
Технический редактор – Е. Ешім

Подписано в печать 20.09.2023
Формат 190x270. Бумага офсетная. Печать CP
Усл. печ. л. 25 п.л. Тираж 10 экз.